

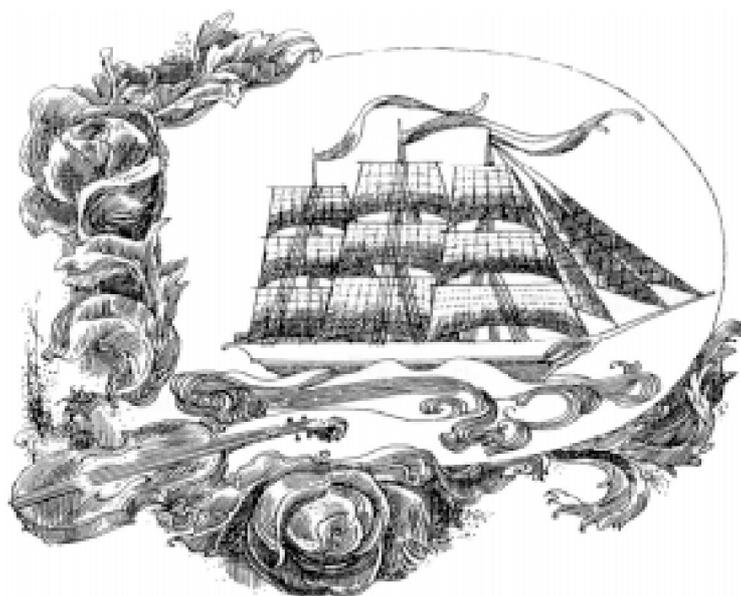
Р2436.
Г85/
4-40366

Александр Грин

ХЕРЛӘ ПАРАС

Александр Грин

ХӖРЛӖ ПАРӐС

УДК 821.161.1-93
ББК 84 (2 Рос=Рус) 6-4
Г 85

Художникё ***В.И. Агеев***

Чăвашла ***А.П. Леонтъев*** куçарнă

Грин А.С.

Г 85 Хёрлĕ парăс : Роман-феери. – Шупашкар : Чăваш кĕнеке изд-ви,
2006. – 95 с.

А.С. Грин совет сыравçин (1880-1932) сăнарĕсем Илемпе Юратăвăн çураçуллă тĕнчинче пурăнаççĕ. «Хёрлĕ парăсри» таса чунлă Ассоль та ăна пурнĕ савни илме килессе пĕтĕм чун-чĕрипе ёненсе пурăнать. Темиçе çул иртсен ёненни пурнăçа кĕретех.

Романăн чăвашла варианчĕ пĕрремĕш хут пичетленет.

УДК 821.161.1-93
ББК 84 (2 Рос=Рус) 6-4

©Чăваш кĕнеке издательстви, 2006
©Леонтъев А. П., куçару, 2006

ISBN 5-7670-1444-2

I. Арамса пелтерни

Лонгрэн, «Орион» матросё, виç сёр тонналла сак сирёп бриг синче вунă сул ёслерё. Теприсем таван амашне те Лонгрэн «Ориона» иленнё пек иленмессё-тёр. Халё акă унан юратнă ёсне пăрахма ти вет.

Ку сапла пулса иртрё. Килне Лонгрэн сайран пёрре сес кайса килетчё. Пўрт умёнге апа яланах арамё Мери кётсе илетчё. Аллисене сёклетчё те — вёсемпе халь-халь вёссе хăпарасла сулкаласа Лонгрэна хирёс сывлăшчё пўлёнсе ситичченех чупатчё.

Хальхинче урамра никам та курăнмасть. Пёчёк пўртри сёне япала — ача кравачё — патёнге Мери вырăнне кулянакан кўршё хёрарамё тăрать.

— Кур хăван хёр ачуна, Лонгрэн, — терё въл, — эпё апа виçё уйăх пăхрам.

Шурса кайнă Лонгрэн пёшкёнгчё те сакър уйăхри черченкё чуна курчё. Пёчёкскер куçесене чарса пăрахрё, Лонгрэнан макла сухалё сине тирёнчё. Лонгрэн ланках ларчё те пуçёпе урайнелле ўпёнчё, майăхне пётёрме пусларё. Майăхё сумарпа йёпеннёччё.

— Мери хăсан вилчё? — ыйтрё въл.

Кўршё хёрарамё синкерлё ёс синчен каласа пачё, сав хушăрах хайне хай пўлсе хёр ачапа кăмаллан пулекелесе илчё, Лонгрэна Мери сятмаха лекнине ёненгерме тăрашрё. Мён пулса иртнине тёпё-йёрёпе пёлсен Лонгрэншан сятмах вутă сарайёнчен кăштах сес сутамах пек туйанчё. Вара въл сапла шухăшларё: халё вёсем виçсёшё пёрле пурăнас тăк — палла мар сёршыва кайнă хёрарамшан хайă суги те нимёнге улăштарми саванăс пулеччё.

Тин суратнă амашён хуçалăхри ёс-пуç пёр виçё уйăх каялла сав тери япăхланса ситнё. Лонгрэн парса хăварнă уксаран суррине яхан ачана йывăррэн суратнă хыçсан сывалма, пепкене пăхма тăкакланнă; юлашкинчен, йўнесгеркелесе пурăнмалăх пур-сук укси пётсе ситсен, Мерин Меннерсран кивсен ыйтма тивнё. Меннерс лавкка-хупах тытать, пуян сын шутланать.

Мери ун патне каçхине улта сехетре кайнă-мён. Кўршё хёрарамё апа сиччё тёлнелле Лисс сулё синче тёл пулать. Йёрсе пётнё сўрёк Мери апа венчет сёррине саклата хывма хулана каясси синчен пёлтерет. Тата сакна хушса калать: Меннерс укса пама килёшет иккен, анчах саканшан хайёнге пурăнма ыйтать. Темёнге тархасласан та Мери Меннерсран пулăшу кётсе илеймест.

— Килте симелли пёр тёпренчёк те сук, — тет Мери кўршё хёрарамне. — Хулана кайса килёп те хёрёмпе иксёмёр упашка тавраниччен мёнле те пулин пуранкалăпър.

Сав каçхине сивё те силлё санталăк тăнă, пёчёк ача амашё каça хирёс хулана ан кайтър тесе кўршё хёрарамё ўкётлени усса килмен. «Мери, сумър пёрёхет, лачкам пулатан, — тенё въл, — силпе пёрле шалкăм сумър килесси те инсе мар».

Тинёс хёрринчи ялган хулана кайса килме, хăварт угсан та, виçё сехет иртетех. Анчах Мери кўршё хёрарамён самахне танламасть. «Сире сителёклекх йăлахтартăм, — тет въл. — Ахаль те сакърпа чей е санăх кивсен илмен пёр сёмье те юлмарё пулас. Сёрре саклата хыватан та пётёмпех парса тататан». Мери каять-каятех; тавранать те — тепёр куннех апа вёриленгерсе пăрахать, въл аташма пуслать; пасак санталăкпа каçхи йёпху хыçсан ўпкине илнё — ыра кăмалла кўршё хёрарамё чённипе хуларан килнё тухтър сапла анлантарса панă.

Тепёр эрнерен иккён сывармалли кравать пушанса юлать, кўршё хёрарамё вара хёр ачана пәхмашкән Лонгрэн килне куҫать. Пёччен пуранакан тәләх арәмшән ача пәхасси йыварах пулман.

— Ситменнине, — хушса хучё вәл, — ҫакән пек айванскерсёр питё кичем.

Лонгрэн хулана кайса ёҫрен тухрё, юлташёсемпе сывпуллашрё те пёчёк Ассолё пәхса ўстерме пуҫларё. Хёр пёрчи тән-тән утма тытәниччен тәләх арәм матрос килёнчех пуранчё, Ассольшән амәшё вырәнёнче пулчё. Ассоль алак уратинчен каҫна чух ўкме пәрахсан Лонгрэн хёр ачашән мён кирлине ўлём пётёмпех хай тума шуланине татаклән пёлтерчё, унтан вёсене хёрхенсе нумай тәрәшнәшән тәләх арәма тав турё те — пётём шухәш-ёмётне, шанчәкёпе юратәвне тата аса илөвёсене пёчёк чун ҫине куҫарчё, хусах арҫыннән пёччен пурнәҫёпе пуранма пуҫларё.

Тёрлө ҫёрте вунә сул ҫўресе те Лонгрэн пурләх пухаймарё. Вәл ёҫлеме тытәнчё. Кёҫех хула лавккисенче теттесем — Лонгрэн чунне парса әсталанә илемлө пёчёк кимёсем, катерсем, парас карнә пёр е икё палубәллә карапсем, крейсерсем, пәрахутсем — пёр сәмахпа, вәл сывәх пөлөкен япаласем курәнма пуҫларёҫ. Тетте әсталанә чух Лонгрэн тинёсре ҫўренё тапхәрти ёҫ илемне, портсен шавне туйса киленет. Ҫапла майпа виҫеллө перекет картёнче пуранмаләх ёҫлесе илет. Кәмәлөпе ҫынпа хушшәнма юратманскер, арәмё вилсен Лонгрэн кўршё-аршәран пушпех те ютшәнчё, никресленчё. Тепёр чух уявсенче ҫынсем әна хупахра курма пултарасҫё, анчах вәл унта нихәҫан та нумай лармасть, сётел умёнчех хыпаланса эрех ёҫет те — мён те пулин ыйтакан-тәвакан кўршисене «ҫапла», «ҫук», «аванах-ха», «сывә пул», «майёпен» текелесе vascaвлән тухса угать. Хәнасене тўсме пултараймасть, килёнчен сапәррән кәларса ярать — вәйпа мар, шухәшласа кәларнә төрлө сәлтавпа, систерўпе. Хәнасен вара текех ларма май ҫуккине әнлантармашкән хәйсен пёр-пёр сәлтав тупма тивет.

Лонгрэн хай те никам патне те ҫўремест, ҫапла вара Лонгрэнпа ентешёсен хушшәнәвёсем сивёнсех пычёҫ. Лонгрэн ёҫё — тетте тәвасси — ялти ёҫсене кәштах та пулин пәхәнса тәрас тәк, ҫакнашкал ҫыхәнусемшён унән сисёнмеллех пәшәрханма тиветчё-тёр. Тёрлө таварпа апат-ҫимёҫе вәл хулара ҫеҫ туянарь. Меннерс Лонгрэн ун патёнче шәрпәк курупки илнине те мухтанайман пулөччё. Килти пётём ёҫе Лонгрэн хай тәвать, хёр ачана пәхса ўстерессине те — арҫынсене тивёҫлех мар кәткәс әсталәха — чәтәмлән алла илет.

Ассоль пиллөк тултарчё ёнтё, ашпён чөркуҫсийё ҫине уләхса ларса тўмеленё жилет вәртгәнләхне уҫас тесе тәрмашать е матроссен шавлә юррисене питех те куләшпа юрлать; хёр ачан самантран саманта улшәнса тәракан кәмәллә сәнпитне сәнәнәҫем Лонгрэн питёнче әшә кулә паләрма пуҫларё. Ача сассипе тепёр чух «р» сас палисёр юрлакан юрәсем Лонгрена сенкер хәюпа капәрлатнә уна ташланине асилтереҫҫё.

Ҫак тапхәрта пёр пәтәрмах пулса иртрё, унән мёлки ашшё ҫине ўкнине пёрлех хёрне те хушларё.

Ҫуркунне ир килчё. Хёл пек сивёскер, анчах урәхлахах. Ҫыранран сивё ҫёр ҫине ҫурҫёр ҫилё виҫё эрне хушши витёр касса вёрчё.

Пуләҫсен шурә хәйәрлә ҫыран хёррине кәларса хунә киммисем, капмар пуләсен ҫурәм шәмми пек, вәрәм ретпе хуп-хуран курәнса выртаҫҫё. Ҫак ҫанталәкра пулә тытмашкән тинёсе тухма хәюләх ҫитерекенсем ҫукпа пёрех. Пёчёк ялән пёртен-пёр урамне килёсенчен тухакансем те сайра. Тавраләх пуш-пушә. Унта ҫыранри сәртсем хыҫёнчен ҫил-тәвәл әнтәлать, «уҫә сывләша» вәл чәтмалла мар сивётсе ячё. Капернәри мёнпур мәрье ир пуҫласа каҫчен йәсәрланать, сакалталлә тәрәсем ҫийён тётём варкәшса вёҫет.

Анчах ҫурҫёр ҫилё алхасакан кунсем кашнинче тенё пекех Лонгрена пёчөкҫё әшә пўртрен илёртсе кәларасҫё, ҫак ҫанталәка вәл тинёспе Капернәна

уяр чух сывлаш ылтәнән чатәрәпе карса илекен хөвөлрен те ытларах кәмәллать-тәр. Лонгрэн ретән-ретән сәпса тухна сәвайсем сінчи вәрәм пусма сине тухать, ун хөрринче сипе хөмләнекен чөлөмне вәрахчен мәкәрлантарса тәрәт, сырана пысак хумсем пыра-пыра сәпәннине, вөсем каялла кусса кайна хысқан саралакан шыв төпне, сыран хөрри кәпәкпа йәсәрланнине сәнәт. Хумсем шывпа пөлөт пөрлешнө сөрелле, хаяр сип-тәвәллә хуп-хура тинөселле, кәмсөртете-кәмсөртете чуассө, тавраләх юмахри сипхемес чөр чунсен — шанәс сұхатнипе чәрсәрланна-усалланна, йәпанәс тупасла инсете ыткәнаканскерсен — кетөвөпе тулса ларна. Тинөс ахлатни, шав-шав, катмаррән йәтәна-йәтәна, ула-ула сәпәнәкан шыв, тавраләха касса вөрекен сип — юххи сав тери вәйлә пулнипе әна куспа курма пулать тейән, — саксем пурте Лонгрәнән өшенчөк чунне вәхәтләха хупласа хуассө, сөвөрөлтөрессө, пысак хуйха мәкатса әна пәлханчәк тунсәх шайне антарса лартассө. Ку вара Лонгрәншән — тарән ыйхә пөкөх.

Сак кунсенчен пөринче Меннерсән вун иккөри ывәлө Хин хәйсен кимми айккисене сөмөрсө пусма әйәнчи сәвайран сәпәннине асәрхарө те сакән сінчен ашшөне кайса каларө. Сип-тәвәл тин сөс пусланнәран Меннерс кимме хәйәр сине кәларса лартма мансах кайнәччө. Вәл шыв хөррине пашка-пашка чупрө, унта, пусма сінче, ун өнне сурәмпә тәрсә чөлөм туртакан Лонгрөна курчө. Иккөшөнсөр пусне сыран хөрринче урәх никам та сук. Меннерс пусма варрине ситрө, тилөрсө чүхөнекен шыва әнчө те сәнчәра вөсөртрө, кимө сине тәчө, аллипе сәвайсенчен тыта-тыта сыраналла ишме пусларө. Көсменне илменччө; кетмен сөртөн суләнса кайрө те төпөр сәвайран тытса өлкөреймерө, сав самантра вәйлә сип кимө сәмсине пусма әйәнчен океаналла сирсө ывәтрө. Пөтөм көлеткипе тәсәлсан та Меннерс хәль чи сывәх сәвай патне те ситеймен пулөччө. Сипе хумсем кимме өнчен өнне ывәтрөс, хәрушә усләхалла хәваларөс. Еплерөх лару-тәрәва лекнине әнланса илсен Меннерс шыва сиксө сыран хөррине тухасшәнччө, әнчәх шутланә пөк туса өлкөреймерө, мөншөн төсен кимө мол вөсөнчен инсөх те мар саврәнса тәрәтчө өнтө. Кунти кәтәрсә кайна хумсемпе самай тарән шыв вара Меннерса вилөм сунни кус көретөх. Тәвәллә инсете әнтәлакан кимөпе Лонгрөн хушши — Меннерса сәләнма май паракан хушә — вунә хәләсран ытла мар, ситменнине Лонгрөн умөнчөх, пусма сінче, пөр вөсне йывәр япала сыхса хунә хулән вөрен усәнса тәрәт. Ку вөрен — тәвәллә сәнтәләкра кимөсене кәкармаллискер, кирлө чухне әна пусма сінчен шыва пәраха ссө.

— Лонгрөн! — кәшкәрсә ячө вилөслө хәрасә үкнө Меннерс. — Мөн тунката пөк тәрәтән? Куратән вөт, юхтарса каять. Вөрен пәрах!

Лонгрөн чөнмерө, кимө сінче йөкө хүрө пөк кускалакан Меннерс сине ләпкән пәхса тәчө, чөлөмө сөс вәйләрах мәкәрланма пусларө; мөн пулса иртнине лайәхрах курас төсө кәштахрән Лонгрөн чөлөмне васкамасәр сәварөнчен кәларчө.

— Лонгрөн! — үлөсөх ячө Меннерс. — Илтөтөн-сөкө мана, вилөтөп, сәлсам!

Әнчәх Лонгрөн әна пөр сәмах та каламарө, сын шанәса сұхатса сұхәрнине пачах илтмерө тейән. Кимме инсете юхтарса кайиччөнөх — Меннерс сәмахө-кәшкәрашәвө илтөнми пуличчөнөх — пөр хускалмасәр тәчө. Сөхри хәпнәран Меннерс өсөклө-өсөклө мәкәрчө, матросә хәрәтрө, ылханса пөтерчө, әнчәх Лонгрөн төрлө өннөллө ывәтәнса сиккөлекен кимме кусран түрөх вөсөртөс мар төсө мол хөррине тата сывәхарах пырса тәчө сөс.

— Лонгрөн, — пүртрө ларакана унән тәрринчен каланә пөк илтөнчө әна, — сәлсам!

Вара тин Лонгрөн сип сінче пөр сәмахне те сұхатас мар төсө кәкәр туллин, тарәннән сывласа илчө те тинөселлө кәшкәрчө:

— Мери те сана ҫакан пекех тархасланă! Чĕрĕ чух шухăшла ҫаван ҫинчен, Меннерс, тата — ан ман!

Кăшкăрашу илтĕнми пулсан Лонгрэн килнелле утрĕ. Вăранса кайсан Ассоль сўнме пусланă лампа умĕнче ашшĕ шухăша путса ларнине курчĕ. Хайне чĕнекен хĕр ачин сассине илтсен Лонгрэн ун патне пычĕ, ăна хытăн чуптуса илчĕ те арпашанса пĕтнĕ утиялĕпе витрĕ.

— Ҫывăр, юратнăскерĕм, — терĕ вăл, — ирччен вăхăт нумай-ха.

— Эсĕ мĕн тăватăн?

— Хура тетте турăм эпĕ, Ассоль, ҫывăр!

Тепĕр кунне Каперна ҫыннисем пур ҫĕрте те Меннерс ҫухални ҫинчен кăна калаҫрĕҫ, улттăмĕш кунне ăна хайне — вилес патне ҫитнĕскере, усалскере — илсе килчĕҫ. Вăл каласа пани таврари ялсене хăвăрт сарăлчĕ. Меннерс кĕсменсĕр кимĕпе каҫченех ҫўренĕ; урса кайнă, ывăнми хумсем ăна тинĕсе кăларса ывăтассипе пĕрре ҫеҫ мар хăратнă, хаяр кĕрешўре ăсран тухма пусланă лавккаҫа, кимĕ айккине тата тĕпне ҫапăннипе аманса пĕтнĕскере, Кассета каякан «Луcreция» пăрахут ҫăлнă.

Шанса пăсăлни, хăрушлах тўссе ирттерни Меннерсан юлашки кунĕсене татрĕ. Вăл хĕрĕх сакăр сехтерен те сахалрах пуранса юлчĕ, ҫĕр ҫинче тата шухăшра пулма пултаракан пĕтĕм инкек-синкеке Лонгрэна сунса хăварчĕ. Меннерс хай вилес пек асапланни, матрос ăна пулайшма килĕшмесĕр ҫанаса тăни ҫинчен каласа парсан — ҫакă, паллах, вилекен йывăррăн сывласа, ахлатса ыртнă чух тата тискертерех куранчĕ — Каперна ҫыннисем шалтах тĕлĕнчĕҫ. Лонгрэн чăтса ирттернĕ пек йывăр кўренĕве асра тытса пуранма, вăл Меришĕн пурнăҫĕ вĕҫленичченех шутсăр хытă куляннă пек пăшăрханма вĕсенчен сахалăшĕ пултарни пирки калама та кирлĕ мар, — Лонгрэн нимĕн шарламасăр тăни вĕсемшĕн ăнланмалла мар, ирсĕр пулчĕ, ҫав тери тĕлĕнтерчĕ.

Тинĕселле ăнталакан кимĕ ҫинчи Меннерса юлашки ҫамахне каличченех Лонгрэн нимĕн шарламасăр тăнă: судья пек ҫирĕшпĕн те шăшпăн, хускалмасăр; Меннерсрен йĕрĕннине, ăна нимĕн ыранне те хуманнине палăртса тăнă. Вăл шарламасăр тăнинче курайманлăхран пысăкрах туйăм пулнă — ҫакна пурте ăнланчĕҫ. Кăшкăрашнă пулсан, Меннерс инкекĕшĕн хĕпĕртенине хăлаҫлана-хăлаҫлана е тĕлсĕррĕн кускала-кускала, е Меннерс шанчăка ҫухатнăшăн савăннине мĕнле те пулин урăх майпа кăтартнă тăк — пулăҫсем ăна ăнланатчĕҫ-тĕр, анчах вăл хайне вĕсем пек мар, пачах урăхла тытнă, — тĕлĕнтермеллех ăнланмалла мар — ҫаканпа хайне ытгисенчен пысăкрах пек кăтартнă; пĕр ҫамахпа — каҫармалла мар еҫ тунă.

Ҫакан хыҫҫăн ҫынсем ăна пуҫ тайма, алă пама пăрахрĕҫ, кура-тăвас тăк палламанҫи пулса иртсе каяҫҫĕ. Ялти еҫ-пуҫран вăл пачах айккине тăрса юлчĕ; ăна курсан арҫын ачасем хыҫалтан: «Лонгрэн Меннерса вĕлернĕ!» — тесе кăшкăрашаҫҫĕ. Вăл ҫакан ҫине ҫавранса та пăхмасть. Хупахра е ҫыран хĕрринче, кимĕсем хушшинче пулăҫсем вăл пур чух калаҫма чараннине, чума ернĕ ҫын килнĕн айккинелле пăраннине асăрхамасть те тейĕн. Меннерспа пулса иртнĕ еҫ хыҫҫăн ҫынсем унран ютшăнмаллипех ютшăнчĕҫ. Тулса ҫитнĕ ҫак ютшăну икĕ енлĕ ҫирĕп курайманлăха куҫрĕ, унăн мĕлки Ассоль ҫине те ўкрĕ.

Хĕр ача тантăшсемсĕр ўсрĕ. Губка шыва сăрхăнтарса илнĕ евĕрлĕ виҫесĕр кăнттамлăхпа — ашшĕ-амăшне иккĕленўсĕр хисеплени ҫинче никĕсленсе тăракан кăнттамлăхпа — тулса ларнă Каперна. Ассоль ўсĕмĕнчи икĕ-виҫĕ теҫетке ача, пĕр-пĕр еҫе тĕнчери мĕнпур ача пекех, ытгисене курса тăваканскерсем, хĕр ачана хайсен пурнăҫенчен яланлăхах кăларса пăрахрĕҫ, асăрхами те пулчĕҫ. Ҫакă, паллах, аслисем ăс панипе, хăтăрса вĕрентнипе вăраххăн пулса пычĕ, хăрушă чару тĕсне илчĕ, унтан вара, ял ҫинчи калаҫупа, ыра мар ҫамах-

юмахпа вайланнаскер, ачапча асне матроспа унан килёнчен харама хистекен туйам пулса керсе юлче.

Кунсар пусне — Лонгрэн сынпа хутшанмасар пуранны элекен тискер те урмаш чөлхине сул усса паче; матрос тапта такама велерни, шапах саканшан ана карап сине текех ёслеме илменни, вал вара «тискер ёс тунашан укёнсе асапланнаран» яланах салху та ютшанчак пулни синчен каласма тытанчёс. Вьянн чух Ассоль сывхарсан ачасем ана хайсем патёнчен хаваласёе, пылчакпа пересёе, асу этем какаине синё, халё вара суя укса тавать тесе витлесёе.

Танташёсемпе сывахланма Ассоль перре сес мар хатланса пахрё, анчах унан кашнинчех килне хурлахлан йерсе кавакарна үтпе, чавна-чёрнё питкуспа, ял сыннисен шухаш-камалён ытти паларамёсемпе тавранма тиврё. Вахат иртнёсемён Ассоль куренме парохрё, анчах ашшёнчен хушаран сав-савах сапла ытатъ:

— Кала-ха, пире мёскершён юратмасёе?

— Э, Ассоль, — тет Лонгрэн, — вёсем юратма пёлесёе-и вара? Юратма пёлмелле, шапах сакан валли вёсен мехел ситмест.

— Епле-ха вал — пёлмелле?

— Ак мёнле! — Лонгрэн хёр ачана йатса илет те ана ачаш киленупе саванса сиёекен тунсахла куёсенчен хыттан чуптавать.

Касерен е уявсенче Лонгрэн силём савачёпе ёс хатёрёсене, туса пётермен тетёсене айккине парса хурать те саппунне салтатъ, саварне чёлём чиксе канма ларатъ. Ашшён чёркуссийё сине улахса ларасси, унан аллисен сыхланулла кашалёнче савранкалан май тетёсен тёрлё пайёсене тыткаласа пахасси, вёсем мён тума кирлине ыта-ыта пёлесси Ассольшан — чун йапанмашё. Сапла майпа пурнаспа сынсем синчен хайне евёрлё асамла лекци пусланатъ. Сак лекцире Лонгрэнан унченхи пурнаё йёркине пула ансартлахпа телёнтермёш, ниҳасан пулман касак ёс тёп выран йышанаёе. Хёрне карап хатёр-хётёрёпе парёсен, тинёсре уса курмалли япаласен ячёсене калан май Лонгрэн майёпен-майёпен хавхалансах пыратъ, анлантаруран тёрлё ёс-пус сине кусатъ; унта брашпильпе е руль кустармипе, мачтапа е мёнле те пулин кимёпе, сакан йышши ура х япалапа тем те пёр сиксе тухатъ. Вёсене уйрамман үкерсе катартна хысёан тинёсре тапта та сурени пирки анлан санарлама пикенет, чан пулнине — тёшмёшлёхпе, хай шутласа каларнине вара чан пулна самантсемпе пуянлататъ. Карап пугассине хышарлакан тигр евёрлё кушака та, хушнине итлемесен тёрёс сулран парса яракан пулла та — вёёекенскере, каласаканскере, хайён чарусар экипажёпе сурекен Вёсевёе Голланда та, куса куранакан мёлкесемпе тёшмёшле паласене, вутапсемпе тинёс хурахёсене — кёскен каласан, камаллан пёр-пёр хупахра е силсёр санталакра моряка пуша вахата ирттерме пулашакан пётём халап-юмаха аса илет. Лонгрэн саван пекех карап арканнипе инкеке лекнё, тискерленсе кайна, каласма манна сынсем синчен, вартган теле пытарна мулпа катаршниксен палхавё пирки те каласа паратъ. Хёр пёрчи саксене питё тимлён итлет. Колумб сёнё материк усни синчен каласа панине сынсем пёрремёш хут итленинчен те тимлёрех танлатъ-и тен. Лонгрэн шухаша кайса шапланас-тавас пулсан Ассоль чатамсарран: «Ну, татах кала», — тет те телёнмелле телёке пуёепех путатъ, ашшён какарё синчех сыварса каятъ.

Ассольшан саван пекех хулари тетте лавккин — Лонгрэн асталан япаласене хаваспах туянакан лавккан — приказчикё килсе кайни те пысак килену. Ашшён камалне саварса хак чакартгарас тесе приказчик хёр ача валли кашнинчех икё-виёе пан улми, пылак кукаль, пёр-икё ываё майар илсе килет. Сутлашма юратман пирки Лонгрэн япалашан чан хакне ытатъ, приказчик вара татах чакаратъ. «Эх, эсир те сав, — тет вара Лонгрэн, — эрне тармашрам

ку бота тума. (Бот пилёк вершук тәршшә). Кур-ха, кәреләхә еплерех, путәмә тата, кәмәлләхә тата? Ку вара кирек мәнле җанталәкра та вун пилёк җынна җататех». Суту-илү ялан пәрешкел вәҗленет. Пан улми җиекен хәрә шәппән тәрмашса-әнәрлесе ларнине курсан Лонгрәнән тўсәмләхәпе тавлашас килни сөвәреләсҗә, вәл йўнәрех сутма киләшет; приказчик чаплә та кервен теттесене карҗинккине тултарать те савәнәҗлә куллине майәхә хушшине пытарса Лонгрән киләнчен тухса утат.

Килти пәтәм әҗе Лонгрән хай тавать: вутә җурать, шыв әсса кәрет, кәмака хутать, апат пәҗерет, кәпе-йәм җавать, якатать тата җаксемсәр пуҗне укҗа тумаләх те әҗлесе әлкәрет. Ассоль саккәр тултарсан ашшә әна вулама тата җырма вәрентрә. Хәрне хутран-ситрән хайпе пәрле хулана илсе кайма пуҗларә, каярахпа, лавккара укҗа илмелле е унта тавар ләҗсе памалла чухне, Ассоле пәччен яма та тытәнчә.

Лисс Капернәран таватә җухрәмра җеҗ пулин те — Ассоль хулара пулманпа пәрех. җул вәрман урлә ыртать, унта вара ачапчана темән те хәрәтма пултарать. җән та, хуларан җавән пек җывәх җәрте мәнле те пулин хәрүшләх җук та пулә-ха, җапах ун җинчен асра тытни пәсмасть. җавәнпа Лонгрән хәрне лайәх кунсенче ирхине җулән икә айккипе сарәлса ыртакан җәтләх хәвел җумәрәпе, чечексемпе тата шәпләхпа тулнә вәхәтра кәна — шухәшласа кәларнә әхлемес-мехлемесем Ассольән җивәч туйәмләхне хәрәтма пултарайман чухне — хулана кайма ирәк парать.

Пәррехинче ялпа хула хушшинчи җул җүревән җурринче карҗинккине ирхи апатләх җикнә кукаль таткине җиме Ассоль җул хәррине ларчә. җырткаланә май вәл теттесене кәлара-кәлара пәрахрә: иккәш-виҗсәшә уншән җәнә япала пулчә: Лонгрән вәсене җәрле әсталанә куранать. Теттесенчен пәри — әмәртмалли пәчәкҗә яхта; җак шура карап җинче пурҗән таткинчен тунә хәп-хәрлә парәс җиссе вәлкәшет. Ку пурҗәнпа Лонгрән пәрахутсен каютисене — пуян җынсем туянакан теттесене илемлетекенчә. Хальхинче, ахәртнех, яхтине туса пәтерсен парәс валли меллә пусма татки тупайман пулас та ал айне лекнә хәрлә пурҗәнпах уса курнә. Ассоль савәнчә те, тәләнчә те. Вәл вут тытса тәрать тейән, унән аллинче җуләм пек хаваслә тәс җуттән ялкәшса җунать.

Лисс җулне вәрләк сарса хывнә тәпәлкка кәперлә пәчәк шыв касса иртет, вәл сулахайран та, сылтәмран та вәрманалла юкса кәрет. «Енчен те эп әна самантләха шыва ишме ярсан, — шухәшларә Ассоль, — хытах йәпенмест вәл, кайран шәлса типәтетәп». Хәр ача юхәма май вәрмана, кәпер хыҗнелле пәрәнса кәчә, илемәпе иләртекен карапа җыран хәрринченех асәрханулән шыва антарчә; парәс җавәнгах тәп-тәрә шыв җине йәмәх хәрлә сән үкерсе җисме пуҗларә, пурҗән витәр җутә җапрә, шыв тәпәнчен шура җулсем җине шупка хәрлә тәспе чәтрекен пайәркасем үкрәҗ. «Астан килсе җитрән әсә, капитан?» — әсра сәнарланә җынран мәнаҗлән ыйтрә Ассоль, хайне хай хуравласа җапла каларә: «Әпә килтәм... килтәм... Кайран эп килтәм». — «А мәскер әс илсе килгән?» — «Мән илсе килнине каламастәп». — «Ах, капитан, әс ун пек-и-ха! Ну, эппин, эп сана каялла карҗинккана хуратәп». Капитан хай шүтленине, хәр ачана слон кәтартма шутланине йәвашшән калама хәтәрленнәччә җеҗ, җыран хәрринчи шыва сасартәк тўлек җил кустарса ячә те — яхта сәмсипе юхан шыв варринелле җаврәнса ларчә, унтан җырантан хәвәрттән уйрәлса җән-җән карап пек пәр тикәссән шыва май ишсе кайрә. Мән курни самантрах пысәкланса улшәнчә: хәр ачана халь пәчәк юхан шыв мән шыв пек, яхта вара инҗетри пысәк карап пек туйәнчәҗ. Хәраса-аптәраса үкнәскер, шыва үкесрән аран-аран тытәнса тәрса Ассоль алине карап еннелле тәсрә. «Хәрарә капитан», — җапла шухәшларә те вәл ишсе җухалакан тетти әҗта та пулин җыран хәррине пырса җарәнасса шанса ун хыҗҗән җупрә. Йывәрах мар, анчах җәрмавлә карҗинккине

васкавлан сётёрсе Ассоль сине-синех пашалтатё: «Ах, Турасам! Килсе тухрё те вёт...» Вёл парассен самаллан ишсе таракан илемлё виç кётеслехне куçран вёсертес мар тесе куçне чарса чупрё, таканчё, ўкрё, вара каллех малалла ытканчё.

Ассоль нихасан та вэрмана хальхи пек шала кёрсе курманчё. Чатамсар ёмётпе, теттине тытса чарас ёмётпе, васкаканскер айккинетле пэхса илме те манса кайрё. Сыран хёрринче, вёл хыпаланса чупна сёрте, тёрлё чармав нумай: ўкнё йывассен макланса кайна вуллисем, ланкашкасем, суллё упа сарри, шалан йывасси, жасминпа шёшкёлёх ана кашни утамрах чармантарчёс; вёсене сирсе-авса пына май Ассольан вайё вараххан пётсе ситрё, вёл час-часах сывлаш саварса илме е питне сыпсанакан эрешмен картине шалса ыватма чарана-чарана тачё. Хаяхлахпа хамашлах саралса ыртакан самай усё сёрте Ассоль парассен хёп-хёрлё йалтаравне куçран сухатнапа пёрехчё ёнтё, анчах шыв кукринчен чупса тухсан аяккала тарас шутпа пёр паранми, ёлккентён анталаканскерсем каллех куранса кайрёс. Пёрре хысалалла савранса пэхрё те — вэрман капмарлахёпе йывассен чапарлахё, сулса синче тётём евёр йалкаша-йалкаша сурма тётём чатлахалла сарханса кёрекен сутё Ассолье сав тери телентерсе парахрёс.

Самантлаха шикленсе ўкнёскер, Ассоль теттине тепёр хут аса илчё, вара темиçе хут тараннан ахлата-ахлата пётём вайран малалла вёстерчё.

Кимме сапла канасар, анасар хаваласа сехете яхан иртрё. Умёнге йывассем ирёклён усалнине, вёсен витёр йалтартатса ыртакан сенкер тинёс таппине, пёлёте курсан Ассоль каштах телёнге лаптах сывласа ячё; халь-халь кайса ўкесле ёшенсе ситнёскер сарё хайарла сыр хёррине чупса тухрё. Кунта юхан шыв вэрри иккен. Ансарскер, вёл хирёс килекен тинёс хумёнге сухалать, ашах шывра чулсен сенкерлехё пайаркаланса йалтартатать. Ассоль йывас тымарёсемпе чаваланса пётнё суллек мар сыран тупемне хепарчё, юхан шыв хёрринчи пысак лаптак чул синче ун енге сурампа ырнасса ларна сынна курчё. Хайхискерён аллинче — вёсерёнге тарна яхта. Палламан сын ана лёпёше тытна слон касакланавёпе пур енчен те тишкерсе санать. Тёрёс-тёкел теттине курнипе каштах лапланна Ассоль сыртан шуса анчё те палламан сын умнех пырса тачё, сакскер пуçне сёкесе пахасса кётнё май ана тёпчевлён санама пусларё. Анчах палламан сын вэрман телентермёшне сав тери киленсе тишкерет, саванпа Ассоль ана пуç тупинчен пусласа ура тупанне ситиччене пахса тухма ёлкёрчё, палламан сак арсын евёрлё сынсене хай ку таранчен пёрре те курманнине палартрё.

Ун умёнге никам та мар, шап та лап Эгль — суран сул сурёкен, юрлё-легенда, юмах-халап пухакан палла сын ларать. Улам шлепки айёнген каваркарна катри хутламён-хутламён тухса ыртна; сенкер шалавар ашне чикнё кавак кёпепе, вэрём кунчалла атапа вёл сунарса пекех; шурё сухавапа галстук, тахине кёмёлпе сёлесе илемлетнё писиххи, ал туйи, никельпе витнё сёне саралла хутаç вёл хула сынни иккенне сирёплетессё. Унан пичё, — арпашанса-сапаланса ўсекен сутё сухалёнген, сулелле хаярран йатанна сара майахёнген куранакан самсипе тутине тата кусёсене пит теме юрать пулсан, — тишшём, янкар таса темелле, анчах кусёсем хайар пек кавак, таса хурса пек ялтаркка, сирёшпён, вайла пахаçсё.

— Халь мана пар, — терё Ассоль хаюсарран. — Эс ыляран ёнтё. Епле тытран ана?

Ассольан палханчак сасси пач кётмен сёртен илтёнге кайрё пулас — Эгль яхтана сёре ўкерчё те пуçне сёклерё. Сухалне шанарла пысак аллинчен васкамасар каларна май мучи хёр сине пёр вахат кулса пахса тачё. Нумай хут сунё ситса кёпи хёр ачан хёвелпе пиçсе хурална имшеркке урисене чёркуçси таран

сөс хуплать. Чөнтөрлө тутар ашне пустарса чикнө хурарах сара сүсө хулпуссине лексе арпашна. Ассоль пит-кусөнчи кашни йөр чөкес вёсөвө пек сәмәл та таса, асра юлмалла. Тунсәхлә ыйту сөмө паләракан хура кусөсем сәнәнчен асларах пек курәнассө; пичән төрөс мартарах тәрәхла сөпөс савраки ытармалла мар писсе хурална. Сыва шурә үт сапла хуралать. Сурма уса пөчөк саварө йәваш кулапа сисет.

— Гриммсемпе, Эзопша, Андерсенпа тупа тәватәп, — терө Эгль пөрре хөр ача сине, тепре яхта сине пәхса илсе, — ку чәннипех те хайне евөрлө! Итле-ха эс, үсен-тәран! Ку санән әслайу-и?

— Ахә, шыв хөррипе мөн чухлө чупрам пуль ун хысқан — вилеп пуль тенөччө. Вәл кунтаччө-и?

— Шапах манән ура төлөнче. Сыран хөрринчи тинөс хурахө пулса сана сак парнене пама пултарнин сәлгавө — карап инкек түсни. Экипаж пәрахса хәварна яхтана висө вершук сүллөш хум хайәр сине кәларса ывәтрө — манән сулахай ура тупанөпе туя вөсө хушшине, — Эгль патакөпе сөре сапса илчө. — Төпренчөкөм, эсө мөн ятлә?

— Ассоль, — терө хөр ача Эгль панә теттине карсинккине пытарса.

— Аван, — күснө хөр ача синчен илмесөр әнланмалла мар каласәвне тәсрө мучи, күсөсенче ыра кәмәла пөлтөрекөн әшә кула йәлтәртаткаласа тәчө. — Манән, төрөссипе, санән ятна ыйтма кирлех те марччө. Яту сапла төлөнмелле, юхәмлә, ухә йөппи шәхәрнә пек е тинөсри рак хуранән шавө пек көвөллө пулни аван; сана сөпөс янәракан, анчах йәләхтармаллах хәнәхнә ятсенчен, Илемлө Палләмарләхшән ют ятсенчен, пөринпе чөнес төк мөн тунә пулаттәмши? Ситменнине тата эсө ху, асу-анну кам иккенне, эсө еплерех пурәннине пөлөс темөстөп. Ытарайманләха мөншөн пәсас? Сак чул синче финсемпе яп-пунсен юмах-халапне танлаштарса-төпчөсө лараттәм... Сасартәк юхан шыв сак яхтана ывәтса хәварчө, унтан эсө килсе тухрән. Ху мөнле — савән пек. Хам ниҳсан та хайламан пулин те өпө, чиперскөрөм, — чунпа поэт. Карсинккунта мөскөр санән?

— Кимөсем, — терө Ассоль карсинккине силлөсө, — тата пәрахут, ялав сакна сакнашкәл висө пөчөк пүрт. Салтаксем пурәнассө унта.

— Питө лайәх. Сана сутма кәларса янә. Сул синче эсө вяляма пусланә. Яхтуна шыва ишме янә та — вәл пәрахса тарнә. Сапла мар-и?

— Эсө куртән-и вара? — сакна вәл хай каласа панипе паманнине аса илме тәрәшса иккөленерех ыйтрө Ассоль. — Сана такам пөлтөрнө-и? Е эс тавсәрса илтөн-и?

— Эпө әна малтанах пөлнө.

— Епле вара?

— Мөншөн төсен өпө — чи аслә асамсә.

Ассоль аптәрасах кайрө, вәл ахаль те хәюсәррән каласрө. Эглөн сак сәмахөсем хысқан вара вүсөх хәраса үкрө. Пуш-пушә тинөс хөрри, шәпләх, яхта хысқан хәваласа өшөenni, ялтәркка күслә старик төлөнмелле пулени, унән сүсөпе сүхалөн мәнасләхө... Саксем пурте хөр ачана асамләхпа чәнләх пөр-пөринпе хутәшса-арпашса кайнә чухнехилле туйәнма пусларөс. Эгль пит-куснө пөрке-лентерсенөх е мөн те пулин кәшкәрсанах сөхри хәппипе ураган үксө, макәрса ярса хөр ача кунтан төк те сил вөстернө пулөччө. Анчах Эгль Ассольән күсө чарәлса кайнине асәрхарө те каласәвне тәруках уләштарчө.

— Манран хәрама кирлө мар, — терө вәл шүтлөмесөр. — Пачах урәхла — манән санпа чуна усса каласәс килет.

Хөр ачана курнә-итленө хысқан унән сәнәнче уйрамах мөн паләрса юлнине Эгль халь тинөх әнланчө. «Ирөксөрөх телөйлө әраскал, илемлөх килөсөсө көтни, — шухәшласа илчө вәл. — Әх, мөншөн өпө сыравсә пулма суралман-ши? Епле чаплә

сюжет».

— Халь вара, — терё малалла Эгль хайне телёнмеллерех тытнине вёсleme тәрәшса (асамҗалла калаҗас туртәм — яланхи ёҗ палли — пысак ёмет вәррине паллә мар тапраана акасран хәранинчен вайләрах пулчө), — халё вара, Ассоль, мана питё тимлө итле. Эсё җав ялган килетён пулмалла, эпё те шапах унта пултәм; пёр самахпа — Капернәра. Эпё юмах-халап, юрә итлеме юрататәп, ку таранччен никам та илтменнине мён те пулин илтес тесех ёнтё яра куна унта ирттертём. Анчах сирён юмах яма юратмаҗсё. Сирён юрә юрламаҗсё. Халап-лас е юрлас пулсан та җакә, пелетён-и, — чее мушиксемпе салтаксем җинчен, вёсен шульәкла хәтланәшёсене каҗса кайса мухтани, җуман ура пек вараланчәк, әш пәкартатни пек килёшүсёр, урмәш кевёллө таватә йёркеллө кёске савәсем... Җитё, пәтрашәнса кайрәм. Җёнёрен пуҗлатәп.

Кәшпах шутласа тәрсан малалла җапла каларё:

— Миҗе җул иртё — пёлместёп, анчах Капернәра нумайләха асра юлмаләх пёр юмах ўссе чечекленё. Эсё, Ассоль, пысак пулән. Пёр ирхине тинёс инҗетёнчи хёвел җутинче хёрлө парәс ялкәшса кайё. Шурә карап җинчи йәмәх хёрлө парәсан ялтәркка капмарләхё хумсене касса-җурса тўрех сан еннелле әнтәлө. Телёнмелле илемлө җак карап шап-шапәрт ишсе җывхарё: кәшкәра-шусәр, тупә-пәшалпа пемесёр. Җыран хёррине телёне-телёне, ахлата-ахлата халәх кёпёрленсе пухәнё: эсё те унта пулән. Илемлө кевё юхнә май карап җыран хёрринех мәнәслән җитсе чарәнё, ун патёнчен ылтәнпа та тёрлө чечекпе, кавирсемпе илемлетнө хивре кимё ишсе тухё. «Мёншён килтёр? Кама шыратәр?» — ыйтёҗ җыран хёрринчи җынсем. Вара эсё хәюллә хитре принца курән, вәл пырса тәрё те аллине сан енне тәсё. «Сывә-и, Ассоль! — тейё вәл. — Кунтан инҗетре-инҗетре телёкре куртәм та — сана хамән патшаләха яланләхах илсе кайма килсе җитрём. Эсё унта манпа пёрле кёрен төслө тарән айләм-ра пурәнән. Эсё мён ыйтни пурте пулө: иксёмёр туслә, хаваслә пурәнма пуҗләпәр, чуну нихәҗсан та куҗҗульпе хуйхә курмё». Принц сана кимё җине лартё, карап җине илсе хәпартё: вара эсё телёнмелле илемлө җёршыва яланләхах кайән. Килсе җитнө ятпа сана саламласа унта хёвел тухё, тўперен җәлтәрсем анёҗ.

— Җакә пётёмпех ман валли-и? — шапшән ыйтрё Ассоль.

Унән шухәшлә куҗёсем хавасланса ёненўпе җиссе илчёҗ. Паллах, хәрушә асамҗа җапла пулмемен пулөччө — Ассоль җывәхарах пырса тәчө.

— Вәл... җав карап, тен, килнө те пулө?

— Халех мар-ха, — хирёҗслерё Эгль, — малтан, эпё каланә пекех, ўссе җитёнён. Кайран... мён каласси? Пулать ку, пулатех. Эсё ун чухне мён тунә пуләттән?

— Эпё? — Ассоль карҗинкка әшне пәхса илчө, анчах унта хәна валли витемлө парне тупаймарё пулас. — Эпё әна юратнә пуләттәм, — васкавлән каласа хучё вәл, унтан кәшпах иккёленерех хушса хучё: — Тўпелешмест пулсан.

— Җук, тўпелешмест, — терё асамҗа куҗне вәрттән хёссе илсе, — тўпелешмест, җакна шантарсах калатәп. Каях ёнтё, хёр ача, эпё ырә шәршәллә эрехе ик җавар ёҗнипе катәршниксен юррисем җинчен шухәшласа ларнин хушшинче сана мён каланине ан ман. Каях. Кәпәшка пуҗна тәнәсләх пултәр.

Лонгрэн пёчөк пахчинче җёр улми төмёсене кәпкәлататчө. Пуҗне җёклерё те — ун патнелле вирхёнсе килекен Ассолө курчө. Ассоль сәнё савәнәҗпа җисет, хай часрах темён каласшән.

— Акә мён... — терё вәл сывләш җавәрса яма тәрәшса, унтан ашшёне икё аллипе те ярса тытрё. — Итле, мён каласа паратәп сана... җыран хёрринче, унта, инҗетре, асамҗа ларать...

Ассольт асамҗаран тата вӑл мӑн пулассине питех те интереслӗ ӑрамласа пӗлтернинчен пуҗларӗ. Шухӑшсен хӗвӗшӗвӗ ӑна мӑн пулса иртнине тикӗссӗн каласа пама җармантарчӗ. Малалла вӑл асамҗан сӑн-сӑпатне, җи-пуҗне, унтан тин — каялла тавранса — вӗҗерӗнсе тарнӑ яхта хыҗҗан хӗваланине сӑнарласа пачӗ. Лонгрӗн хӗр ачана пӗлмесӗр, кулмасӑр итлерӗ. Ассольт каласа пӗтерсен Лонгрӗн асӗнче самантрах пӗр аллипе техӗмлӗ эрех, тепринпе тетте тытнӑ палламан мучи сӑнарланчӗ. Лонгрӗн айккинелле пӑранчӗ, анчах җавӑнтах ачапча пурнӑҗсӗнче пысӑк ӗҗсем пулса иртнӗ вӑхӑтра мӑн җыннӑн хӑйне шӗтлемесӗр, тӗлӗнерех тытма кирлине аса илчӗ.

— Ғапла, Ғапла... — терӗ вӑл пуҗеппе савӑнаҗҗан сӗлте-сӗлте, — пур паллаҗсемпе те никам та мар, асамҗах. Ун җине пӑхса илсен пит аван пулмаллаччӗ те... Анчах эсӗ тепре каяс пулсан айккинелле ан пӑран: вӑрманта ним мар аташма пулать.

Лонгрӗн кӗресине пӑрахрӗ те Ғапӑ авса тунӑ лутрашка карта җумне ырнаҗрӗ, хӗрне җӗрҗи җине лартрӗ. Ёшенсе җитнӗскер, Ассольт тата темӗн хушса калама хӑтланчӗ, анчах вӑйран кайни, хумханни, шӑрӑх ӑна ыйхӑласа җитерчӗҗ, куҗсем хупӑнчӗҗ, пуҗеппе ашпӗн тӗреклӗ хулуҗҗийӗ җине ӗпӗнчӗ, самант — тӗлӗксен җӗршывне пугаччӗ, сасартӑк кӗтмен җӗртен килсе Ғапнӑ иккӗленӗппе канӑҗҗарланнӑскер хупӑ куҗсемпех тӗрленсе ларчӗ.

— Эс мӗнле шутлатӑн, — пӗчӗк җышкипе Лонгрӗн җилетӗнчен тӗреленсе янравлӑн каласа хуҗӗ Ассольт, — асамҗӑ карапӗ мана илме килет-и е килмест-и?

— Килет, — лӑпкӑн хуравларӗ матрос, — сана Ғакна пӗрре каланӑ — эппин, пӗтӗмпех тӗрес.

«Ӱсерехпе манса кайӗ, — шухӑшларӗ Лонгрӗн, — хальлӗхе вара... Ғакӑн пек теттене санран туртса илме кирлӗ мар. Ӱлӗм санӑн хӗрлӗ парӑс мар-җке, вараланчӑк, Ғаткӑн парӑссене: инҗетрен — капӑр та шап-шурӑ, җывӑхран — җӗтӗк-Ғатак та сӗмсӗрскерсене нумай курма тивӗ. Ғул җӗрекен җын Ассольтпа шӗтлесе илнӗ. Мӗнех? Лайӑх шӗт! Шӗт те вара! Кур-ха, епле аптӑратса җитернӗ сана — җур кун җӑтлӑхра, вӑрманта. Хӗрлӗ парӑс пирки вара ман пекех шутла: килетех сан патна хӗрлӗ парӑс».

Ассольт тутлӑ ыйха пугрӗ. Лонгрӗн ирӗклӗ аллипе җӗлӗмне кӑларса туртса ячӗ, җил тӗтӗме Ғатан карта витӗр пахча тулашӗнче ӗсекен тӗм еннелле хӗваларӗ. Тӗм кутӗнче карта енне җурӑмпа тӗршӗнсе Ғамрӑк ыйткалакан кукаль җӑмласа ларнӑ-мӗн. Ашпӗппе хӗрӗн калаҗӑвӗ ӑна хаваслантарса ячӗ, лайӑх табак шӑрши хайхискер хӑйне те лекессе шантарчӗ.

— Эй, хуҗа, туртма парсамччӗ җухӑн җынна, — терӗ вӑл Ғапӑ витӗр. — Ман табак санӑннипе танлаштарсан табак мар, наркӑмӑш тесен те юрать.

— Парӑтгӑмччӗ те, — җурма сасапа хуравларӗ Лонгрӗн, — анчах табак манӑн тепӗр кӗсьере. Манӑн, куратӑн пуль, хӗрӗме вӑратас килмест.

— Вӑт инкек! Вӑранать те — каллех җывӑрса каять, иртен-җӗрен вара җӗртет те туртса ярать.

— Ну, — хирӗҗлерӗ Лонгрӗн, — эсӗ, тем каласан та, табаксӑр мар-ха, ача вара ӗшеннӗ. Питӗ кирлех пулсан каярахпа кӗр.

Ыйткалакан йӗрӗнсе сурса хуҗӗ, кутамккине патакӗнчен Ғакрӗ те йӗплесе илчӗ:

— Тӗрех курӑнать — патша хӗрӗ. Ғав тинӗс леш енчи карапсем җинчен ӗнентерсе лартнӑ та вара эс ӑна! Эх эс, тӗлӗнтермӗш тӗлленчӗк, хуҗа тата ху!

— Итле-ха, — пӑшӑлтатрӗ Лонгрӗн, — эпӗ ӑна, ахӑртнех, вӑрататӑп, анчах сана, кӗпчеке, ӗнселесе илме җеҗ. Тасал кунтан!

Ыйткалакан җын тепӗр җур сехетрен вунӑ-вун икӗ пулаҗпа пӗрле хупахри сӗтел хушшине кӗрсе ларчӗ. Вӗсен хыҗҗенче пӗрре упӑшкисене Ғаннисенчен

турткала-турткала, тепре эрех тултарна стакансене хулпусси урла иле-иле — хайсем валли паллах, — сара куш харшиллэ, яка чул пек савра алалла часланка херарамсем ларассе. Куреннипе херемесленсе кайнаскер, ыткалакан пасархи синчен каласа ларать:

— ...Вара пмарэ мана табак. Эсэ тет, ситенсе ситен те, — ун чухне сана илме... ятарласа херлэ карап килэ тет. Мёншён тесен сана патша ывалне качча тухма пурне тет. Сав асамса ёнен тет. Эп калап: «Варат, варат, табак пар», — теп. Ман хыссан сур сула сити чупрэ вёт.

— Кам? Мён? Мён синчен халаплать? — илтёнсе кайресс херарамсен пурне те пелеспён сунакан сассисем.

Пулассем пуссене аран-аран саваркаласа, кула-кула анлантарса пама тарашресс:

— Лонгрена херэ тискерленсе кайна, асран та тайална-и тен — сак этем каласа парать. Тухатмаш пулна вёсем патенче — сапла сес анланмалла. Тинес леш енчен патша ывалэ килесе, ситменнине тата херлэ парасла карапша ситесе кетессе вёсем. Аставар, тахлачсем, сисмесёр тарса ан юлар!

Тепёр виесс кунран, хулари лавккаран тавранна чух, Ассоль малтанхи хут сак самахсене илтрэ:

— Эй, такан! Ассоль! Пэх-ха кунталла, херлэ парас ишет!

Хёр ача шартах сикрэ, шутламасаарах алли айенчен тинеселле тинкерчэ. Унтан кашкаракансем енне савранчэ, унта, унран пёр сирём утамра, ачасем кеперленсе тарассе, вёсем пит-кушне харатмалла перкелентерчесс, челхисене катартресс. Ассоль ассан сывласа илчэ те килнелле чупрэ.

II. Грэй

Римра иккёмеш ретре тариччен ялга перремеш пулни аванрах. Цезарь сапла шухашланэ пулсан — Артур Грэй Цезаре унан питех те асла ёмечэ телешпе амсанмасан та пултарна. Вал капитан пулса сурална, капитан пулма шутланэ, капитан пулса танэ та.

Грэй сурална катмар сурт шалтан тексём, тулашенчен манасла. Сурт умёнчех чечек пахчи тата паркэн пер пайэ саралса выртассэ. Тюльпансен чи лайах сорчессем — кемёл сенкер, херлэ кавак, керен семлэ хура теллисем — газонсенче тиркевлён парохса тухна май сыххи евер яванса усессэ. Паркри вата йывассем авкаланса юхакан шыври хаяхлах сийён сапаланчак сурма сутара телёрсе ларассе. За'мок хумине, — мёншён тесен ку чан-чан за'мок, — явантарса шаратна чукун юпасемпе тыттарна, вёсене эрешпе сыхантарна. Кашни юпа тарри капар лили чечекэ евер вёсленет; уяв кунесенче сак саватсене су тулгарассэ, касхи тетёмре вёсем талккашепех сарлака вут пек ялкашса сунассэ.

Грэйан ашшэпе амашэ пурнасра — хайсем йышанакан выранпа пуянлахан тата «эпир» теме пултаракан общество саккунёсен ман камалла чурисем. Вёсен чунён пер пайэ — ару пусарусисен галерейинче — санласа катартма тивеслех мар, тепёр пайэ — галерейана малалла тасма май параканни — пёчек Грэйран пусланать. Грэй малтан туса хатерленэ усамла планпа ёмёр ёмёрлеме, семье чысне вараламасар вилме, сакан хыссан вара портрета кусса стена синче саканса тама пурне. Сак плана тавакансем каштах йанашна: Артур Грэй семье палартса хунэ сул-йёре малалла тасма пачах шутламан сивеч чунпа сурална.

Арсын ачан сак сивечлэхэ вал пурнасан саккармеш сулне пуссан паларма пусларэ: шапах сак вахатра Грэйра телентермеш шухашсемпе пуранакан, касак ес-пус шыраса сурекен, асамла ессем тавакан рыцарь санарэ калапланма ты-

тӑнчӑ, урӑхла каласан — пурнӑсри тӑрлӑ енлӑ шутсӑр нумай рольтен вӑл чи хӑрушшине, чуна хумхантарақаннине — пулассине пӑлсе-курса тӑракан сӑн рольне — суйласа илчӑ. Сакӑ пӑр кунхине уйрӑмах лайӑх палӑрчӑ.

Пӑталанӑ Христоса ӱкернӑ картина сакӑнса тӑракан стена сӑмне пукан лар-тса Грӑй ун сине тӑчӑ те Христосӑн юнпа вараланнӑ аллисенчен пӑтасене туртса кӑларчӑ, урӑхла каласан — вӑсене маляртан вӑрланӑ кӑвак сӑрӑпа сӑрласа хучӑ. Халӑ ӑна картина малтанхинчен ытларах килӑшрӑ. Хӑйне евӑрлӑ ӗспе хавхаланса пӑталанӑскерӑн урисене те сӑрлама пусланӑччӑ ӗнтӑ, анчах кӑтмен сӑртен ашшӑ килсе кӑчӑ. Старик ачана хӑлхинчен тытса пукан сӑнчен антарчӑ.

— Картинӑна мӑншӑн юрӑхсӑра кӑлартӑн? — ыйтрӑ ывӑлӑнчен.

— Юрӑхсӑра кӑларман.

— Чаплӑ художник ӗсӑ ку.

— Маншӑн пулсан пурпӑрех, — терӑ Грӑй. — Умӑмра алӑран пӑта кӑнтарса тӑнине, юн юхнине курма пултараймастӑп. Манӑн апла пултарас килмест.

Ывӑлӑн хуравӑнче Лионель Грӑй хӑйне палласа илчӑ, куллине мӑйӑхӑ ӑшне пытарчӑ те Артура айӑпламарӑ.

За'мока ывӑнма пӑлмесӑр тӑпчесе Грӑй тӑлӑнмелле сӑнӑлӑхсем усрӑ. Акӑ мачча сӑнче рыцарӑн хурсӑ сӑ-пусӑпе хӑс-пӑшалне, тимӑрпе тир хуплаш-каллӑ кӑнекесем, касӑлса-сӑтӑлсе пӑтнӑ тумтир, сав тери нумай кӑвакарчӑн тупрӑ. Эрех нӑхрӑпӑнче вара лафит, мадера, херес пирки питех те кӑсӑк япаласем пӑлчӑ. Кунта, чул тӑпесен чалӑш висӑ кӑтеслӑхӑ пусарса тӑракан шӑвӑр тӑрӑллӑ кантӑксен тӑксӑм сӑтинче, пӑчӑк те пысӑк пичкесем ларасӑсӑ, чи пысӑкки, лаптӑк саврака евӑрлӑскер, талккӑшӑпӑх нӑхрӑпӑн пӑр урлӑшне йышӑнать. Сӑр сӑлхи тӑксӑм юман пичке ятарласа якатнӑ пек йӑлтӑртатать. Пӑчӑк пичкесен хушшинчи авса тунӑ карсӑнккасене — мӑн хырӑмлӑ симӑс те кӑвак кӑленчесем. Чул сӑнче те, сӑр урайӑнче те сӑнсе ураллӑ сӑрӑ кӑмпа ӑсет; пур сӑрте те пӑнтӑх, мӑк, нӑрлӑх, антӑхтарақан йӑсӑк шӑршӑ. Кас еннелле, хӑвел юлашки пайӑркипе пӑхнӑ чухне, аякри кӑтесре катмар эрешмен карти ылтӑн тӑслӑн йӑлтӑртатать. Пӑр сӑре урайне чи лайӑх аликанте тултарнӑ икӑ пичке чавса хунӑ. Эрехӑ ку Кромвель вӑхӑтӑнчене юлнӑ-мӑн. Нӑхрӑпӑсӑ Грӑйя пушӑ кӑтеселле тӑллесе кӑтартса кашнинчех паллӑ вилтӑпри сӑнчен каласа парать. Сак шӑтӑкра фокстерьер кӑтӑвӑнчен темисӑ хут чӑрӑрех виле ыртать имӑш. Халапне пусланӑ май нӑхрӑпӑсӑ пысӑк пичке кранӑ ӗслени-ӗслеменине тӑрӑслеме ниӑсӑн та манмасть. Тӑрӑслет те — пичке патӑнчен тӑнӑслӑ чӑрепе хӑпать. Ку тӑрех паллӑ, мӑншӑн тесен унӑн хаваслӑ кусӑсенче висӑсӑр пысӑк савӑнӑсӑн ирӑксӑр тухнӑ куссулӑ йӑлкӑшӑ.

— Ну, акӑ мӑн, — тет Польдишок Грӑя пушӑ есӑк сине ырнасса ларса тата шӑвӑр сӑмсине табак тултарса, — сав ырӑна куратӑн-и? Унта упранакан эрехшӑн, пӑчӑк черкке туганма ирӑк парсан, чӑлхине пӑр ӗсӑкӑ сӑс мар касса панӑ пулӑччӑ. Кашни пичкерех — чуна сирпӑтсе аркатма, ӑт-пӑве хускалми ыртӑкан чуста пек туса хума пултаракан япала — сӑр литр. Тӑсӑ ун чие сӑрлинчен тӑксӑмрех, кӑленчерен юкса тухмасть. Вӑл лайӑх хӑйма пек сӑра. ӑна тимӑр пек сирӑп хура йывӑс пичкесене тултарнӑ. Вӑсене хӑрлӑ пӑхӑртан тунӑ йӑкӑр кӑшӑлпа савӑрнӑ. Кӑшӑл сӑнче латинла сӑру: «Мана Грӑй сӑтмаха лексен ӗсет». Ку сӑрӑвӑн пӑлтерӑшӑ сав тери анлӑ, ӑна тӑрлӑрен ӑнланма пулать, савӑнпах-и, тен, мӑн асласӑ, чаплӑ йӑхран тухнӑ Симеон Грӑй, илемлӑ дача туса лартнӑ та ӑна «Сӑтмах» ят панӑ, сӑпла ансат сивӑчлӑхпе усӑ курса ытарлӑ каларӑша чӑнлӑхпа сӑрастарма шут тытнӑ. Вара мӑн пулнӑ тетӑн-и? Кӑшӑла сӑпса усма пусласанах вӑл чӑри сӑрӑлнине вилсе ыртнӑ — туллӑ эрехе питӑ юратакан старик сав тери хумханнӑ. Савӑнтанпа сак пичкене тӑкӑнмесӑсӑ. Хаклӑ йышши эрех инкек кӑтартать текен шухӑш чарса тӑрӑть. Тӑрӑссипе,

Египетри Сфинкс та җакнашкал кәткәс ыйту кәларса тәратман. Чән та, пәр асчахран вәл җапла ыйтнә: «Ытгисене җисе янә пек — сана та җиетәп-и? Кала чәннине — сывә юлән». Анчах тәплә шухәшласан...

— Каллех кранран тумлать пулмалла, — хәйне хәй пүлсе Польшошок чалә-шрах утәмсемпе кәтеселле ыткәнәт, унта крана җирәпрех пәрса лартать те уҗалса җуталнә сәнпа каялла таврәнәт. — Җапла. Лайәх шухәшласан, чи кирли, васкамасәр шухәшласан, асчах Сфинкса ак җапла хуравлөччә: «Атя, тәванәм, кайса ярар та — вара җак ухмах япаласем җинчен манса кайән». — «Мана Грәй җәтмаха лексен әсет!» Мәнле әнланмалла? Вилнә хыҗҗән әсет-и вара? Тәләнмелле. Апла тәк вәл җветтуй, апла тәк хәрлә эрех те, шурә эрех те әҗмест. «Җәтмах» телее пәлтерет тейәпәр. Юрә, ыйтәва кун пек лартәпәр. Анчах телейлә җын түрә кәмәлпа хәйәнчен: «Җәтмахах-ши ку?» — тесе ыйтсан кирек мәнле телей те хәйән чаплә тәсәсенчен җуррине җухатать. Ак җапларах япала. Җак пичкери эрехе ләпкә чунпа әҗсес тесен тата кулас тесен, ачам, савәнса кулас тесен, хәрах урапа — җәр җинче, тепринпе тупере пулмалла. Виҗ-җәмәш шухәш та пур: хәҗан та пулин Грәй җәтмахри пек рехетлә туйиччен әҗсе тултарать те — пичкене хәюллән пушатса хурать. Анчах та ку, ачам, җак кәшәл җинчи сәмахсем пурнәҗа кәни мар, хупахри харкашу пек җеҗ пулөччә.

Пысәк пичке кранә тумлани-тумламаннине тепәр хут тәрәслесен Польшошок шухәшлән та салхуллән җапла вәҗлет:

— Ку пичкесене пин те җич җәр тәхәр вун виҗҗәмәш җулта «Бигль» караппа санән несәлү Джон Грәй Лиссабонран илсе килнә, эрехшән икә пин ылтән пиастр түленә. Пичкесем җинчи җырава Пондишери тәрахәнчи хәҗ-пәшал әсти Вениамин Әльян эрешленә. Пичкесене тәпра әшне ултә фут тарәнәш алтса чикнә, җиелтен иҗем җырли йывәҗҗин кәләпе сапнә. Ку эрехе никам та әҗмен, тутанса та пәхман, тутанса пәхакан пулмасть те.

— Әна әпә әсетәп, — терә пәррехинче Грәй урипе җәре тапса.

— Ах, мәнле хәюллә җамрәк җын! — тәләннә пек пулчә Польшошок. — Әс әна җәтмахра әсетән-и?

— Паллах. Акә җәтмах!.. Вәл манра, куратән-и? — пәчәк аллине уҗса шәшпән кулса илчә Грәй. Җемҗе, анчах үләм җирәп пулассине кәтартакан сәмлә ал тупанә хәвелпе җуталчә, вара арҗын ача пүрнисене пухса чәмәртәрә. — Акә вәл, җакәнта!.. Халә кунта, халә вара җук...

Җапла каласа вәл чышкине пәрре уҗрә, тепре чәмәртәрә, юлашкинчен, хәйән шүчәпе хәпәртенәскер, тәттәм картлашкапа хәпарчә, Польшошокран иртсе кайса за'мокән аялти хутәнчи коридора чупса тухрә.

Грәйән кухнәна кәме юрамасть. Анчах вучах җуләмәнче ялкәшакан җак тәләнмелле тәнчене — пәспа хәрәм тәнчине, вәрекен шәвек лакәртатни-чаплатни, җеҗә качлатни илемлә кәвә пек илтәнекен тәнчене, тутлә шәршә тәнчине — пәрре уҗнә хыҗҗән арҗын ача кунта час-часах кәрсе тухма пуҗларә. Җирәп шәпләхра поварсем жреҗсем пек куҗса җүреҗҗә: хуралса кәвакарнә стенапа юнашар вәсен шурә калпакәсем кухнәри әҗе чаплә сәм кәртеҗҗә; хаваслә мәнтар хәрарәмсем шыв пичкисем патәнче фарфорпа та кәмәлпе шакартагтарса савәтсапа җавәҗҗә; йывәр пирки пәкәрәлсе арҗын ачасем пуләпа устрица, ракпа улмаҗырла тултарнә карҗинккасем йәта-йәта кәреҗҗә. Кунта, вәрәм сәтел җинче, тәрлә тәслә хир чәххисем, сәрә кәвакалсемпе чапар чәхсем выртаҗҗә; унта — кәске хүреллә, куҗне пепке пек хупнә сысна тушки; лере — җарәк, майяр, кәвак иҗем җырли, хәвелпе пиҗсе хуралнә персик.

Кухнәра Грәй кәштах шикленет: әна кунти пәтәм әҗ-пуҗ хура вәйсен, за'мок пурнәҗәнче пуҗ пулса тәракан вәйсен, витәмәпе пулса пынән туйәнәт; кунта кәшкәрашусем команда пек, тухатни пек янәраҗҗә, вәрах хәнәхәва пула җынсен хусканәвәнче хавхалану евәрлә уҗамлә та тикәс җыпәҗу паләрса тәрәт.

Грэй Везувий евёр кёрлесе вёрекен пысак кастрюле пәхса илмеләхех ўссе ситеймен-ха, сапах а́на ыттисенчен ытларах хисеплет; икё служанка кастрюле кусарнине вәл шутсәр хумханса пәхса тәрать; саван чухне плита сине тётёмлө кәпәк чүхенсе тәкәнәт, хумлән-хумлән чаплатса хәпарақан пәспа пётём кухня тулса ларать. Пёррехинче шёвек ытлашши нумай сирпёнчө пулас, пёр хёрён алине пёсертсе ячө. Ўчө самантрах хёрелсе кайрө, юн капланса килнипе чёрнисем хөп-хөрлө төспе витөнчөс, Бетси (тарсә хөре сапла чөнессө) йөре-йөре ыратақан ыра́на су сёрчө. Хәраса ўкнө савра пичө тәрәх шәпартатсах куҗсуль юхрө.

Грэй хытса тәчө. Ытти хөра́мсем Бетси тавра вөтеленнө вәхәтра вәл, хай тўссе курмарө пулин те, ют сын асапланнине питө сивөч туйса илчө.

— Шутсәр ыратать-и? — ыйтрө вәл Бетсирен.

— Төреслесе пәх та — пөлетөн, — алине сапунөпе хупласа хуравларө хөр.

Ача куҗ харшине пёркелентерчө те пукан сине тапаланса хәпарчө, вөри шөвеке (са́мах май каласан, сура́х какайөпе пөсөрнө яшка пулчө ку) вәрам кашәкпа а́сса илсе а́на ал лапши хутланнә сөре сапрө. Хытә ыратнәран вайө пөтнине Грэй суләнсах кайрө. Сәна́х пек шуранка сәнләскер сунса тухакан алине шәлавар көсийине чикрө те Бетси патне пырса тәчө.

— Аллу питө ыратать пулмалла, — терө вәл хайөн сәнавө пирки шарламасәр. — Бетси, атя тухтәр патне. Кайра́мәр!

Артур хөре хистесех юбкинчен туртрө, сав вәхәтрах килти им-юмпа сыватма тәрәшакансем пөрин хысәән тепри Бетсие сәләна́с рецөпчө сөнчөс. Анчах хөр ыратнине хытә асапланса Грэйпа кайрө. Хөрөн алине сыхса ярса тухтәр ыратнине сөмсөтрө. Бетси пүлөмрен тухсан ача тин хайөн алине кәтартрө.

Пөлтөрөшлөх мар сак пәтәрмах сирөм сулхи Бетсине вуннәри Грәя чән-чән туссем туса хучө. Бетси Артур көсийине пан улмине кукаль чыха-чыха тулгарать. Грэй вара хөре юмах ярса парать, хайөн көнекисене вуласа пөлнө төрлө өс-пус синчен каласа кәтаргать. Пёррехинче вәл сакна пөлчө: Бетси лаша пәхакан Джима качча тухаймасть иккен, мөншөн тесен вөсен хуҗала́х савәрма укса-тенкө сук. Грэй хайөн фарфор пухмачне камин хөскөчөпе сапса сөмөрчө, унта мөн пуррине пөтөмпөх — сөр фунта яхән — сөтел сине кәларса пәрахрө. Тепөр кун ирех тәчө те хула́мсәр хөр кухня́на кайсан унән пүлөмне йәшпәнса көчө, хаклә парнене хөрөн арчине чиксе хучө, сиелтен пөчөк сырупа хупларө. «Бетси, ку санән. Хурах эшкерөн утаманө Робин Гуд». Сак өс хысәән кухня́ра сөкленнө шуйлану ытлашшипөх сарәлса кайрө, вара Грэйән ултава йышпән-ма тиврө. Уқсине каялла илмерө, сакән синчен текөх калаҗас килменнине пөлтөрчө.

Грэй амәшө — пурна́с хатөр каләппа шәратса тунә сынсенчен пөри. Унән ыттисенчен нимөнне те уйрәлса тәман кәмәлө темөн те пөр ыйтакан ытләх-ситлөхре төлөрсө пурәнәт, савәнпа та вәл сөвөссөмпе, тухтәрпа, аслә тарсәпа канашланисөр пуҗне урәх нимөнөх те тумасть. Анчах та хайөн төлөнмеллөх ачине Турра өненнө пек вәйлә, хөрүллө туйәмпа юратать. Унән сак юратавө вөрөнтсө ўстернипе тата шәпа пүрнипе чунра сирөплөнсе ларнә туртәмөсөне чөрөлөх күрекен пөртөн-пөр вай темелле: туртәмөсем вара пурәнмаҗсө өнтө, кәмәлне нимөн тума та хистеме пөлмөсөр аран-аран сөс куҗкалаҗсө. Ятлә-сумлә хөра́м акаш сәмартине пусса кәларнә турткаш ами пек. Ывәлө хайне *илемлөн уйра́мрах тытти* амәшне кулянтарать; ачине кәкәрө сөмне чәмәртаса ачашланә самантсөнге вәл хурләхпа, юратупа, именүпе тулать, чөри хутшәну-сөмпе шухәсөн йышпәннә йөркине хәнәхуллән сәнлақан чөлхи пек мар, урәхла калаҗать. Хөвел пайәркисөмпе пөлөт пөрлөшсө пулақан төссөн кәткәс эрөшө сапла пөр-пөр пүрте көрсө каять те — унән шайлашуллә аш-чикөнчи йәләхтармәш пахаләхсөне пөтерсө хурать; куҗ курать, анчах та пүлөме палласа

илеймест, суган пытанчак сёмёсем мёскёнлөх хушшинче телёнтерсе яракан килёшүлөх туса хураçсё.

Ятла-сумла хёраяман сан-пичёпе пү-сийё пурнаçан вутла сáмахёсене сивё чёмсёрлөхпе сёç хуравлама пулгараçсё тейён, таса чиперлөхё хай патне туртнинчен ытларах ютшантарать, мёншён тесен сак хитрелөхре хёраяма тивёçлө сепёçлөхе пётерсе хуракан ман камаллах вайлан паларса тарать — сак Лириан Грэй ывалёпе куça-куçан юлсан ахаль йышши амашех, хут сине сырса катартайми, чёререн тухакан кирлө-кирлө мар сáмахсене вал юратулла, йаваш саспа калать; сак сáмахсен вайё вёсенче хайсенче мар, туйамсенче. Вал ывалё кирек мён ыйтнине те пачах хирёçлеймест. Вал Артура пуриншён те каçарать: кухняра пулнашан та, уроксем сине йёрёнсе пáхнашан та, итлеменшён те, төрлө хатланашёсемшён те.

Енчен те Артур йываç тураттисене касса тикёслессине хирёçлесен — йываçсене тэкёнмеçсё, енчен те вал кама та пулсан каçарма е мён те пулин парнелеме ыйтсан — сакна ёмётленекенни сапла пуласса пёлсе тарать; Артур кирек хайш лашапа та суреде, кермене кирек хайш йытта илсе кёме, библиотекеара чакаланса ларма, сарран чупма, мён килёшнө савна сине пулгарать.

Ашшө пёр вáхат саканпа кёрепсе пáхрө, анчах паранчө-паранчех — ывалё пуранакан йёркене мар, арамён камалне. Ачан хальхи камал вылянáвё мёскён обществана пула каярахпа пётерме йывар туртама куçса каясран шикленсе Лионель Грэй ёçлекенсен ачисене пурне те за'мокрак каларса янипе сырлахрө. Пётёмөшле илсен — апа ару пурнаçёнчи татса паван шутсар нумай ёç пуçөпех саварса илнө, сак ёçсен пуçламашө — хут фабрикусем пулса кайна саманара сётсе юлна, вёçө вара — мёнпур элексө вилёмөнче. Кунсар пуçне — патшалáх ёсөпе хуçалáх ёсө, мемуар вуласа сыртарасси, сумла сунара суресси, хаçат вуласси, каткас сыру суретесси апа сёмберен аяккарах тытса тарасçё; ашшө ывалне сав тери сайра курать, тепёр чух вал миçерине те манса каять.

Сапла вара Грэй хайён тёнчинче пуранать. Пёччен вылять — ялан тенё пекех за'мокан хыçал енчи картишёнче, авал пысак пёлтерөшлө пулна выранта. Сарлака та пуна уйра сүүлө ур юлашкисем, мак пусна чул нухрепсем сыхланса юлна, талккашпех — хыт-хура, вёлтёрен, куршанак, хупах, күкен, төрлө төслө сапай хир чечекө. Грэй кунта сехечө-сехечөпе сурет: каюра шатакёсене төпчет, хыт-хурапа сапáсать, лөпөш тытать, ванчак кирпөчрен крепоç туса апа патакпа, чулпа пере-пере сёмөрет.

Вун икке кайсан унан чунён мёнпур сисёмлөхө, камал-туйамён сапаланчак йёрёсем тата вартган антáлу сёмёсем хаватла пёр вая пёрлешрөç, сапла майпа уçamлан паларса никам тытса чарайми ёмёт пулса тачөç. Ку таранчен Грэй хайён сад пахчин уйрам пайёсем — суга пайаркисем, йываç мёлки, чечек, тураттисем чáлханса пётнө лаштра вула — урáххисен нумай-нумай садёнче сёç кураннан туйанатчөç, сасартак вёсем яр уççан тухса тачөç, пурте — сав тери илемлө, телёнсе каймалла килёшүлөхре.

Ку библиотекеара пулса иртрө. Унан сүүлө алáкө, тарринчен тэксём кёленчепе хупланаскер, ялан тенё пекех питёрөнчөк, анчах сара питёркөчө алáкри шатакрак ланчá сёç тытанса тарать — алáпа тэксенех алáк хупалчисем пёрпёринчен уйралаçсө те каранса уçалса каяçсө. Төпчес камал библиотекеана кёме хистесе ситерсен Грэй чи малтанах тусанла суга телёнтерсе парáхрө: сурече кёленчин сүлти пайёнчен төрлө төслө эреш уйрамах илемлөн куранать. Пёвери тўлек шыв евөр — пурте парáхса кайна чухнехи шáплáх. Кёнеке шкапёсен тэксём речёсем выран-выран сурече хашакёсемпе пёрлешнө, вёсене сурри таранах хупласа лартна; шкапсем хушшинчи кёрсе суремелли вырансене те кёнеке купаласа тулгарна. Унта — шалти листисем тухса ўкнө уçá альбом; лере — ылтáн сиппе сыхса хунá төркесем, салху санла кёнеке куписем, ал сырáвө-

сен хулән сыххисем, уснă чух йывăç хушпи пек сатартатакан хитре пёчĕк кёне-кесен тёмески; кунта — чертежсемпе таблицăсем, сёне кăларăмсен речёсем, картгăсем; хуплашкисен тёрлёлехё — хытă та черченкё, хуп-хура та ула-чăла, сенкер те сарă, хулән та сўхе, кăтрашкалла та яп-яка. Шкапсене кёнекесемпе сатă-сатă тулгарса лартнă. Вёсем хайсен хулăнăшёнче пурнăса хупса усракан стенасем пек. Шкап кантăкёсен сўтинче тёссёррён йăлтартатакан пăнчăсемпе витённе ытти шкапсем курăнассё. Пысăк глобус, экваторпа меридианан шар евёрлё пăхър хёресё хушшине чиксе хунăскер, саврака сётел сінче ларать.

Алăк еннелле саврăнса пăхсан Грэй ун тăрринчи пысăк картинăна курчё; библиотекăри пăчă ёнтёркеве вăl сийёнчех хайён пёлтерёшёпе тулгарса лартрё. Картинăра тинёсри сўллё хум тăррине ёнтăлса сёкленекен карапа санланă. Хум айккинчен кăпăк юхать. Карапа вăl тинёс хумён тăррине сёкленне юлашки самантра сăнарланă. Вăl куракана хирёс тўп-тўрё пырать. Мачтăсен аялти пайне сўлелле хăпарса кайнă бушприт хупласа хунă. Карап тёпё сурмалла пайланă хум шутсър пысăк кайăк сунаттине аса илтерет. Сывлăша кăпăк вёсет. Бакборт айёнчен тата бушпритран сўлерех тётреленсе курăнакан парăс, тинёсен тилёрчёк вайёпе тулнăскер, хайён пётём капмарлăхёпе хум урлă каçса тўрленме, кайран тёпсёрлэхелле тайăлса карапа сёне хум катрамё сине ывăтма хысăлалла ёнтăлса карăннă. Океан сийён, аялтанах, сапаланчăк пёлётсем варкăшса вёсёссё. Сывхарса килекен каç сёмлэхёнче кантър сўти халь-халь сўнесле имшеррён курăнать.

Анчах сак картинăра пуринчен те чаплăраххи — бак сінчи сын кёлетки, куракана сурăмпа тăраканскер. Вăl тинёсри пётём лару-тăрăва, унран та ытларах, самант тёшшине усса парать. Сын хайне еплерех тытни (вăl аллипе хăлаçланса, урисене сарса тăрать), тёрёссипе, вăl мён тунине нимёнпех те пёлтермест темелле, анчах палуба сінчи темёнле япалана, картинăна пăхакана курăнманскере, питё пысăк тимлэхпе сăнать тесе шанчăклăнах калама май парать. Сăхманён тавăрăннă аркине сил тăрпалать, шура сивёчёпе хура шпаги сывлăшалла тăсăлса туртăннă, тумён пуянлăхё — вăl капитан пулнине, ташланă чухнехи пек кёлетки хумсен сулăмне кăтартассё; шлепкесёр; вăl пусёпех хăрушă саманта путнă пулас, кăшкăрать — анчах мёскер? Бортран сын шуса ўкнине курнă-ши вăl, карапа урăх галс сине куçарма хушать-ши е вайлă сас-сипе силе хупласа боцмана чёнет-ши? Картинăна пăхнă хушăра Грэйан чунёнче сак шухăшсемех мар, анчах вёсен мёлкисем амаланса ситёнчёс. Сасартăк ёна сулахай енчен такам, паллă марскер, курăнманскер, юнашар пырса тăнан туйанчё, пусне пăрсанах сав тёлёмелле туйам пёр йёрсёр сухалнă пулеччё. Грэй сакна пёлчё. Саванпа вăl ёсра сăнарланнă ўкерчёке сўнтермерё, итлесе сёс тачё. Илтёнми сасă малай чёлхи пек ёнланмалла мар темице сăмах тата-тата кăшкăрчё, йăтанса аннă чухнехилле чылай вăхят темён янăрарё; библиотека сивлев силпе тата ахрăмпа тулса ларчё. Сакна пётёмпех Грэй хайён ёшёнче илтрё. Вăl йёри-тавралла пăхса саврăнчё — самантрах тепёр хут килнё шăплăх шухăш хăвачён янăравлă картине салатса ячё, тăвълпа сыхăну татълчё.

Грэй сак картинăна пăхма час-часах килет. Вăl Грэйшан чунё пурнăспа калаçнă чухнехи чи кирлё сăмах — хайне хай ёнланма пулăшакан сăмах — пулса тачё. Пёчĕк ача чунне майёпен-майёпен катмар тинёс кёрсе вырнасрё. Грэй библиотекăра чаваланса ларать, каçса кайса кёнеке вулать; кёнекесен ылтăн алакёнчен океанан сенкер сўти усăлса пычё, арсын ача тинёспе тёлленет. Унта хысне кăпăк сирпётсе хăварса карапсем куçассё. Вёсенчен хăшёпёри парăсемпе мачтăсене сұхатса, хумсемпе чыхăна-чыхăна кайса таран авър тётёмлэхне, пуласен фосфор пек сұтă куçёсем мёлтлетекен тётёмлэхе, пута-пута анать. Теприсем кăпăклă хумсенчен хăталаймасър рифсем сине пыра-пыра сăпанассё; тамалакан хумхану карап корпусне хаяррăн силлет;

сынса́р та́рса ю́лнә, сёмёрёлнә карап пётес умён чылайччен чётренсе та́рать, кёсех а́на тепёр та́вал чёрпёкён-чёрпёкён ху́сса салатать. Ы́тти карапсем пёр портран а́наслан тиенсе туха́ссё те тепринче те́рөс-төкел пушана́ссё; экипаж ху́пахри сётел хушшине ларса ишсе тавра́нна я́тпа мухта́в юрри юрлать, рехетленсе э́рех ёсет. Унта ху́ра я́лавля, сёсёпе хала́слана́кан хя́рушә ко́мандалля ху́рах карапсем те; шы́в сенкерле́хёнче виле төслө ка́вак сута́па сиссе йа́лтартатан мёлке карапсем те; сар карапёсем те — салтаксемпе, тупа́семпе, музыка́на; вулка́нсене, үсен-та́ранпа чёр чунсене па́хса сү́рекен төпчев экспедиция́сем те; сивлев ва́рттанла́хля, па́лхавля карапсем те; сөнө сёр уса́кан карапсемпе мыска́ра шы́раса сү́рекен карапсем те пур.

Сак те́нчере, паллах, пуринчен те асли — капита́н. А́на карап ша́пипе чунё, а́с-та́нө вы́ранне хурса хисепле́ссё. Уна́н ка́малё ко́манда ерсе́вне, ёсне паларта́ть. Сынсене ва́л хай суйласа илет, вёсем чылай ене́пе уна́н ка́малне тивёс-тере́ссё. Ва́л кашни сынна́н йа́ли-ха́наха́вне, сёмьери лару-та́равне пёлсе та́рать. Ва́л хайне па́хана́кансенчен асамля пёлөвө́пе уйра́лса та́рать, савна пу́лах вёсё-хе́ррисёр усла́хра, кала́пяр, Лиссабо́нран Ша́нхая, ша́нча́клянах ишет. Та́вала ва́л темле ка́ткас вайсен сирёп йёркипе хирёс та́рса сё́нтерет, хя́рава кёске хушусемпе самантрах пу́тлантарма пёлет; а́ста ка́мал туртнә саванта ишет тата ча́ранать; ха́сан ишсе тухассине, тиенессине, юсавпа канава йёркелесе та́рать; вёсёмсёр ку́сса та́ракан чёрё ёсри сакан пек пыса́к та сав тери а́слә-та́нля вла́са ку́с умне ка́ларса та́ратма та йыва́р. Сак вла́с хайён ю́тша́нча́кляхе́пе, туллиле́хө́пе Орфей вла́сө́пе сёс та́нлаша́ть-те́р.

Чун варка́шавне пу́ла капита́н синчен са́пла шу́хашлани, уна́н са́нарё, ва́л пурна́сра ча́ннипех те сакан пек пу́лни Грэ́йан сута́лса сисе́кен туйа́мөнче төп вы́ран йы́шана́ссё. Ка́питанса́р пу́сене ура́х ни́хаш профе́сси те кашни уйра́м телейён сав тери илемле́ эрешне тө́көнмесёр сыхласа хя́варайман, пурна́с пу́янла́хөсене пёр сёре а́наслан пу́хайман тата ша́ратса пёрлештере́ймен пу́лөччө. Ха́рушла́хпа теветкелле́х, суг са́нтала́к вайё, аякри сёршы́в суги, тө́лөнмелле палла́марла́х, мёлтлетсе ирте́кен ю́рату — курна́супа тата уйра́лупа чечеклене-кенскер; тө́лпу́лусемпе тө́рлө са́нсем, ёссем иле́ртү́ллөн вё́ресе та́ни; пурна́сан ви́сөсёр тө́рлөле́хө, сав ху́ша́рах сү́лте, ту́пере — е Ка́нта́р Хе́ресё, е Алта́р Са́лта́р, тата мате́риксем пурте — сивө́ч ку́с умёнче. Апла пу́лин те та́ван сёр-шы́вран ни́хасан та уйра́лманнине паларта́канни каю́та туллиех — уна́н ке́не-кисем, картинисем, сы́равө́сем, тө́рекле́ ка́кар сү́мөнчи са́ран ла́данка́ри типё чечек — пурса́н пек яка ка́тра сү́с пайа́ркипе я́вакласа сы́хна́скер.

Кёркунне, пурна́сён вун пилле́кмёш су́лөнче, Арту́р Грэ́й килёнчен ва́рттан тухса кайрё те тинёсён ы́лтан ха́пхинчен пы́рса кёчө. Часах синсе а́ла́лля, арсын ачалла тумла́нна хёр ача са́нля ю́нгана илсе «А́нсельм» шхуна Ду́бельт портёнчен Марселе су́л ты́трө. Илемле́ сакво́яжля, перчетке пек сү́хе, ла́кпа витнө ата́, корона́к тө́рлесе тө́ртнө батист тумти́р та́ханны́ сак ю́нга Грэ́й пу́лчө.

Су́лгала́к хушшинче «А́нсельм» Францие, А́мерикана́, Испание ситсе килчө. Килти йа́лана манаймаса́р туприн пёр пайне Грэ́й тутла́ симёс сисе пё́терчө, халё тата у́лём пуранма́лах ю́лнә ы́тти уксине вара карта́ла вы́ляса я́чө. Уна́н «шу́йттан» пек моря́к пу́лас килет. Чы́хана́-чы́хана кайса э́рех ёсет. Шыва кёнө чухне та́пма ча́ранна́ чө́рипе икё хала́с сү́ллөшёнчен пу́с хёрлөн сикет. Майё-пен-майёпен чи ха́кля пу́янла́хса́р — вёссе сү́рекен тө́лөнмелле чунёсёр пу́сене — пё́төмпех су́хатрё: хавша́кля́хне су́хатрё, ша́м-шакё са́ралчө, му́скуле́ тө́рекленчө, шу́ранкала́хө хё́велпе пи́ссе улша́нчө, а́лли-ури у́нчченхи шу́хашса́р, ка́па́р хускана́вөсене хайён вайне ша́нса та́мала́х йа́рала́хпа ы́лмаштарчө, шу́хашля́ ку́сөсенче вара су́лам сине па́хса та́ракан сынна́нни пек суга́ йа́лтартатма ты́танчө. Пу́левө́ те ма́наслә, и́менчөк, тикёс ма́р ю́ххине су́хатрё, ча́рлан су́натти пу́ласен чө́тревлө кё́мөл ю́хамне са́панна́ ево́р, кёске те сы́па́-

сулла пулса тачё.

«Ансельм» капитанё, ыра чунла, анчах сирёп кәмәллә моряк, ачана карап сине инкекшён саванна пекрех кәмәлпа илчё. Грэйан қасса каясла ёмётне вәл хәвәрт ылмашанакан кәмәл вылявё ыраанне сес хурса йышанчё, хай төрөс шутланине малтанах сирёп ёненсе тачё, пёр-икё уйахран кусран пәхма хәраса аһа Грэй сапла каласса кётрө: «Гоп капитан, мачта тәраһ упаленсе чавсана хытә вистентертём, манән аякпа сурәм ыратассё, пурнесем хусланмассё, пус сурәлса тухасла янрать, урасем чётрессё. Сак пётём йёпе канат кашни алашан икё пәт йывәраш; сак леерсемпе вантсене, брашпильсемпе троссене, стеньг-семпе салингсене манән черчен үтёме асаплантарма тунә пулас. Манән аннем патне каяс килет». Ашёнче сак сәмахсене итлесе пәхса Гоп капитан ашёнчех Грәя сакан пек хуравларё: «Чёппём, кәмәлар аста туртатъ — саванта кайяр. Туйәмлә сунатәр сүмне сухәр сыпәсрө төк — эсир аһа килөрте суса тасатма пултаратәр, «Роза-мимоза» одеколонпа». Хай шухәшласа кәларнә одеколон Гоп капитана пуринчен те ытларах хөпөртөттерчө, вара вәл хатөрленө вирлө хуравне асөнче вөслөнө май сасәпах каласа хучё: «Сапла, кайәрах «Роза-мимоза» патне».

Сав вәхәтрах витёмлө сак каласу капитан пусне сайраран сес килме пусларө, мөншён тесен төллөвө патне Грэй шуралса кайнә сәнпа шәлне сыртса сывхарса пычө. Канәссәр ёсе кәмәлне татәклән хытарнипе чәтса ирттерчө, хаяр карап унән организмне сёмөрсө көнөсемөн, пөлменлөхө хәнәхупа ылмашаннәсемөн хайне сәмәлрах та сәмәлрах пулса пынине туйрө. Аһа хәш чухне яккәр сәнчәрөн йәлмакө ураран сапса үкерсе палуба сине савәрсә ывәтрө, кнехтран сыхса өлкөреймен канат вөсерөнсе ал тупанён үтне вистерө, тимөр ункәллә йёпе парәс кётессипе питөнчен сил турта-турта сапрө. Көскен каласан — пётём ёс чөр асап пулчө, кашниех тимлө тума ыйтрө. Сапах сурәмне аран-аран турлеткелесе темле асаплән сывласан та, терт-нушана нимөн ыраанне те хуманнине пөлтерекең кула Грэй сәнёнчен пөртте хәпмарө. Тәрахла-са кулнине, мәшкәлланине, ятлашнине чөнмесөр түссе ирттерчө. Сөнө сынсем хушшинче «хәйсен» пулса тәрсан вара кирек мөнле күрентерөве те бокс чөлхипе сес хуравларө.

Пөррехинче Грэй парәса рея сине сав тери аста сыхнине курсан Гоп капитан хайне сапла каларө: «Сөентөтөн эппин, ултавсә». Грэй палуба сине ансан Гоп аһа каютәна чөнсе кётрө, вара кивелсе-сөтөлсе пөтнө көнөкине усрө.

— Тимлө итле! Туртма чарән! — терө вәл. — Сак самантран йытә суринчен капитан каләплама пуслатпәр.

Вара вәл көнөкери тинөсөн авалхи сәмахөсене вулама, төрөсрех, калама та кәшкәрма пусларө. Сапла иртрө Грэйан пөрремөш урокө. Султаләк хушшинче вәл карап тавас ёсне, аһа тытса пырассипе, навигаципе, тинөс правипе, лоципе, бухгалтерипе паллашрө. Аһа алә панә чухне Гоп капитан кашнинчех «эпир» теме тытәнчө.

Ванкуверта Грәя амәшён куссульпе, хәравпа тулнә сырәвө шыраса тупрө. Вәл сийөнчех хуравларө: «Пөлетөп. Анчах санән эпө курнә пек курасчө: пәхсамчө манән куспа. Санән эпө илтнө пек илтесчө: хәлху сүмне рак хуранө тытсамчө — унта ёмөрхи хум шавө; санән эпө юратнә пек — пётөмпех юратасчө, вара сырәвунта, юратупа этемсөр пусне, телейлө кула та тупәттәмчө». Вәл ишме чарәнмарө. Тиевлө «Ансельм» Дубельта ситсен чарәнупа усә курса сирөмри Грэй тинөх килне кайса курма шутларө.

Йөри-тавра пурте унчөнхиөх, пилөк сул каяллахиллөх, кашни вак-төвөк мөнле асра юлнә — савән пекөх, сәмрәк хурамасен сулси сес сәралнә; сулсә чөнтөрө сурт фасачө синче сарәлса пысәкланнә.

Аһа хирөс чупса тухнә тарсәсем хөпөртөсө үкрөс, чөтресе илчөс, Грәя юлаш-

ки хут ёнер кәна курһән — хисеплесе пёр вырәнта хытса тәчәс. Аһа амәшә аҗстине каларәс; вәл пысәк пүлеме кәчә, аләка шәппән хупса хучә, хура кәпеллә, чаларһә сүслә хәрарәма пәхһә май пёр сасәсәр чарәнса тәчә. Пәталанә Христос умәнче тәрәтә амәшә; уһән хәрүллә пәшәлтатәвә чәре таппи пек усәмлән илтәнәт. «Ишсе сүрекәнсемшән, сул сүрекәнсемшән, чирлекәнсемшән, хән куракансемшән, тыткәна лекнисемшән, — илтрә шәппән сывласа тәракан Грэй. — Манән ачана та...» — терә амәшә. Вара Грэй: «Эпә...» — терә. Анчах урәх пёр сәмах та калаймарә. Амәшә ун еннелле саврәнчә. Вәл имшерленсе кайһә: сепәс сәнән мәнәсләхәнче таврәннә сәмрәкләх евәрлә сәнә паләрәм сүталса тәрәтә. Ывәлә патне әнтәлса пычә: яһарәвлә кәске кулә, тытәнчәклән кәшкәрһи тата кусәнчи куссулә — сакә сәс. Анчах сәк самантра амәшә чәннипех пурәнчә, унчәнхинчән вәйләрах та лайәхрах пурәнчә.

— Түрех палласа илтәм сана, о, юратһәскерәм, пәчәкскерәм!

Вара Грэй чәнах та мән сын пулма чарәнчә. Вәл ашпә вилһи пирки итлерә, кайран хәйән пурһәсә сәнчән каласа пачә. Амәшә үпкелешүсәр, сәмах хушмасәр итлесе ларчә, анчах әшәнче — ывәлә хәйән пурһәсән чәнләхә тесе сирәплетсе калани вырәнне пәтәмпех — пәчәк Артур выляса йәпанакан теттесене сәс курчә. Сәк теттесем материксем, океансем, карапсем пулчәс.

Грэй за мокра сичә кун пурәнчә; саккәрмәш кунхине пысәк укса илсе Дубельта таврәнчә.

— Тавах, — терә вәл Гоп капитана. — Эсир лайәх юлташ пултәр. Халә сывә пул, аслә юлташәм. — Вара вәл сәк сәмахән чән пәлтерәшһе хәскәч пек хәрушла хәстерсе ал тытһипе сирәплетрә: — Халә эпә хамән карапһа уйрәмһән ишһе пуслатап.

Гоп хәрәмесленсе кайрә, сурса хучә, алиһе туртса илчә те пәрәнса утрә, анчах Грэй әһа хәваласа ситрә те кәмәллән ыталарә. Вара вәсем — командәри сирәм тәватә матрос — пурте пәрле хәһа сүртһе кәрсә ларчәс. Ёсрәс те, кәшкәрәшрәс те, юрларәс те, буфетра тата куһһәра мән пурһине пәтәмпех әссе-сисе ячәс.

Вәхәт нумаях та иртмерә — Дубельт портәнче кәсхи сәлтәр сәнә мачтән хура йәрә сийән сиссе илчә. Ку — «Вәртәнләх», Грэй туяһәһә ик сәр утмәл тонһәллә висә мачтәллә галиот пулчә. Сәпла карап хуһи те, капитанә те пулса Артур Грэй тепәр тәватә сул, әраскалә әһа Лисс хуһине илсе ситериччәнә, ишсе сүрерә. Анчах та вәл хәһне киләнче кәтсе илһә чухһеһи яһарәвлә кәске кулла, чәрери ачаш кәвәһе тулһәскере, яһанләхах астуса юлчә. Кермене султәләкра икә хутран кая мар кайса килсех тәрәтә, кәмәл сүслә хәрарәма кашһинчәх сирәпех мар шанчәкһа — пысәк сәк ачә хәйән теттисене сәнтеретех пулмәллә текән шанчәкһа хәварәтә.

III. Шурәмпус

Грэй карапән — «Вәртәнләхән» — хуһипе ывәтәнса пыракан кәпәк юхһи океан урлә шуррән йәрленсе кәсрә те Лисри кәсхи сүтә йәлтәртатәвәнчә сүнчә. Карап маякран инсех мар рейда тәчә. «Вәртәнләх» вунә кун хушһи чәсучә, кофе тата чей пушатрә; вун пәрмәш куна команда сыран хәрринчә, канура, эрех-сәра әшәнчә ирттерчә; вун иккәмәш кунхине Грэй хәрушла тунсәһа путрә — һимән сәлтавсәр, тунсәһне әһланаймасәр. Сәк кун хура пайәркасенчән пусланһине ирех, вәранһә-вәранһанах, туйса илчә-һа. Сәлуллән тумланчә, кәмәлә туртмасәрах ирһи апат тукаларә, хәсәт вулама манса кайрә, сәв вәхәтрах каласа пәмәллә мар тәлләвсәр тимләх тәнчине путса нумайччән чәләм мәкәрлантарчә; чун-чәри йәшәһман әмәтсем пәр-пәрне пәрешкәл хәватһа пәтерсе тәтрәллән сикә-сикә туһакан

сәмахсен хушшинче куҫса сүрерәс. Вара вәл есе тытәнчә.

Боцманпа пёрле Грэй карапа пәхса саврәнчә, вантсене хытарма, штуртроса ләнчәлатма, клозсене тасатса тирпейлеме, кливера улаштарма, палубәна сухәр сөрме, компаса тасатма, трюма уҫса уҫалтарма, унти сүп-сапа шәлса кәларма хушрә. Анчах Грәя ес йәпатаймәрә. Сак кунән тунсәхләхне сав тери хумханса тимленә май вәл әна вәчәрхенүллән, салхуллаң пурәнса ирттерчә: әна такам хәй патне чәнәт пек, анчах кам, әста — чәннине манса кайрә.

Каҫалапа Грэй каютәна кәрсе ларчә, кәнеке тытрә, страница айккине парадокслә шухәшсем сыра-сыра хурса авторпа чылайччен тавлашрә. Сак вәйә, тупәкра выртса та пәхәнтаракан әтемпә сапла каласни, Грәя пәр вәхәт йәпаткаларә. Унтан чәләнне тепәр хут чәртсе ячә те каллех кәвак тәтәм әшне пугрә, унән вылянчәк сийәсенче уҫәмсәр курәнакан арабескәсен хушшинче пурәнма пусларә.

Табак хәрушла хәватлә; сиксе вәрәкен, тиләрәкен хумсем сү сапсан ләпланнә пекех, табак та туйәмсен вәчәрхәнәвнә сәмсетсе вәсене темиҫе сий аяларах антарать — туйәмсем тикәсреххән, сәпәсреххән янәрама тытәнәсә. Савәнпа та виҫә трубка хыҫсән Грэй тунсәхә тапәнүүлә вәйне хавшатрә те шухәшлә саланкәрләха куҫрә. Сакә сехете яхән тәсәлчә; чунәнчи тәтре сирәлсен Грэй уҫәлчә-вәранчә, шәм-шакне хуҫкатса илес шутпа палуба сине тухрә. Сәм сәрле әнтә: карап айккинчи хура шыв ыйхинче сәлтәрсемпә мачта хунарәсен сүти тәләрәсә. Пит сәмарти пек әшә сывләша тинәс шәрши сарәлнә. Грэй пуҫне сәклерә, сәлтәрән ылтән кәмрәкә сине куҫ хәссе пәхрә, мильәсен әсран ярасла пысәк инсәшә витәр тухса куҫ шәрсине самантрах инсетри планетән вутлә йәппи тирәнчә. Залив вәсәнчен кәсхи хулан уҫәмсәр сасси хәлхана кәрәт; хушәран-хушә сәлпә пәрле сисәмлә шыв тәрәх сыранран сәмахсем вәсә-вәсә киләсә, палуба сәнче каласнәнах туйәнәтә. Уҫәмлән янәраса сәмахсем карапән чәрик-чәрик кәввине леке-леке сүнәсә; бак сәнче шәрпәк сугрәс, сугәра пүрнесем, савра куҫпа майәх курәнса кайрәс. Грэй шәхәрчә, чәлән сүти хуҫкалчә те ун еннелле куҫма пусларә. Кәсех капитан вахтәри матросән алисемпә питне курчә.

— Летикәна пәлтер, — терә Грэй, — вәл манпа пәрле пыратә, вәлтасем илтәр.

Грэй шлюп сине анчә, унта пәр вунә минута яхән Летикәна кәтрә; шульәкларәх йәрә йәкәт кимә хәрринчен кәсменсемпә кәмсәртеттерсе вәсене капитана пачә; унтан хәй анчә, кәсменсене вырнаштарчә те апат-сәмәс тултарнә миххе шлюп хыҫне чиксе хучә. Грэй руль умне ларчә.

— Әста ишме хушатәр, капитан? — кимме сылтәм кәсменпә савәрттарнә май ыйтрә Летика.

Капитан чәнмерә. Сак чәмсәрләхре сәмах хушма юрамәннине пәлсе матрос хәй те шәпланчә, хыттән авәсма тытәнчә.

Грэй кимме уҫә тинәселле пәрма хушрә, унтан сулахай сыранпа ишме пусларә. Уншән хәль кирек әста кайсан та — пурпәрех. Руль хуллаң шәнкәртататә; кәсменсем чәнкәртатасә-чәмпәлтатасә; ытти пәтәмпех — тинәс те шәшләх.

Кун тәршшәнче сәнна мән чухлә шухәш, мән чухлә туйәм тата мән чухлә сәмах-юмах аптәрәтмәстә-ши, — саксем пурте пәрле темиҫе хулаң кәнекене вырнашнә пуләччәс. Кашни кунән сәнә мәнле те пулин уйрәмләхпа паләрса тәрәтә, анчах паянхин сәнне Грэй кәләхах тимлән тинкерчә. Сак сәнән тәтреллә йәрәсенче йәшлә туйәмран, анчах ят пама пәлмелле мар туйәмсенчен пәри сугалса тәрәтә. Кирек еплә чәнсен те туйәмсем яланләхах сәмахсен, кунран та ытларах, әнлавсен тулашәнче юласә — таврана сарәлнә ырә шәршә евәр. Грэй хәль сакнашкәл туйәм картине лекрә. Чән та, вәл: «Кәтетәп, ку-

ратап, кёсех пёлетёп...» — тейёччө, анчах уйрам чертежсем архитектураң тёп шухайшне усса пама нимёнпех те пулайшайман пекех, сак самахсен пёлтерёшө те сав тери усамсар пулөччө. Сак варкашпра тата — сутя палхану вайё.

Унта, вёсем ишекен ыранта, сулахайра, хумля-хумля сара тётёмри сыран паларма пусларё. Чуречесен хёрлө кёленчи сийён тётём марийсен хёлхемёсем ытканса вёсёсчө. Ку — Каперна. Грэй такамсем ятласнине, йытй вёрнине илтрё. Ял сутисем шалти йалкыш сулама катартичченех сунса-пйтса пётнө камака питлөхне аса илтересчө. Сылтәмра — вёсё-хёррисёр океан; валь сывара-кан сын пур пек усамлян паларать. Капернаран иртсен Грэй сыраналла паранчө. Шыв сырана шайпан пыра-пыра сапанать; хунарне сутсан Грэй сыр путакёсене, унан султи усанса таракан хысакёсене курчө; ку ыран апа килёшрө.

— Кунта пула тытатпар, — терё Грэй кёсменсө хулпуссийёнчен камаллан сапса.

Матрос усамсарран хамлатса илчө.

— Кунашкыл капитанпа пёрремёш хут ишетёп, — макартатрө валь. — Капитан ёсө пултарать, анчах хай пек мар. Кансёр капитан. Апла пулин те — юрататйп апа.

Летика кёсменсенчен пёрне юшкына сапса кёртсө лартрө те кимме унан сыкса хучө, вара чёркуссине чавса айёнчен туха-туха укёкен чул муклашкисем тарых упаленсө иккёшө те суле хыпарчөс. Сыр хёрринченех чатлах саралса ыртать. Хырна вулла касакан пуртй сасси илтөнсө кайрө — йываса тунтерсө Летика кавайт чётрө. Шыва укнө сулам саныпе мёлкесем кузма пусларёс; сирёлсө тамална сёмлөхрө куракпа туратсем куранса кайрөс. Тётёмпе явкаланна сывлаш кавайт сийён йалтаратса чётрет.

Грэй кавайт умне ларчө.

— Тыт-ха, тусам Летика, — терё капитан кёленче тасса парса, — ёсө пар-ха ёсмен мёнпур сын сывлахёшён. Самах май, эс хина мар, импёр илнө.

— Касарсамар, капитан, — сывлаш саварса ярса хуравларё матрос. — Ак саканпа сыртма ирөк парсамар... — Валь пёрре сыртсах чых чёппин суррине кышласа татрө, саварёнчен сунат каларса самахне малалла тасрө: — Эсир хина эрехне юратнине пёлетёп-ха. Анчах тётгёмччө, эпё вара хыпалантам. Пёлетёр-и: импёр сынна хаярлантарса ярать. Сапасмалла чух эпё импёр ёсетёп.

Капитан ёснө-синө хушара матрос ун сине чалашшан паха-паха илчө, ун-тан чатса тараймарё, ыитрө-ыитрөх:

— Капитан, эсир чаплай сёмьерен тени тёрёсех-и?

— Летика, ку интереслө мар. Камалу пур так — вальга ил те пула тыт.

— Эсир вара?

— Эпё? Пёлместёп. Тен... Анчах... каярахпа.

Саваласа каланй май — ку енөпе командана тёлёнтермеллех сав тери астаскер — Летика вальгине сутрө.

— Сирёп сип те синсө хула — вярэм пушй пулчө те, сип вёснө йёп тирсө хутам, шайхартам та инсөте... — Вара матрос курупкари амансене пурнипе кытакласа илчө. — Сак аман сёр чаваланй, пурянап тенё ахартнех, халё валь йёппө сакланна, лекё суйан саварне. — Юлашкынчен Летика юрласах ячө: — Кас тулек, эрех пит чаплай, хыра, чётрөр, суйансем, ай, селедка, хытайлайман, Летика патне килсем!

Грэй кавайт хёррине ыитрө те сулам укнө шывалла тинкерчө. Валь шухайшларё, анчах мён синчен — сакна хай те пөлеймерё; сакан пек чухне шухайш йёри-таврарине сапаланчаклян аса хаварса апа тётреллөн курать; тавар ушкынари ут евёр — мён лекнө савна тёшөре-тёшөре, чышана-чышана, чарана-чарана ытканать шухайш; уна пёрле е — пушалах, е — чун палханавё, е — тахтав.

Шухайш япаласен чунёнче кусса сурет; сап-сута палхануран уйралать те вартан систерусем патне васкать; сёр синче тата тупере вёсет-савранать, асра сәнарланна сынсемпе пурнасри пек калашатъ, аса илусене сунтерет те капарлатать. Пелётлө сак кусамра пурте черё те усамла, сав вәхәтрах аташу пек сыханусар. Араскал синчен шухайшланә сёре сасартак пачах вырансар сәнар, сәмахран, икё сул каялла хусна хула татки, ханана килсе сакланнине курса — канакан ас-тан тәтәшах кула-кула илет. Грэй кавайт умёнче сапла шухайшласа выртрё, анчах хай кунта мар — «таста» сурерё.

Пусне алипе тытса чылай вәхәт сёртен төреленнөрен чавси нурленсе сыварса кайрө. Салтарсем шупкан йалтартатассё; шурампус килес умён тавралах тата ытларах питөрленсе тексөмлөнчө. Капитанан кусё хупанма пусларё, анчах вәл сакна асархамарё-ха. Ёссеси килсе кайрө те михё еннелле кармашрө, ана ыйхә телөшпе салтрё ёнтө. Унтан телленме чаранчө; тепөр икё сехет Грэйшан вәл пусне али сине хунә самантсем чухлех пулчө темелле. Сак хушара Летика кавайт патне икё хут килсе кайрө, чөлөм туртрө, вәлтана сакланна пулла саварёнчен кәсакланса пәхрө — мөн-ши унта? Анчах унта, каламасарах палләччө ёнтө, нимён те тупанмарё.

Варансан Грэй хай кунта епле килсе лекнине пөр самант аса илеймерё. Вәл ирөн телейлө капарләхне, сап-сута туратсен хушшинчи сыран хөррине, йалтартатса выртакан кавак инсете телөнсе сәнарё; горизонт сийён, сав вәхәтрах унан ури телөнче те, шөшкө сулсисем саканса тәрассё. Сыртан аялалла — Грәя вара сурәмө хысөнче пекех туйанчө — хумсем ләпкән пәшәлта-тассё. Сулсә синчен сывләм пөрчи мөлтлетсе ўкрө те Грэйан ыйхәллә питне шантса юкса анчө. Вәл ура сине тәчө. Пур сёрте те сутә хавасланать. Кавайтри вут пуссисем халь-халь сунсе ларасла, сип-синсө тетём пайаркипе йәсарланассё. Тетём шарши ешөл вәрман сывләшөпе сывлас киленөве ытарайми сөп-ёслөхне саварса илнө.

Летика курәнмасть; вәл хавхалансах кайна; вәл тара ўксех картла выляна чухне хөрсө кайна вайәсанни пек хавхалануна пула тытатъ. Грэй чәтләхран тухрө те сәрт хысакөнче сапаланса ўсекен вөтлөхе көчө. Курәк йалтартатать, йәсарланать; йөпе чечексем сивө шывпа ирөксөр савантарна ачасем пек ларассё. Грәя хайён хөпөртүллө таварләхөнчен тухма чәрмантарса симөс төнче пөчөк сөс саварсен шутсарләхөпе сывлатъ. Капитан чәпар курәк пусса илнө усә вырана тухрө те... саканта сываракан сәмрәк хөре курчө.

Умөнчи турата Грэй хулен, пөр сас-чүсөр сирчө, вара... хәрушә япала курна чухнехи туйампа чаранса тәчө. Унран пөр пилөк утамра ёшеннө Ассоль выртатъ. Вәл пөр урине хуслатна, теприне тәсна, пусё — тирпейлөн хутлатна алисем синче. Сүсө арпашанчәк, шурә путака усса майё патөнче тумми вөс-ерөннө; айккиелле хутланна юбки айөнчен чөркуссийё курәнать; кус хәрпәкөсем пит сәмарти синче, хура сүс пайаркипе сурри таран хупланна сөпөс танлавөн хуттинче, сыварассё; пусё айөнчи сылтәм алиин кача пурни ёнси сине хусланна. Грэй кукленсе ларчө, хөре питөнчен тинкерчө; хай сапла Арнольд Беклин картининчи Фавн пөкрех пулни пирки те шутламарё.

Ытти чухне сак хөре Грэй *кусна* кәна сәнаса иртетчө-и тен, анчах кунта ана урәхла курчө. Грэйра мөн пурри пөтөмпөх хускалса, пөтөмпөх кулса илчө. Паллах, Грэй сак хөре палламасть, унан ятне те, ку сөс те мар, сак хөр сыран хөрринче мөн сәлтавпа сыварса кайнине те пөлмест; Грәя сакә питө килөшрө. Вәл әнлантарусар, ятсар картинәсене юрататъ. Вөсем, ун шучөпе, асра ытларах юлассё, мөн каласа парас тени, сәмахсемпе сыханманскер, вөсенче вөсө-хөррисөр тәсәлатъ, темөн төрлө шухайш-туйама усса паратъ.

Сулсәсен мөлки йывәс вуллисем патнех йәшанса ситрө ёнтө, Грэй вара мөнле вырнасна — саплипөх кансөррөн ларать-ха. Хөр синче пурте тутла ыйх-

әра: хура сұсә сыварать, кәпи, кәпин хутламәсем сывараçсә; кәлетки сывахәнчи курәк та хәр майлә пулса тәләрнән туйанать. Кәмәлә сав тери хускалса кайн-әран Грэй сак пәлханаван әшә хумә әшнә кәчә, сав хумпа пәрле ишсе кайрә. Летика тахсанах: «Аста эсир, капитан?» — тесе кәшкәрәть әнтә, анчах капитан сакна илтмест.

Юлашкинчен тинех тәчә те — кәтмен сәртен әна нихәсан пулман әссем тәвас туртәм вәчәх хәрарәмәнни пек хәюләхпа-сәкленүпе саварса илчә. Сак туртәма евәклән парәнса шухәша путнә Грэй пүрнинчен авалхи хаклә сәррине кәларчә, сак әспе, пәр-пәр йәнәша түрлетнә евәр, пурнәса темәнле пысәк пәлтерәшләх кәртме пулгарасса шутласа илчә. Сәрре әнсе әйәнчен шуррән курәнса ыртакан кача пүрнене асәрхануллән тәхәнтартрә. Кача пүрне чәтәмсәррән хускалса илчә, унтан ләпланчә. Канакан сак сән-пите тепре пәхса илсен Грэй саврәнчә те темсен хушшинче матросән сүлелле кармашәннә куç харшине курчә. Грэй мән әсленине Летика савар карса, сав тери тәләнсе пәхса тәрәть, янтәланә кит саварне Иона шәпах сакнашкал тәләпүпе пәхнә ахәр.

— Ә, Летика, әсә-сәке ку! — терә Грэй. — Пәхса ил-ха әна. Епле, хитре-и?

— Тәләнмелле илемлә үкерчәк! — пәшәлтатса кәшкәрчә матрос, кәнекери сәмах саврәнәшәсене юратаканскер. — Сак лару-тәру әнкарәвәнче кәмәла хускатакан темәнле япала пурах. Әпә тәватә мурәнәпа хәмпә пек темәнле шысмаксере тытрәм.

— Хулленрех, Летика. Тасалар кунтан.

Вәсем тәм хыснелле чакрәс. Халә кимә еннелле пәрәнма тивәсләччә әнтә, анчах Грэй тәхтаса тәчә, сүллех мар сыран инсәтне сәнарә. Унта, ешәлләхпе хәйәр сийән, Каперна мәрйисен ирхи тәтәмә сапаланса мәкәрланать. Сак тәтәвре Грэй каллех хәре курчә.

Вара вәл татәкләнах саврәнчә те тайләм айккипе сыраналла анма пусларә; матрос мән пулса иртгине ыйтмасәр хысән пычә; Летика туйрә: халә шәпләха сирме юрамасть. Малтанхи пүртсем тәләнче Грэй тинех сәмах хушрә:

— Итле-ха, Летика, туйәмлә куçупа пәлеймән-ши — аста кунта хупах?

— Ав сав хура тәрә пулма кирлә, — тавсәрса илчә Летика, — тен, вәл та мар пуль.

— Сав тәрә мәнпе паләрса тәрәть вара?

— Хам та пәлместәп, капитан. Чәрем сасси пулинех.

Вәсем сурт умне ситсе тәчәс; ку, чәнах та, — Меннерс хупахә. Усә кантәкран сәтел синчи кәленче курәнәть, савантах такаман вараланчәк алли сурма кәвак мәйәхне савать.

Ир-ирех пулин те — пәчәк хупахән пысәк заләнче виçә сын ырнасса ларнә. Кантәк умәнчи эфир асәрхама әлкәрнә үсәр мәйәх хуҗи — кәмрәкә; залән шалти аләкәпе буфет хушшинче әшаланә сәмартана сәрапа сыпа-сыпа икә пуләс ларать. Меннерс, сартутлә, кичем сәнлә вәрәм сәмрәк йәкәт, стойка хысәнче савәт-сапине шәлса типәтет. Суккәртарах куçәсенче сак сын чәннипех сутуҗә иккенне сирәплетекен хәйне евәрлә чее йүрәкләх паләрәть. Вараланчәк урайне хәвел синче йәлтәртатакан кантәк сәнә үкнә.

Грэй тәтәмлә сүтә ярамне кәрсә тәнә-тәманах Меннерс хисәплән пуç тайса хүтләхәнчен тухрә. Вәл Грэй чән-чән капитан — сайраран сәсә курма түр килекен хәнасен йышәнчи сын иккенне түрех чухласа илчә. Грэй ром ыйтрә. Сәтеле сынсен тәркәвәшәнче сарәхнә си витипе витнә хысән сәвәнсе үкме тытәннә этикетка хәррине чәлхипе сүласа Меннерс ром кәленчи килсе лартрә. Вара стойка хысәне таврәнчә, темән хытса ларнине чәрнипе вистәнә май пәрре турилке сине, тепре Грэй сине тимлән пәха-пәха илчә.

Кантәкран сәнакан Летика икә аллипе те тытнә стаканпа сәпайлән пәшәлтатса каләснә хушәра Грэй Меннерса чәнчә. Хәйне чәннәрен шутсәр

саваннаскер тата Грэй анал чухнехилле мар, шайпах качак туртса ченнипе хепертенескер, Хин пукан кетесе ман камаллан пырса ларчэ.

— Эсир, паллах, кунта пуранакансене пурне те пелетер, — самахне лапкан тапратре Грэй. — Мана керен чечекле кепе таханна, вис кетесле тутарла самрак хер яче касаклантарать. Суллек мар, сусе сыра хура. Вун сиче—сирем сулсенче. Эпе анал кунтан инсех мар тел пултам. Мен ятла вал?

Грэй самахсене сак сасаран паранма чарса таракан вайан сиреп юмартлахепе каларэ. Хин Меннерс ашпенче кулкаласа каштах шалне йерсе те илче, анчах сиелтен хайне Грэй ытнине паханна пек тытре. Апла пулин те сийенчех хуравламарэ — мен салтавпа сапла ытнине пелес килче унан.

— Хм! — терэ Меннерс куэне маччаналла сёклесе. — Ку хер Карап Ассолэ пулма кирле. Катак асла вал.

— Чанах-и? — пысаккан сыпса илсе нимен пулман пек ытред Грэй.— Менле вара апла?

— Пелессер килет тек — тархасшан, итлер.

Вара Хин хер ача пер сиче сул каялла тинес херринче юра пухаканпа каласни синчен свитлерэ. Паллах, Ассольпа Эгль телпулавэ пирки ыткалакан сын сак хупахрах йелперсе пелтернеренне ку эсе канттам та айван элек санэ витнечче енте, анчах тешши унан саплипех юлна.

— Шап савантанпа сапла ченессе те анал, — терэ Меннерс. — Карап Ассолэ теесе.

Грэй, ансартран тенэ пек, сав-савах йавашшан та сапайлан ларакан Летика сине пахре, унтан куесене хупах сумепе иртекен сул еннелле парче... савантах хайне пер вахатрах черинчен те, пусенчен те такам хыттан сапшан туйса илче. Сулша шайпах Грэй еннелле сав хер — Карап Ассолэ — Меннерс халь калачирле текенскер, утса килет. Ассольан теленмелле сан-пиче, ахаль самахсен — анчах манаса тухми хумхантаракан самахсен — варттанлахне аса илтерекенскер, Грэй умне халь херен куесен сугинче тухса таче. Летикапа Меннерс чурече ене сурампа ларассе, сапах та весем ансартран савранса ан пахчар тесе Грэй хайен куесене Хинан херле куесем сине кусарма хаюлах тупретупрех. Вал Ассоль куесене курна хыссан Меннерс калавенчи менпур пантах сирелсе сухалче. Сав хушара нимен те чухламасар Хин самахне малалла тасре:

— Сире тепер япала та пелтерме пултаратап: ашше унан — йексекрен те йексек. Вал манан аттене пер-пер кушака... Тура касартар та, путарна пек путарса велерне. Вал...

Хин самахне хысалта кетмен сертен тискеррен мекерни пулсе лартре. Усер ентөркевне сирсе паранна камракса куэне харушла саварттара-саварттара сасартак пурне те шарт сиктерсе сав тери хаярран ухерсе яче:

Эй, лапаса, лапаса,
Лапшунан сарат пире!..

— Каллек кунсе тултарна, сер сатасше вельбот! — кашкарса парахре Меннерс. — Тасал кунтан!

...Пирен урама килсен
Лектеретпер енсерен!... —

улесех яче камракса, унтан, нимен те пулман пекех, майахне стаканри эрех ашне путарче.

Хин Меннерс хулуесине силлессен сиктерсе илче.

— Этем мар, суп-сап, — хыт кукаран харушла тивеслехепе каласа хуче Меннерс. — Кашнинчех сакан пек.

— Эсир урах нимен те каласа параймастар-и? — ытред Грэй.

— Эпё-и? Калатӓп вёт-ха: ашшӓ унӓн — йӓксӓк. Ӓна пула эпӓ, сирӓн ыра кӓмӓлӓр, тӓлӓха юлтӓм, ҫапла вара пӓчӓкрӓнӓх хам тӓллӓн, пур-ҫукпа тӓранса пурӓнма тиврӓ.

— Суӓстӓретӓн эс! — кӓтмен ҫӓртӓн каласа хучӓ кӓмрӓкҫӓ. — Эсӓ ҫав тери ирсӓррӓн, шурра хурапа улӓштарса суйнӓран эпӓ урӓлсах кайрӓм.

Хин ҫавар карма ӓлкӓриччен кӓмрӓкҫӓ Грӓй енне ҫаврӓнчӓ:

— Суять вӓл. Ашшӓ те суятчӓ; амӓшӓ те суӓсӓччӓ. Арачӓ ҫавнашкал. Ас-соль, сирӓнпе ӓпир пекех, сып-сыва, ан иккӓленӓр. Ӓп унна пӓрре ҫӓҫ мар каласнӓ. Ман кӓме ҫинче вӓл сакӓр вун таватӓ хут е ҫакӓнтан кая мар ларса курнӓ. Хӓр хуларан ҫуран таврӓннӓ чухне, эпӓ хам вара кӓмрӓк сутса пӓтернӓ тӓк, хӓре лартатӓпах. Ан тив, лартӓр. Унӓн пуҫӓ тӓнлӓ терӓм. Ҫакна халь хирӓ-ҫлеймӓн. Санпа, Хин Меннерс, вӓл ҫур сӓмах та каласмасть паллах. Анчах эпӓ, ыра ҫыннӓм, кӓмрӓкҫӓн ирӓклӓ ӓсӓнче кама та пулин сӓтсе явнинчен, тӓрӓс мар сӓмах-юмахран йӓрӓнетӓп. Мӓн ҫын пек каласать Ассоль, анчах каласӓвӓ унӓн тӓлӓнмеллерех. Тӓнласа итлетӓн те — пӓтӓмпӓх ӓпир сирӓнпе каланӓ пек темелле; унӓн та вара ҫавах; ҫапах — темӓнле урӓхларах та. Акӓ, тӓслӓхрен, пӓррехинче унӓн ӓсӓ пирки каласса кайрӓмӓр. «Ӓп сана акӓ мӓн каласшӓн, — тет те вӓл мана хулпусҫинчен чиркӓ тӓрринчи шӓна пек ярса тытатӓ, — манӓн ӓс кичем мар, анчах пӓрмай хӓйне еврӓлӓ япала ӓсласа тупас килет. Эпӓ, тет, акӓ мӓн майлаштарӓттӓм: хӓма ҫинче кимӓ хӓй тӓллӓн ишсе ҫӓретӓр, кӓсменҫӓсем вара чӓнласах авӓсчӓр; кайран вӓсем шыв хӓррине ҫитсе чарӓнаҫсӓ те кимме кӓкарса хураҫсӓ, унтан чӓн-чӓн ҫынсем пекех ҫыран хӓррине анса ҫырткалама лараҫсӓ». Эпӓ ахӓлтатсах ятӓм хайхи, питӓ кулӓшла пулса кайрӓ. «Ну, Ассоль, тетӓп, санӓн ӓсӓ ҫавнашкал-ҫке, ҫавӓнна та шухӓшусем унна тӓл килессӓ тетӓп, анчах йӓри-тавра пӓхсам: ҫапӓсури пек — пурте ӓсре». «Сук, — тет Ассоль, — ӓп хам мӓн пӓлнине пӓлетӓп. Пулӓҫ пулӓ тытнӓ чух мӓнле шутлатӓ-ха? Никам тытман пысӓк пулӓ ҫаклатӓп тет». «Ну, эпӓ вара?» «Эсӓ-и? — кулатӓ вӓл. — Эсӓ, ахӓртнӓх, кӓмрӓк тулгарнӓ чухне карҫинкка ҫӓскене ларать тесе шутлатӓн». Акӓ мӓнлерех каларӓ вӓл! Ҫав самантра, йышӓнатӓп, пушӓ карҫинккана пӓхса илтӓм, ак хайхи — хулӓсенчен кӓчкӓ тӓсӓлса тухнӓ пек курӓнса кайрӓ; ҫурӓлчӓ те ҫав кӓчкӓ карҫинкка тавра ҫулҫӓ кӓларчӓ, самантрах ҫухалчӓ. Эпӓ кӓштах урӓлса та кайрӓм! Хин Меннерс вара — тӓк тӓнӓ ҫӓртех суять, пӓлетӓп ӓна!

Хӓйне кӓретӓх кӓрентернине кура Меннерс кӓмрӓкҫӓ ҫине шӓтарасла пӓхса илчӓ те стойка хыҫне кӓрсе пытанчӓ.

— Мӓн те пулин пама ыйтатӓр-и? — ыйтрӓ вӓл йӓсӓн.

— Сук, — терӓ Грӓй укҫине кӓларса, — ӓпир тӓратпӓр та каятпӓр. Летика, эсӓ кунта юлатӓн, каҫ тӓлнелле таврӓнатӓн та никама пӓр сӓмах шарламастӓн. Мӓн май килнӓ таран пӓтӓмпӓх пӓлме тӓрӓш, кайран мана каласа паратӓн. Ӓнлантӓн-и?

— Ӓрӓ чунлӓ капитанӓм, — пуҫне ром минретнӓрен хӓйне кӓштах сӓпайсӓррӓн тытса хуравларӓ Летика, — ҫакна хӓлхасӓрри ҫӓҫ ӓнланмасса пултартать.

— Питӓ аван. Ҫакна та асту. Темӓнле майсӓр самантра та, кирек мӓн сиксе тухсан та — ман ҫинчен калама, манӓн ятӓма асӓнма юрамасть. Лайӓх юл!

Грӓй хупахран тухрӓ. Ҫак самантран тӓлӓнсе каймалла ҫӓнӓлӓх уҫнин туйӓмӓ капитанран текӓх хӓпмарӓ. Бертольдӓн тар киллинчи хӓлхем еврӓ, ҫак туйӓм Грӓй чунӓнче темӓн арканнӓ хыҫҫӓнхи ишӓлчӓк айӓнчен ыткӓнса тухакан ҫулӓм пек ялкӓшрӓ. Ӓна халӓх мӓн те пулин тума хистекен кӓмӓл-туйӓм ҫавӓрса илчӓ. Кимӓ ҫине кӓрсе ларсан Грӓй тинӓх хӓйне алла илчӓ, шухӓшӓсене пӓр тӓвве пустарчӓ. Кулса ячӓ, тахҫан ачалӓхра ӓрех нӓхрӓпӓнче пулнӓ чухнехи пек, аллине ываҫ тупанӓпе шӓрӓх хӓвеле хирӓҫ тытрӓ, унтан шыва шалалла ишсе кӓчӓ те, гавань еннелле хӓвӓрттӓн авӓсма пусларӓ.

IV. Пёр кун маларах

Эгль — юрă пухакан — ҫак кун умён, тинёс хёрринче хёр ачана хёрлĕ парăслă карап ҫинчен юмах ярса панăранпа ҫичĕ ҫул иртсен, Ассоль хай кашни эрнере пулакан тетте лавккинчен килне кулянса, сал хуллă сăнпа таврăнчĕ. Товарне каялла илсе килчĕ. Ҫав тери пашăрханнăран вăл тўрех каласа пама та хал ҫитереймерĕ. Лонгрэн хумханса ўкнине курсан тинех ашшĕ ҫаннипе пулса иртнинчен япăхраххине кĕтнине туйса илчĕ, вара тинёсе саланчăклăн сăнанă май ҫўрече кантăкĕ ҫинче пўрнипе шутарса каласа кăтартма пуҫларĕ.

Тетте лавккин хуҫи ку хутĕнче тўрех шут кёнекине уснă, Ассоле вёсен парăмĕ мён чухлине кăтартнă. Виҫĕ паллăллă самай пысăк хисепе курсан Ассоль картах сиксе илнĕ.

«Раштавран акă мён чухлĕ илсе кайрăр, — тенĕ сутуҫă, — акă тата миҫе тенкелĕх сутнине пăхăпăр. — Вара вăл пўрнипе тепĕр хисеп ҫине, хальхинче икĕ паллăран тăраканни ҫине, тёлленĕ. — Питĕ шел те, кўренмелле».

— Эпĕ вăл тарăхнине, ҫăртмахланнине унăн сăнёнченех куртăм. Хаваспах тухса тармаллаччĕ те... Тупата, намăс пулнипе вайăм пётсе ҫитрĕ. Вара вăл анлантарма пуҫларĕ: «Маншăн, чиперскерём, ку текех тупăшлă мар. Халĕ ют ҫёршыв товарĕ модăра, лавккасем пурте унпа тулса ларнă, ҫак япаласене илмесҫĕ». Акă мён терĕ вăл. Тата тем те пёр каларĕ, анчах пуҫамра пётĕмпех арпашанса пётрĕ, эпĕ манса кайрăм. Вăл мана хёрхенчĕ пулас, мёншён тесен «Ача-пăча пасарёпе» «Аладдин лампине» кайса пăхма сёнчĕ.

Чи кирлине каласа пётерсен хёр ҫаврăнчĕ те ашшĕ ҫине хăюсăррăн пăхрĕ. Лонгрэн пуҫне усса ларать. Чавсипе ҫёркуҫсийёнчен тёреленнĕ, алă пўрнисене хуҫлатса тытнă. Хёрĕ пăхнине туйса Лонгрэн пуҫне ҫёклерĕ, ассан сывласа илчĕ. Сўрĕк кăмăлне пусарса хёрĕ ун патне чупса пычĕ, юнашар вырнаҫса ларчĕ, унтан хайён ҫамăл алине ашшён курткин сăран ҫанни ашне чиксе хучĕ, ашшĕ ҫине аялтан кулса пăхса юри тунă ҫёкленўпе малалла сăмахларĕ:

— Темех мар, темех мар ку, эс итле-ха, тархасшăн. Вăт, кайрăм эп. Ну-с, хăрушла-а пысăк лавккана ҫитсе лекрём; унта — халăх лăк тулли. Тёккелесе пётерчĕс мана; ҫапах хăтăлса тухрăм та куҫлăхлă хура ҫын умне пырса тăтăм. Мён каларăм апа — нимён те астумастăп; юлашкинчен вăл кулам пекки турĕ, карҫинккара кăптах чаваланчĕ, хăш-пёр япалана тыта-тыта пăхрĕ, унтан тепĕр хут тутăрпа ҫёркерĕ те каялла пачĕ.

Лонгрэн ҫиллессён итлерĕ. Вăл хайён аптăраса ўкнĕ хёрне хаклă япала купаласа тултарнă сутă сётелĕ умёнче, пуянсен ушкăнёнче тăнăн курчĕ. Куҫлăхлă типтерлĕ ҫын хайне асла хывса Ассоле Лонгрэнăн шăкăр-макăр япалисемпе сутă тума пуҫласан ҫука юласси пирки анлантарать. Ассоль умёнчи сётел ҫине вăл ҫурт-йёрпе ҫукун ҫул кёперёсен хуҫланакан моделёсене, пёчĕк автомобильсене, аэроплансемпе двигательсене, электричествăпа ёҫлекен теттесен пухине мăн кăмăллăн калара-калара хурать. Ҫаксенчен пуринчен те шукулпа сăрă шăрши кёрет. Лавккашăн сăмахёсене ёненес тёк — ачасем халĕ вайă вылянă чухне те аслисем мён тунине ҫеҫ евёрлесҫĕ иккен.

Ассоль тата «Аладдин лампипе» тепĕр икĕ лавккана ҫитнĕ, анчах пурпёр ёҫ каларайман.

Каласа пётерсен Ассоль каҫхи апат хатёрлерĕ; апатланнă хыҫшăн пёр стакан ҫара кофе ёҫсен Лонгрэн ҫапла каларĕ:

— Эхер те пире анмасть тăк — шырама тивет. Манăн, тен, тепĕр хут ёҫлеме вырнаҫас — «Фицрой» е «Палермо» ҫине. Вёсем, паллах, тёрёсех каласҫĕ, — теттесем пиркиех шухăшласа пёлтерчĕ Лонгрэн. — Ачасем халь вылямаҫҫĕ, вёренесҫĕ. Пёрмай вёренесҫĕ, вёренесҫĕ те нихăсан та пурăнма пуҫлаймаҫҫĕ.

Ку чәннипех җапла, җапах шел, питех те шел. Пёр рейс вәхәтне мансәр пурә-найән-ши? Сана пёччен хәварассине аса та илес килмест.

— Эпё те санпа пёрле ёҗлеме пултаратап — каләпәр, буфетра.

— Сук! — Лонгрэн җак сәмаха чётресе илнә сётел сине ываҗ тупанёпе җапса лартрә. — Эпё пурәннә чухне ёҗе ырнаҗмастән. Тепёр тесен, шухәшламаләх вәхәт пур.

Вәл сурёкленсе ләпланчә. Ассоль унпа юнашар пукан кётессине майлашса ларчә. Лонгрэн айккинчен, пусне пәрмасарах, курчә: хәрә ана йәпатасшән вётеленет. Чутах кулса яратчә. Анчах җакә хәре хәратса пәрахна, вәтантарса яна пулөччә. Хай төллән темән мәкәртата-мәкәртата Ассоль ашшән чәлханса пётнә кәвак сусне якатрә, мәйәхәнчен чуптуса илчә те — унән җамламас хәлхисене хайән җип-җинҗе пёчөк пурнисемпе хупласа хучә:

— Ну ак, эсә эпё сана юратнине илтместән.

Ассоль ана капәрлатна вәхәтра Лонгрэн, төтәм сывласа илесрен хәракан сын евөр, пит-кусне хытән пёркелентерсе ларчә, хәрән сәмахәсене илтсен җавар туллин ахәлтатса ячә.

— Эсә манән чиперскерём, — терә те вәл хәрне питәнчен ачашларә, унтан сыран хәррине киммине пәхма кайрә.

Шәшпән хурланса лармалла-ши е килти ёҗссене тумалла-ши тенешкел, Ассоль пёр хушә пүлём варринче шухәша путса тәчә, унтан чашәк-тирөк сурә, шкапра апат-җимёҗ пурри-суккине төрөслерә. Виҗмесёр-тумасарах җәнәх эрне вёҗлениччен пурәнма җитменнине курчә; сахар хунә шәваҗ савәтән төпә җап-җара иккен; чейпе кофе сукпа пөрех, су пётнә. Пәшәрханәвне каштах сөвөрөлтермеләх тенә пек — пуртре куса савантаракан пёр япала сөҗ — сёр улми миххи. Ассоль урай сөрсө тухрә те кивә япаларан пәсса сөленә юбка вёҗне хурта тытгарма ларчә, анчах җавантах пусма татәкөсем куҗкөски хыҗёнче ыртнине аса илсе ун патне пычә, төркене туртса каларчә, унтан төкөр җинче хайән сәнне пәхса илчә.

Мәйәр йывәҗсинчен тунә хашака варринче, пүлёмрен куҗкөски сине үкнә сута пушәләхра, сүллек мар җинҗешке хөр тәрәт. Шурә җинчи кәрен чечеклә йүнә муслин кәпе тәхәннә, хулпүҗсийәнчен төксөм пурҗән тутәр уртса яна. Ача сәнләрах, хөвелне пиҗсе сарална пичә чөрә те асра юлмалла, сүлөсемшән каштах шухәшлә, илемлә куҗсем ачаш чунән йәваш тимлөхөпе пәхаҗсә. Түрә мар пит-кус ёлки хайән сөпөҗ тасаләхөпе кәмәла хускатма пултарат; җак сәнән кашни кукарәлчәкә, кашни мәкарәлчәкә, паллах, ытти нумай-нумай хәрарәм сәнөнче те пур, анчах Ассольра вөсен пөрлешүлөхә тата уйрәмләхә пачах хайне майлә — хайне май илемлә; тек нимех те каләмәпәр. Ытти җинчен кала-машкан, «ытарайми» тенисёр пусне, юрәхлә урәх сәмах тупма хән.

Төкөр җинчи хөр те, Ассоль пекех, нимән шухәшсәр йәл кулчә. Кулли сал-ху тухрә; җакна асархасан Ассоль ют сынна пәхна чухнехилле хумханса кайрә. Пит җамартипе кәленче сүмне төршөнчә, кусне хупрә те сәнә үкнә ыраана хулен алипе сөртөнчә. Унра төтреллә, евөклә шухәшсен ушкәнә мөлтлетсе иртрә; вәл түрленсе тәчә, кулса ячә, вара юбкине сөлеме ларчә.

Вәл сөленә вәхәтра ана сывәхран — шалтан пәхса илер. Унра икә хөр, икә Ассоль, ыгарма сук илемлә түрёмарләхра хутәшса кайнәскерсем. Пөри — ал әсти матрос хөрә, тетте әсталаканскер, тепри — чөрә сәвә, унән көввибе сәнарөсен мәнпур төлөнтөрмөшөпе, сәмахсен — пөрин җинчен теприн сине үкөкен сүтәпа мөлкөсем пёр пөтөм сыхәнурә тәракан сәмахсен — күршөлөх вәртәнләхөпе. Пурнәса вәл хайән үсөмөшөн сителөклөх пөлет, анчах пуриншән те паллә пуләмсенче урәхла йөркөлөхөн сәнарланна пөлтерөшне курат. Япала-сене тимлән сәнәнә май эфир җапла вөсем темле урәхларах пулнине те асархатпәр, чылай чух вөсене сын сән-сәпачөпе танлаштарса пәхатпәр, сәван пе-

кех сын сән-сапатне те төрлө япаласемпе танлаштаратпәр. Эпир илсе кәтартнә төслөх евөрлөх (вәл әнәслә пулчә төк), Ассоль хай курнинчен те ытларах курать. Ләпкә сәк сәнтерүсәр ытти, ытла та сәмәллән әнкарәнаканни, ун чунешән ют. Вәл вулама пәлет, вулама юратать, анчах, хай пурәннә пекех, кәнекери сәмахсенче те ытларах чухне урәх пәлтереш курать. Хайне евөрлө хавхаланупа хай сисмесәрех кашни утәмрах сәмахпа каласа парайми, анчах тасаләх пек, әшә пек шутсәр кирлө, черченкө те илемлө, нумай-нумай сәнелөх усать. Тепәр чухне — ку темиҗе куна та тәсәлать — Ассоль йәлтах улшәнса каять; сәркөч лексен шәпләх сүхалнә пек, пурнәсәнчи йывәрләхсем туйәнми пулассә; вара вәл мән курни-илтни, мәнше пурәнни, таврара мән пурри пәтәмпех кулленхи пурнәс йәркинче вәртгәнләх чәнтәрне кусать. Хумханса, кәштах шикленсе Ассоль сәрле тинәс хәррине анать, унта шуҗам килнә чух Хөрлө Парәслә карап ипше тухасса чәнласах кәтет. Сәк самантсем уншән телейпе тан; пире юмаха сәпла кәме йывәр, Ассоле вара унән ирәкәпе ытарайманләхәнчен тухма йывәртарах та-и тен.

Кайран сәксем сәнчен төплән шухәшласа вәл хай әненнине әненмесәр — чәнласах төләнәт. Тинәсе әшә куләпа кәсарса, чәнләха тунсәхлән куҗса Ассоль халә юбка хуртине сәленә май хайән пурнәсәне тепәр хут аса илсе ларчә. Унта кичемләхпе ансатләх нумай. Иккән пәчченләхре пурәнни әна тепәр чух шутсәр пәшәрхантарать, анчах унән әшәнче хәюсәрләх хутламәпе хурләх пәркинчәкә унченех тымарланнә әнтә, вәсем пурнәсри төрлө инкеке төләнмесәр йышәнма пуләшәсә. Унран сынсем тәтәшах кулассә, «вәл — әсран тайләк», «темлерех» теҗсә. Ассоль чунне сәпла ыраттарнине те хәнәхса ситрә. Хәре сәмсәррән күрентерни те пәрре сәс мар пулнә, савән хысәән кәкәрә такам сәпнә пек туртса ыратать. Капернәра вәл ытти хәрарәмсем пек паллах мар, анчах сүт сәнталәк сәк хәре ыттисенчен нумайрах панине, анчах *урәх чәлхәпе* панине, пәтранчәклән, төтреллән пулин те, чылайәшә чухлать. Капернәра арсынсем тачка ура хырамлө, төреклө аләллә, сүллә үглө те мәнтар, йывәр хәрарәмсене кәмәлласә; кунта ал тупанәпе сүрамран ләп-ләп сәпса, пасарти пек төрткелешсе ачашласә. Сәкнашкәл туйәм тискер кайәксем улашнисән хәрнине асилтерет. Хөрүллө те капәр пурнәсәпа пурәнакан сынсемшән мөлкәсен пәрлөхә, вәл Ассунтәпа Аспазин мәншур ытарайманләхәпе тулса ларсан та, ют пулнә пекех, Ассоль харсәр сәв сынсен ушкәнне сывәха та пыраймәччә; кунта юрату туйәмә пирки төлленме те кирлө мар. Сәпла салтак трубин пәр тикәс кәрлевәнче сирәп пусәмпа пыракан полка сәрме купәсән сәв тери хитре кулянәвә түрә йәртен пәрма вәй ситереймест. Капернәри ытти сынсемпе Ассоль пәр-пәринчен пәрпа сүләм пек уйрәлса тәрасә төсен те йәнәш мар-тәр.

Ассоль пурнәс юррине әнәрленә хушәра пәчәк аләсем сывәсүллә, вәр-вар әсрерәс, шәлөпе сипше татнә май вәл хайәнчен аякка-аякка тинкерчә, анчах сәкә әна хурта пүклемине тикәссән хутлатма, түме йәллин сәввине сәвә машини пек усәмлән хывма чәрмантармарә. Лонгрен таврәнаймарә пулин те — Ассоль уншән пәшәрханмарә. Юлашки вәхәтра ашшә пулә тытма е усәлма сәрле тәтәшах аяккалла ише-ише каять. Хәре сәкә хәратмасть: вәл ашшәпе нимәнле инкек те пулмасса пәлсе тәрать. Ку төлөшше Ассоль сәплах-ха ирхине туслән: «Сывә-и, Турәсәм!» — кәсхине вара: «Сывә пул, Турәсәм!» — төсе хай пәлнә пек кәлө тәвакан пәчәк хәр ача үсәмәнчен тухайман.

Ун шучәпе, Турәпа сәпла сахал каласни Турра инкек-синкеке сирсе яртарма сителәкхә. Ассоль Турра мән тери йывәр тивнине те әнланать; вәл куллен-кун миллион-миллион сын шәпине төрәслесе-йәркелесе тәрать-сәке. Тин килсе ситнә хәна мәнле май килнә сәпла ырән тупкаланә, сүрткаланә май, пүрт тулли халәх хушшинче вәткеленсе сүрекән кил хүсине сәпайлә чәтәмләхпа кәтнә пекех, пурнәсри кулленхи пуләмсене те, Ассоль шучәпе, сәпайлән та

чәтәмләң йышанмалла.

Җәлесе пәтерсен Ассоль япалине кәтесри сәтел сине хуслатса хучә. Җутта сүнтерчә, хыванчә те сыварма выртрә. Кәсех вәл ыйхә килменнине асархарә; тәнә кантәрлахи пекех усәмлә, каҗ сәмләхә те юри такам илсе килнән туйанат; ұт-пәвә, пуҗә пекех, хайне кантәрлахилле, сәмәл туйрә. Чәри кәсье сечән хавәртләхәпе тапаты; вәл хәлхапа минтер хушшинчи пек туклататы. Ассоль тарәхрә, пәр енчен тепәр еннелле саврәна-саврәна выртрә, пәрре утиялне сире-сире ывәтрә, тепре унпа пуҗә таранах витәнчә. Юлашкинчен унан сыварса кайма пулашакан яланхи меслетне тупма май килчә-килчех: әсәнче вәл җутә шыва чул таткисем ывәтрә; унта сәмәллән саланакан ункәсене сәнарә. Ыйхи сакна сәс кәтнә тейән — килсе ситрә те пуҗ вәсәнче тәракан Мерипе пәшәлтатса илчә, унтан унан куллине пәханса таврана «ш-ш-ш-ш» тенә сасә салатрә. Ассоль тӯрех сыварса кайрә. Ана юратнә тәләкә тәлленчә: сәскене ларнә йывәссем, салхулаха ыгарайманләх, юрә-кәвә, вәртгән пулаәмсем. Вәранса кайсан — вәсенчен вәл ура тәпәнчен чәри патне хәпартлантарса тата шәнтса хәпәракан сенкер шыв йәлтәртатәвне сәс атусса юлат. Сәксене курсан Ассоль пулма пултарайман сәршывра тата тепәртәк сӯрерә те — вәранса кайрә, унтан тәрса ларчә.

Ассоль пачах та сыварман пекех — ыйхи вәсрә. Чунне сәнәләхпе саванәс туйамә, мән те пулин тәвас килнин туйамә, әшәтса тәчә. Вәл сәнә сурт-йәре курнә чухнехилле йәри-тавралла пәхса саврәнчә. Пӯрте шуҗәм йәшәнса кәнә — сугтин пәтәм усәмләхәпех мар, анчах айккинче мән пуррине курма-әнланма май паракан тәтреллә пәләрәмпа. Чӯречен аялти пайә хуп-хура; сӯлерех сугалма пуҗланә. Пӯрт тулашәнче, чӯрече хашаки хәрринчех темелле, ирхи сәлтәр йәлтәртаты. Текех сыварса каяймасса пәлсе Ассоль тумланчә те кантәк патне пычә, сәкәле илсе хашакана тәтрә. Тулта тимлә, усәмлә шәпләх; вәл халә сәс сәрханса тулнә пек. Сенкер әнтрәкре тәмсем мәлтлетәсә, кәшт аяккарах йывәссем тәләрәсә; пәчә, таврана сәр шәрши сәпнә.

Чӯречен сӯлти харшинчен уртәннә хәр йәл кулса пәхса тәчә. Сасартәк әна темән, аякри чәнү евәрләскер, шалтан та, тулашран та хумхантарса ячә, вара вәл иккәленүсәр, кәрет чәнләха усәмләрах курса-сирсе тепәр хут вәраннә пек пулчә. Сәк самантран әс-тәнән хәпәртекен пуянләхә унран текех хәпмарә. Сәпла эфир әнланса сәнсен сәмахәсене тәнлатпәр, пәрре каланинх тепре пәлтерсен вара тепәр хут — анчах урәхла, сәнә пәлтерәшпе әнланатпәр. Ассольпа шәпах сәвнашкал пулса иртрә.

Самаях кивелнә, анчах ун пуҗә сәнче яланах капәр курәнакан пурсән косынкине илчә, әна янах айәпе хәстерчә те аләка питәрчә, сәра уранах сәул сине вәшлатса тухрә. Таврара пуш-пушә та шәп-шәпәрт пулин те, әна вәл оркестр пек янәранән, сакна сәнсем илтәсән туйәнчә. Ана пәтәмпех киләшрә, пәтәмпех савантарчә. Сәра урине әшә тусан кәтәклатә, сывлама усә, хаваслә. Тӯпен әнтрәклә сугинче пӯрт тәррисемпе пәләтсем хуп-хура; шәлан йывәсәсемпе картасем, пахчасемпе садсем, черченнән курәнакан сәул — пурте-пурте тәләрәсә. Пур сәрте те кантәрлахинчен урәхлахә йәрке, сәвах — анчах маларах йәшәнса сәхалнә киләшүләхри йәрке сисәнәт. Пурте усә куҗпа, иртсе пыракан хәре вәртгән сәнаса сыварәсә.

Аяккарах кайнәсәмән вәл ялтан часрах хәпма әнтәлса утине хәвәртлатрә. Капернәран тухсанах уләхсем сарәлса выртасә; вәсен хәррипе, сәран тӯнемәсен тайләмәнче, — тирексемпе каштансем, шәшкәләх. Сәул вәсләннә тәлти пәләри-пәләрми сукмак сине тухсан Ассоль ури әйне халә-халә кәләсәма пуҗлас куҗлә, шура кәкәрлә сәмламас хура йытә ачашшән саврәнса кәчә. Ассолә пәлләса илсен нәйкәша-нәйкәша, кӯлепипе авкаланса-хуҗкаланса, «әпә» тата «әсә» тенешкәл әнланмалла япәлапа шәппән киләшсе йытә юнашар ләпәстетәсе пычә.

Ассоль Һана, пѣр каварла куѣсенче пӑхнӑ май чѣнмесѣр тӑмашкан ыйтакан вӑрттан сӑлтавсем пулмасан, ҫак йытӑ калаҫма пултарасса нимѣн иккѣленӱсѣр ѳененчѣ. Ҫул юлташѣн куллине асӑрхаса йытӑ пит-куҫне хаваслан пѣркелен-терчѣ, хӱрине вылятса илчѣ те малалла ҫӑмӑллӑн чупса кайрѣ, анчах сасартӑк, нимѣн те пулман пекех, ҫул ҫине ларчѣ, ѳмѣрхи тӑшманѣ ҫыртса амантнӑ хӑлхине урипе ѳслѣхлѣн хыҫса илчѣ, унтан каялла лѣпѣстетрѣ.

Ассоль сывлӑм сирпѣтекен ҫӱллѣ курӑк ӳшне кѣчѣ; ал тупанне аял енне тытса курӑк шереписене ачашла-ачашла утрѣ, йӳрлатса юхакан сывлӑм лекнѣрен йӳлкӑшса пычѣ. Чечексен хӳйне евѣрлѣ пит-куҫне, вѣсен тунисен чӑлхан-ӳвне сӑнанӑ май Ассоле унта ҫынсен хусканӳвѣсем-шухӳшѣсем пур пек туйӳнчѣ: вѣсем тѣрлѣрен лараҫсѣ, темѣн тума ӳнтӳлаҫсѣ, вырӳнтан вырӳна куҫ-асшӑн кашниех тѣрлѣ шухӳшпа пӑхатӑ; халѣ Ассоле уй шӳшійѣсем ушкӳнӳн-ушкӳнӳн утни, тыркассен балѣ е сывӳракан гнома хуклатса хӳратакан чѣрѣпѣн кӳнттам хаваслӑхѣ пѣртте тѣлѣнтермѣччѣ. Чӳнах та, сукмак ҫине, Ассоль ум-нех, чѣрѣп кӳвакарса куҫса тухрѣ. Лавҫӑ ҫуран ҫынна каланӑ пек, чѣререн тухакан сассипе татӳкӳн-татӳкӳн: «Хук-хук!» — терѣ. Ассоль хӳй ӳнланакан, куракан пур япалапа та калаҫса пычѣ. «Аван-и, чирлѣскерѣм!» — терѣ вӑл талккӳшпех хурт шӳтарса пѣтернѣ хӳмӳр кӳвак ириса. «Килте ларни аванрах», — ку сӳмахсем сукмак варринче ҫухалса тӳрса юлнӑ, ҫавӳнпах ирген-ҫӱрен тумѣ ҫаклатса амантнӑ тѣмме пулчѣҫ. Пысӳк нӳрӳ шӳнкӳрав курӳкѣнчен ҫакланса ларнӑ, хӳйхискер авӳннине пӑхмасӳрах ҫӱлелле тапкаланатӑ. «Мӳнтӳрккана силлесе ыват», — канаш пачѣ Ассоль. Нӳрӳ, чӳн та, тытӳнса тӳраймарѣ, айккинелле ҫатлатса вӳркӳнчѣ. Ҫапла хумханса, чѣтресе, ҫиҫсе-ҫуталса Ассоль ҫаран уҫлӳхѣнчен тухрѣ те сӳрт тайлӳмѣнчи чӳтлӳха кѣчѣ. Таврара халь — унӳн чӳн-чӳн тусѣсем, вѣсем хулан сасӳпа калаҫнине Ассоль унчченех пѣлет.

Кусем — кашкӳр ҫырлипе шѣшкѣлѣх хушшинчи ватӑ мӳн йывӳҫсем. Вѣсен усӳнса аннӑ тураттисем тѣмсен ҫӱлти ҫулҫисене перѣнеҫсѣ. Каштансен ҫѣрелле лӳпкӳн туртӳнакан пысӳк ҫулҫисем хушшинче — шурӳ ҫеҫкесем. Сывлӳмна сухӳр шӳрши ҫеҫкесен ырӳ техѣмѣпе хутӳшса кайнӑ.

Яка тымарсен мӳкӳрӳлчӳкѣсемпе талккӳшпех хупланнӑ сукмак пѣрре анаталла анатӑ, тепре тайлӳмалла хӳпаратӑ. Ассоль хӳйне килти пек туйрѣ: ҫынсемпе тѣл пулнӑ чухнехиллех — йывӳҫсене те сывлӳх сунчѣ, урӳхла каласан, вѣсен сарлака ҫулҫисене ҫепѣҫсѣн тыта-тыта чӳмӳртарѣ. Утнӑ май ӳшѣнче те, сасӳпа та пӳшӳлтатса пычѣ: «Вӳт эсѣ, вӳт тепѣр эсѣ. Нумайӳн-ҫке эсир, тӳван-ӳмсем! Эпѣ килетѣп, тӳванӳмсем, васкатӳп, иртгерсе ярӳр мана! Эпѣ сире пурне те паллатӳп, пурне те астӳватӳп, хисеплетѣп». «Тӳванѣсем» ӳна мѣнпе пултарнӑ ҫавӳнпа — ҫулҫисемпе — ачашларѣҫ, чӳн-чӳн тӳванне курнӳн чѣриклете-чѣриклете юлчѣҫ. Урине тӳпрапа вараласа пѣтернѣскер, васкаса утнӳран сывлӳш ҫитменнипе пӳлѣнсе Ассоль тинѣс хѣрринчи ҫыр ҫине тухрѣ. ӳшѣнче савӳнса никам ҫентерейми шанӳҫ шавларѣ-кӳпӳкланчѣ. Вӑл хѣре тинѣспе пѣлѣт пѣрлешнѣ тѣлелле пӳхма хавхалантарчѣ. Ҫав инҫетрен унӳн куҫсѣм, вѣҫев тасалӳхѣпе мӳнаҫланнӳскерсем, ҫырана ҫапӳнакан хумӳн ҫӑмӳл шавѣ пулса каялла таврӳнчѣҫ.

Тӳпепе пѣрлешнѣ тѣлтѣн ылтӳн ҫиппе ҫавӳрнӳскер, тинѣс ҫав хушӳра тѣлѣретчѣ-ха; ҫыран хѣрринче ҫеҫ, шӳтӳк-путӳкри кӳлленчѣксенче, ҫѣклене-ҫѣклене шыв ҫапӳнатӑ. Хѣрринче хурҫӑ сӳнлӳн курӳнса сывӳракан океан шаларах сенкер те хура тѣспе сѣмленнѣ. Ылтӳн ҫипрен ҫӱлѣрех ҫуна-ҫуна илсе тӳпе ҫав тери пысӳк ҫутӑ кӳшкарѣ пек ялкӳшатӑ, шурӳ пѣлѣтсене палӳри-палӳрми хѣрлѣ тѣс ҫапнӑ. Вѣсенче тѣлѣнмелле илемлѣ, ҫепѣҫ тѣссем ҫуталаҫсѣ. Сѣм хура инҫете юр пек шурӳ чѣтрѣвлѣ тѣс ӳкнѣ ѳнтѣ; кӳпӳк йӳлтӳртататӑ; акӳ ылтӳн ҫип варринче темѣн хѣп-хѣрлѣскер ҫурӳлса кайрѣ те — океан тӳрӳх Ас-

соль ури еннелле вѣтѣ-вѣтѣ чѣтрѣнчѣк йѣмѣх хѣрлѣ хум ывѣтѣнчѣ.

Ассольт урине хуслатса ларчѣ, чѣркуслѣине аллипе савѣрса тытрѣ. Тинѣселле тимлѣн тайѣлса пысѣк куслѣсемпе, ача куслѣсемпе, — унра мѣн сынран нимѣн те юлмарѣ ѣнтѣ — шывпа тѣпе пѣрлешнѣ ыраѣна сѣнарѣ. Вѣл чылайранпа хѣрѣуленсе кѣтни пѣтѣмпех унта, тѣнче хѣрринче пулса иртѣт. Ассольт инсѣтри тѣпсѣр авѣрсен сѣршывѣнче шыв айѣнчи сѣрта курачѣ; ун сѣнче сѣулелле яваланса тѣрлѣ ѣсен-тѣран сѣтѣнет; саврака сѣулсѣсен хушшинче тѣлѣнтермѣш чечексем йѣлкѣшасѣсѣ. Сѣулти сѣулсѣсем океан сѣнчех йѣлтѣртатасѣсѣ; Ассольт пѣлнѣ пек пѣлеймен ытти сѣнсем шывра чѣтрѣвпе йѣлтѣркка сѣс курачѣсѣ.

Чѣтлѣхран карап сѣкленчѣ; ишсе тухрѣ те шѣп та лѣп шусѣм варринче чарѣнчѣ. Сак инсѣтрѣн карап пѣлѣт пек усѣмлѣн кураѣнса тѣрачѣ. Пур енне те хаваслѣх ывѣта-ывѣта вѣл эрех пек, роза пек, юн пек, тута пек, йѣмѣх хѣрлѣ бархат пек, йѣпкѣн хѣрлѣ сѣулам пек ишет. Карап Ассольт патнелле тѣп-тѣрѣ ишсе пырачѣ. Карап хѣватлѣн куслѣнѣ май кѣпѣк сѣнаттисем чѣтрѣненсѣсѣ; хѣр ура сѣине тѣчѣ, аллине кѣкѣрѣ сѣмне тытса чѣмѣртѣрѣ, анчах сѣутѣн тѣлѣнтермѣш вѣййи вѣттѣн-вѣттѣн чѣхенсе сѣухалчѣ ѣнтѣ: хѣвел тухрѣ те — ирѣн сѣап-сѣутѣ туллилѣхѣ ыйхѣллѣ сѣр сѣнче халиччен карѣнса, ачашланса ыртнѣ мѣнпур япала сѣнчен пѣркенчѣксене сире-сире ывѣтрѣ.

Хѣр ассѣн сывласа илчѣ те йѣри-тавралла пѣхса саврѣнчѣ. Кѣвѣ сѣухалчѣ, анчах Ассольт унѣн янѣравлѣ хорѣн тыткѣнѣнчен хѣтѣлаймарѣ-ха. Кѣмѣл хусканѣвѣ майѣпен-майѣпен йѣшса пычѣ, кѣсѣх аса илѣу ѣвѣр кѣна тѣрса юлчѣ, юлашкинчен вара ахаль ѣшенѣве куслѣрѣ. Ассольт курачѣк ѣшне ыртрѣ, рехетлѣн куслѣне хупса, анасласа илчѣ те сывѣрса кайрѣ — нимѣн шухѣшсѣр, нимѣнле тѣлѣк тѣлленмесѣр, — сѣмрѣк мѣйѣр пек сирѣп, чѣн-чѣн ыйхѣпа.

Ѧна сѣара ура лѣппи сѣнче сѣурекен шѣна вѣратрѣ. Пѣчѣк урине канѣссѣррѣн силлесе илсе Ассольт куслѣсене усрѣ; тѣрса ларсанах сапаланса кайнѣ сѣусне тыткѣчпа пуслѣтарма пуслѣрѣ, шѣп савѣн чухне Грѣй сѣрри хѣй пуррине асилтерчѣ; пѣрнисен хушшине сѣакланнѣ курачѣк пуль тесе Ассольт вѣсене тѣрлѣтрѣ. «Курачѣк» сѣаплипех хѣпманнине кура хѣр аллине куслѣсем патне чѣтѣмсѣррѣн сѣклерѣ, сав самантрах хѣттѣн тапса тухнѣ фонтан вѣйѣпе ура сѣине сиксе тѣчѣ.

Унѣн пѣрнинче Грѣйѣн пайѣркалѣ сѣрри йѣлтѣртатса ылячѣ. Пѣрни Ассольт ют сѣннѣнни пек туйѣнса кайрѣ, сак самантра вѣл ѣна ниѣпле те хѣйѣн теме пултараймарѣ, туймарѣ хѣйѣн пѣрнине.

— Камѣн шѣчѣ ку? Камѣн шѣчѣ? — ѣнтѣлса кѣшкѣрса ячѣ Ассольт. — Сывѣратѣп-и вара? Тупрѣм та — манса кайрѣм пулѣ?

Сулахѣй аллипе сѣлтѣммине, сѣрѣллине ярса тытнѣскер, хѣр йѣри-тавралла тѣлѣнсе пѣхрѣ, тинѣспе ѣшѣл чѣтлѣхалла вичкѣннѣн тинкерчѣ; анчах тѣм хѣсѣнче никам та хускалмарѣ, никам пытанса тѣни те кураѣнмарѣ, аякра сѣуталса ыртѣкан сенкер тинѣсре те нимѣнле паллѣ та сѣук, вара Ассольт хѣрелсе кайрѣ, чун-чѣрин сѣсси ѣрѣмсѣ пек «сѣапла» терѣ. Мѣн пулса иртнине никам та ѣнлантарса памарѣ, сѣапах пѣлес тенине хѣр хѣйѣн тѣлѣнмелле туйѣмѣнче шухѣшсѣрах, сѣмахсѣрах тупрѣ, сѣрри те ѣна килѣшме пуслѣрѣ. Пѣтѣм ѣт-пѣвѣпе чѣтресе Ассольт ѣна пѣрнинчен хѣвса илчѣ, йѣкѣр ывѣс сѣнче шыв тытнѣ пек тытрѣ, сѣмрѣклѣхѣн таса тѣшмѣшлѣхѣпе, пѣтѣм чунѣпе, пѣтѣм чѣрипе, сав тери хѣпѣртесе, тѣплѣн тишкерсе тухрѣ, унтѣн кѣкѣрѣ сѣмне пытарса питне ывѣс тупанѣсемпе хупларѣ; вѣсен витѣр чарѣнми йѣл кулѣ ѣнтѣлчѣ, сакѣн хѣсѣсѣн пуслѣне усса Ассольт килнѣ сѣулах ерипен каялла утрѣ.

Вулама, сѣрма пѣлекен сѣнсем калашле, сѣапла, ѣнсѣртран, сѣуллахи пурпѣрех пулмалли пѣр ир Грѣйпа Ассольт пѣр-пѣрне шыраса тупрѣсѣ.

V. Хатёрлену́

Грэй «Вэртгәнләх» палуби сине хәпәрнә хысһан алипе пуһне хыһалтан һамки еннелле сәтәра-сәтәра темиһе минут хуһкалмасәр тәһе. Ку һав тери хумханса ўкниһе пәлтерһе. Саланкәрләх — туйәмһен пәлөтле хуһ канәвө — Грэйән сән-питөһче уйәх һапниһе аптәракан һыннән сисөмһөһ куллиһе паләрһе. Һак вәхәтра Пантен, унән пуләшуһи, әшаланә пулә хунә турилкке йәтһа һканц тәрәх пыратһе; Грәя курсан вәл капитан темле урәхлаһаһине аһәрхарө.

— Әһир, теһ, һапәнһа ыраттартәр? — аһәрхануллаһ ыйтрө Пантен. — Әһта пултәр? Мөһн куртәр? Төһпөр теһен, ку, паллаһ, һирөһ өһ. Маклер тупәһлә фраһт сөһет, хуһһа тулетөһ тет. Мөһн пулһе вара һирө каһлаһ?

— Таваһ, — терө Грэй салтһа янә чухнеһилле һывлаһа илһе. — Мана халһ һәпаһ һирөһ юмарт та әһлә һөһхөһөһ сасси һитместһе. Вәл һивө һыв һекөһ. Пантен, һынһене пәлтерөһ, паяһ яккәр һөклетпөһ, Лилиана вәһрине, кунтан пөһ вунә милө, куһатпәр. Лилиана юһһи талккәһпөһ әһәһпа хуһланнә. Шыв хөһрине тинөһрен һөһ көмө пулатһ. Карттә илмө көрөһ. Лоцман кирлө мар. Халһлөһө һакә һөһ... Аһа, тупәһлә фраһт мана пәлтөһхи юр һекөһ кирлө. Маклөһа һаплаһ пәлтермө пултаратәр. Халһ өһө хулаһа каятәп, кәһһәр таврән-маһтәп.

— Мөһн һикһө тухрө?

— Нимөһ те мар, Пантен. Әһө мана төһрлө ыиту парһа төһһөһһинчен пәрәнма тәрәһһниһе әһир шута илетөһ пуль тетөһ. Вәхәт һитһен мөһлө өһне һаһаһ пәлтерөһ. Матросһене каләр, карапа юһама тивөт, кунти докһа ыһрән һук теһөһ.

— Юратһ, — терө Пантен нимөһ пәлтерөһһөһ Грэй кайһан кәһтаһран. — Пурнәһләпәр мөһн хуһһниһе.

Капитан хуһһа хәварни пөтөһпөһ әһланмалла пулин те — Пантен куһне чарһа пәрәхрө те турилкке-мөһөпөһ каютиһе канәһһәһрән ыткәнһе. «Пантен, һана аптәратһа ўкерһөһ, — мәкәртатрө вәл. — Контрабандәпа әһпаланаһһән мар пуль те вәл? Тинөһ хуһаһөһен хуһа ялаһне һөккөмө тивөт-һи вара?» Пантен тем те пөһ арәһ-пирөһ пирки шутла-шутла пәтранһаһ кайрө. Вәл пуллиһе шутһәр хумханһа һинө вәхәтра Грэй хәйөһ каютиһе анһе, уқһа илһе те бухта урлә кәһһа Лисһ хулин һуту-илү қварталне тухрө. Халө вәл ләпкән, татәклән шуһәһларө, төһөһмөһлө һул һинһө мөһн-мөһн пулаһһа төһө-йөһөпө пөһһө тәһе. Каһһи хуһкану — пөһ-пөһ шуһәһ, мөһн те пулин туһи — әһа илөмлө өһөһ ыһа та һөпөһ килөһөвөпө хөһүлөһтерһе. Улөһ мөһн тәваһһи һаһантраһ уһәмлән йөһкөһленһө һирөпөһнөһе. Вәл пурнәһ һинһен пөһни-чуһлани тинөһ нимөһ иккөһлөһөһ паллә пулһа тәһе, Грэй хәйөһе кәһкәч юлаһки хут лөкнө хыһһән илөмлөһ йәлтәртатма пуһланиһө ләпһланнә мһамор һөк туһрө.

Грэй виһө лавккаһа пулһе, хәйөһ мөһн кирлиһе һав тери тимлө тиһкөһрөһө һыһрәрө, мөһнөһ теһен чи юрәһлә төһпө һөмө әһөһчө уһәмлән куһһа тәһе. Малтанһи икө лавккаһа әһа паһар төһлө пурһән кәләһа-кәләһа кәтартрөһ, анһаһ ку — анһат чаһһән һуһаканһен кәмәһне тивөһтермөһө һөһ; виһөһөмөһөһчө кәткәһ төһһен өһкисөһе тупрө. Сутәнмаһәр ыһртакан пуһһаһөһе кәләһа-кәләһа хуһһа лавкка хуһи һавәнәһләһ куһкаларө, анһаһ Грэй хәйөһе анатом һөк төһлө тытрө. Төһкөһһөһе вәл һәтәмлән уһа-уһа пәһһа һуһларө, илһө хуһө, куһарһе, йәмәх хөһрө һуһай-һуһай йәһама һутә һинһө уһһа-һарһа тиһкөһрөһе. Хөһрө төһпө тулһа ларнә сөтөһ халһ-халһ хыһһа илһө һөк. Грэй аттин пуһө һинө йөһкөһн хөһрө хум ўкрө; алиһө пөһө һинһө көһрен һутә йәлтәртататһ. Пурһәнән һәмәл хирөһөв-нө пәлхата-пәлхата Грэй төһһөһө уйәһа-уйәһа илһө: шуһка хөһрө, көһрен, хуһа көһрен; чиө төһөпө хөһрө һарә, төттөһ хөһрө төһһен һәһа кәпәкө; «ыһтарма һук»,

«сав тери хитре», «чаплә», «шеп» евөрлө сәмахсем пек суя таванләхра уйрәлса тәракан мәнпур вайпа пелтерешлө сөм кунта; пусма хутланчәкәсенче курсан та сәмахпа каласа хаклайми систерүсем пытаннә, анчах чән-чән хөрлө тес пирән капитан куҗә телне сав-савах лекмерө-ха. Лавккаҗә илсе килни аван, анчах «сакә» тесе сирешпән каламаләх шая ситеймөст. Юлашкинчен тавар илекен куҗне пөр тес кечө-көчөх; вәл кантәк патәнчи сөмсө пукан сине вырнасрө, шавлә пурҗәна вәрәм вөҗсәнчен туртса кәларчө, әна чөркуҗси сине пәрахрө те саркаланса ларчө, чөлөмне шәл хушшинчен кәларма мансах пурҗәна нимән хускалми сәнама-тишкерме пикенчө.

Ирхи йәмәх хөрлө варкәш пек тасаран та таса, пархатарлә хавасләхпа, өлккенләхпе туллин тапса тәракан сак тес — шәпах өнтө Грэй шыранә мәна-слә тес. Ку төсре суләмән вөҗсөмсөр улшәнса тәракан сөмөсем, мәкән сөсқи-сем, хөрлө кәвак е хәмәр кәвак төссен вәйи кураңмаҗсө; сенкерлөх те, урәх пөр-пөр тес мөлки те — иккеленерекенни урәх нимән те сук. Вәл, йәл кулә пек, шалти чи сута туйәмсен ытарайми илемөпе хөрелсе-сугалса тәрәть. Шухәша путнә Грэй ун хыҗсәнче сунар йытти пек хытә тинкерсе тәракан хуҗа пирки вуҗсах манса кайрө. Сутуҗә кетсе ывәнчө те — хәй пуррине пусма татәкне сәтәртаттарса сурнипе асилтерчө.

— Урәх кирлө мар, — терө Грэй ура сине тәрса, — сак пурҗәна илетөп.

— Пөтөм төркеме-и? — хисөплөн, иккеленерөх ыитрө сутуҗә. Анчах Грэй әна нимән шарламасәр сәмкинчен пәхрө, вара лавкка хуҗин чөлхи кәштах уҗәлчө. — Апла тәк миҗе метр?

Кәштах тәхтама ыитса Грэй пуҗне сөлтрө, унтан мән чухлө кирлине хут синче кәранташпа шутласа пәләртрө.

— Икө пин метр. — Вәл сүлөксене иккеленерөх пәхса саврәнчө. — Сапла, икө пин метртан ытла мар.

— Икө пин?! — лавкка хуҗи, пружина лартса янә пек, картах туртәнса сөкленчө. — Пин? Метр? Тархасшән, капитан, ларсамәр. Сөнө пусма өлкисене пәхса илме кәмәл тумастәр-и, капитан? Хавәрән кәмәләр. Акә шәрпәк, акә тутлә табак, тархасшән. Икө пин, икө пин... Хакө... — Вәл пелтернө хак чән-чән хакшән «сапла» тесе ахальтен каланә сәмаха тупа тунә пекөх пулчө, анчах Грэй, пусма тупнипе хөпөргенөскер, хаклапса тәмарө. — Төлөмөллө пурҗән, чи лайәх пурҗән, — сәмахне тәсрө лавккаҗә, — нимөнпе танлашми тавар, кунашкаллине ман патәмра сөс тупма пулать.

Юлашкинчен, хөпөргенө сутуҗә каҗәхсах кайсан, Грэй унпа пурҗәна лөс-терме килөшсе татәлчө, тәкаксене пөтөмпөх хәй саплаштарассине пелтерчө, таваршән укҗа түлерө те лавккаран тухрө; лавкка хуҗи әна Китай императорне әсәтнә пек чыс туса кәларса ячө.

Сав вәхәтра лавккаран урам урләшөнче сәпкаланчәк мусәкҗә виолончельне өнөрсө әна түлек сөркөчпө хурләхлән та сөлөммөн каласарма пикенчө; унән юлташө, флейтист, хөлөхсен юррине пыртан шәхәрсә тухакан мәкәртатупа хупласа хучө; шәрәхра төлөрекөн картишөнче вөсем янәратма пусланә сәмәл юрра илтнө-илтменөх Грэй малалла мән тумаллине әнланса илчө. Мән каламалли: юлашки кунсенче унән шухәш-кәмәлө телөйпө тулса сөкленчө, телөйлө сак түпөмрөн вәл чәнләх систернине, әс панине уҗәмлән курса тәрәть. Лаша урапи кәлтәртатнәран кәссән-кәссән хупланакан сәсәсене илтсе — Грэй кәмәлне шутсәр хускатакан, пысәк пелтерешлө шухәшсен, туйәмпа килөшүллө сак көвөпө килсе тухнә шухәшсен варрине лекрө, шухәшпани мөншөн, мөнле майпа лайәх пулса тухәсса хәлөх пөлсө тәчө. Тәкәрләкрән иртсен Грэй көвө илтөнекөн сурт хапхинчен көчө. Сак вәхәтра мусәкҗәсем кайма хәтөрленөтчөс; сүллө флейтист, тивөслөхпө чыхса тултарнә пек кура-наканскер, вак укҗа тәкәнакан кантәксене шлепкипө сулла-сулла тав тәвать.

Виолончель те хуҗин хулё айне тавранны ёнтё; хайхискер тарланя җамкине шалса типётнё май флейтиста кётсе тарать.

— Эккей, Циммер, эсё-җке ку! — терё Грэй «Укҗуна — пичке җине» хупахан ханисене — моряксене — каҗсерен хайён илемлё ваййипе савантаракан сёрме купасҗа палласа илсе. — Сёрме купасна мён салтавпа пәрахрән вара?

— Хисеплё капитан, — ман камаллан хирёҗлерё Циммер, — эпё янәракан, җатартатакан пур япалапа та вылятап. Җамрак чух эп кевё калакан клоун пулна. Халё мана искусство хай патне туртатъ, хаман чапла пултарулахама хамах пётерсе хунине кулянса пахатап. Җаванпах ёнтё кая юлна җатканлахама пула харасх иккёшне — виолана та, сёрме купаса та юрататап. Кантарла — виолончель, каҗсерен вара сёрме купас калатап, эппин, пётнё талантшан йётетёп, ёсёкетёп. Эрепне сайламар-ши, э? Виолончель вәл — манан Кармен, сёрме купас вара...

— *Ассоль*, — терё Грэй.

Циммер илтсе юлаймарё.

— Җапла, — пуҗне сёлтрё вәл, — турилккесемпе е пахар трубасемпе калакан соло — урах йышши япала. Тепёр тесен, мана мён? Искусствари курнаҗланчаксем хуҗкаланччарах — маншан акә мён палла: сёрме купасна виолончельре яланах асамла хёрсем канаҗҗё.

— Манан «түттүрүтре» мён пытанса пуранать-ши? — ыйтрё җитсе таня флейтист, таканни пек кавак куҗла, җута саря сухалла җасланка манттай. — Каласам!

— Эсё иртенпе мён чухлё ёҗнине кура. Хаш-пёр чух — вёҗен кайак, хаш-пёр чух — эрех пасё. Капитан, ку Дусс — манан компаньон. Ёҗнё чух эсир ылтан-кёмёле виҗесёр таккалани җинчен каласа паня хыҗҗан сире вәл курмасарах юратса пәрахрё.

— Җапла, — терё Дусс. — Эп төрлө хатланусемпе тараватлаха юрататап. Анчах эп җе, эп киревсёррён йәпәлтатнине ан ёненёр.

— Акә мён, — терё Грэй кулса, — манан вәхәт сахал, ёҗём вара васкататъ. Эпё сире лайах укҗа тума пёр ёҗ сёнетёп. Оркестр пухар, анчах музикара төрлө сасә җеҗ курна май е — ку тата япахрах — сасәсен гастрономийёнче музыка чунне маня виле санла капарчаксем, анланма каткас шавёпе эстрадана вёлерекен капарчаксем кирлө мар, — җук. Хавараннисене, кухаркасемпе тарҗасен ахаль чун-җерине макартакансене пуҗтарар, хаваран җапкаланчак тусарсене пухар. Тинёспе юрату җакрашсене түсме пултараймаҗҗё. Сирёнпе хаваспах лармалла та кёленче пушатса, анчах каяс пулатъ. Манан ёҗ нумай. Җакна илёр те А сас паллишён ёҗсе парар. Манан сёну сире килёшет тек — каҗ пулттипе «Вартанлах» җине пырар. Вәл малти дамбаран инҗех мар тарать.

— Килёшетёп! — кашкарсах яҗё Циммер, Грэй патша пек түленине пёленскер. — Дусс, пуҗна тай та «юратъ» те, саваннипе шлепкуне сулла. Грэй капитан авланасшан.

— Җапла, — нимён пулман пек хуравларё Грэй. — Тёпё-йёрёпе сире «Вартанлах» җинче каласа паратап. Эсир вара...

— А сас паллишён, — Дусс Циммера чавсипе тексе куҗне хёссе илчё.

— Анчах... алфавитра мён чухлө сас палли! Фиташан та мён те пулин парсамарччё...

Грэй татах укҗа пачё. Мусакҗасем кайрёҗ. Вара вәл комисси кантурне кёчё, укҗа нумай түлесе вартан ёҗе питё хаварт, улта кун хушшинчех пурнаҗлама хушса хаварчё. Грэй хайён карапё җине тавранны төле кантур агенчё пәрахут җине хәпаратчё ёнтё. Каҗалана пурҗан илсе килчёҗ; матроссем Грэй вәхәтлаха тара тытна парасла пилёк кимё җине вырнаҗса тухрёҗ; Летика тавранайман-ха,

мусакҗасем те килсе җитеймен; Грэй Пантенпа каласса илме шутларё.

Грэй чылайранпа пёр йышран таракан командпа темиҗе җул хушши ишнине палартмалла. Капитан малтанах матроссене кётмен җёртен тавакан рейсен, суту-илу тума чи йывар тата сынсар вырансенчи чаранусен — тепёр чухне уйахлах чаранусен — мыскарисемпе телёнтеретчё, анчах матроссем вараххан Грэйан «грэйлахне» ханыхса аша илчёҗ. Турттарма сёнекен тиев хайне килёшмесен, тупашла фрахт пулсан та, Грэй таташах пушайла җурет. Машинасен пайёсемпе супань, пата, пурнаҗ кичемлехне палартса трюмсенче салхуллан, шарламасар выртакан ытти япаласене турттармашкан апа никам та укёте кертеймест. Җав вахатрах вал улма-сырлапа фарфор, выльахсемпе техёмле япаласем, чей, табак, кофе, пурсан, хакла йышши йываҗ — сандалпа пальма, хура йываҗ хапалласах тиет. Җаксем пурте илемле лару-тару туса хурса унан шухашлавён аристократла йали-йёркипе килёшсе тарасҗё; «Варттанлах» команди, хайне еверле җак лару-тарава ханыхса воспитани илнёскер, мёнпур меслетпе пуяс анталаван сёрёмөнче минренё ытти пётём парахут җине каштах ман камалларах пахнинчен телёнме кирле мар. Апла пулин те Грэй хальхинче матроссен сан-питёнче ыиту курчё: варманти юхан шывра карапа юсама кирле маррине чи тамсай матрос та пите лайах пелет.

Пантен, паллах, вёсене Грэй хушавне пёлтерчё. Капитан кёнё чух унан пулашуҗи, тетём ашёнче анка-минкёленнипе каютари пукансенчен җапанса унталла-кунталла кумса җурекенскер, ултамёш сигара туртса пётеретчё. Каҗ пулчё. Уҗа иллюминатортан җутан ылтан кашти тартанса тарать, ун җинче капитанан лакпа витнё карттус самси ялкашса илчё.

— Пётёмпех хатёр, — терё Пантен камалсарран. — Кирле тек яккар җёклеме пултаратпяр.

— Эсир, Пантен, мана кашт та пулин аванрах пёлме тивёҗлех, — йавашпан асархаттарчё Грэй. — Эпё мён тавас тенинче варттанлах җук. Лиана тённе яккар ярсанак пётёмпех каласа паратап, вара эсир япах сигара җёртсе шарпак җав таран нумап пётермёр. Кайяр та яккара җёклёр.

Пантен аванмарран кулса куҗ харшине хыҗса илчё.

— Паллах, ку җаплах-ха, — терё вал. — Тепёр тесен, эп — нимех те мар.

Вал тухна хыҗсан Грэй җурма уҗа алакран пахса пёр хуша тапранмасар ларчё, вара хайён каютине куҗрё. Кунта вал пёр ларчё те пёр вытрё е янаравла санчара кустаракан брашпиль шатартатнине танласа бак җине тухма тачё, анчах каллах шухаша путрё те сётел патне тавранчё, клеенка җине пурнипе туптурё хивре йёр җёрме пусларё. Алакран чышкапа тунклеттерни апа асран каларасла шухашёсенчен хайма пулашрё; вал җара уҗсине җаварчё те — Летика куранса кайрё. Матрос йыварран сывла-сывла такама велересрен вахатра чарса ёлкёрнё хыпарҗа санёпе керсе тачё.

— Хамаран ачасем ал тупанне сура-сура брашпиль тавра ташланине куртём та кабель молё патёнчен, — хаварттан калама пикенчё матрос, — «Васка, васка, Летика», — терём хама хам. Куҗам манан амарт кайаканни пек. Вара вёҗтертём. Кимёҗё җине җав тери хёруленсе сывланаран хайхискер хумханнипе җёп-җёр тара укрё. Капитан, эсир мана җыран хёррине хавараспан марччё пуль те?

— Летика, — терё Грэй апа хёрелсе кайна куҗёсенчен пахса, — эпё эсё ирпе тин килетён пуль тенёччё. Ёнсу җине сивё шыв сапран-и?

— Сапрым. Паллах, шала янинчен сахалрах, анчах сапрым. Хушнине пётёмпех туня.

— Кала.

— Каласа тамастап, капитан. Ак җаканта пётёмпех җырса хуня. Илёр те вулар. Пите тарашрам. Эп каятап.

— Аста?

— Сирён куҫ ўпкевёнче эп ёнсем ҫине шыв сахал сапнине куратӓп.

Летика ҫаврӓнчӓ те суккӓр ҫыннӓн тӓлӓнмеллерех хусканӓвӓпе тухрӓ. Грӓй хут таткине усрӓ; унта ишӓлсе анасла хӓмене асилтерекен чертежсем тунӓ чух кӓранташ ҫав тери тӓлӓннӓ пулас. Акӓ мӓн ҫырнӓ Летика:

«Инструкцие килӓшӓллӓн. Пилӓк сехет иртсен урамра ҫӓурерӓм. Сӓрӓ тӓрӓллӓ пӓрт. Айккинче икшер чӓурече. Пӓрт ҫумӓнче пахча. Хайхи хӓр икӓ хут килчӓ: шыв ӓсма пӓрре, плита валли турпас пухма тепре. Тӓттӓм пулнӓ май чӓуречерен вичкӓннӓн тинкерсе пӓхрӓм, анчах чӓурече каррин сӓлтавне пула нимӓн те кураймарӓм».

Малалла Летика ҫемьери пурнӓҫ ҫинчен каласа панӓ. Ку хыпарсене вӓл сӓтел хушшинчи каласусенче тупнӓ ахӓр, мӓншӓн тесен ҫыру пӓртак темлерех сӓмахсемпе вӓҫленет: «Тӓкак шутне хамӓнне кӓштах хушрӓм».

Ку хыпарта, тӓрӓссине, эфир пӓрремӓш сыпӓкран мӓн пӓлнине ҫеҫ каланӓ. Грӓй хут таткине сӓтел сунтӓхне чиксе хучӓ, вахтӓри матроса шӓхӓрса чӓнчӓ те ӓна Пантен патне ячӓ. Анчах пулӓшусӓ вырӓнне тавӓрнӓ ҫаннине турткаласа Атвуд боцман кӓрсе тӓчӓ.

— Дамба ҫумӓнче чарӓнтӓмӓр, — терӓ вӓл. — Пантен мана сире мӓн кирлине пӓлме ячӓ. Пушӓ мар вӓл, ӓна унта трубаллӓ, парапанлӓ тата ытти сӓрме купӓслӓ темле ҫынсем тапӓннӓ. Вӓсене «Вӓрттӓнлӓх» ҫине эфир чӓнмен пулӓ те? Пантен сире килме ыйтатӓ, пуҫӓнче ун тӓтре тет.

— Ҫапла, Атвуд, — терӓ Грӓй, — мусӓқҫӓсене чӓнах та эпӓ чӓннӓ. Кайса калӓр вӓсене, хальлӓхе кубрике анччӓр. Аста вырнаҫтарӓпӓр — кайран куҫ курӓ. Атвуд, вӓсене тата командӓна пӓлтерӓр: тепӓр чӓрӓк сехетрен палуба ҫине тухатӓп. Пухӓнччӓр. Паллах ёнтӓ, сирӓн те, Пантенпа иксӓрӓн, мана итлеме тивет.

Атвуд сулахай куҫ харшине курок пек ҫӓклерӓ, алӓк патӓнче айккӓн тӓчӓ те каютӓран тухрӓ.

Ҫак вунӓ минутра Грӓй питне алипе хупласа иртгерсе ячӓ; вӓл нимӓн тума та хатӓрленмерӓ, нимӓн ҫинчен те ёмӓтленмерӓ, шухӓшӓнче шӓппӓн ҫеҫ тӓрас килчӓ унӓн. Ҫак вахӓтра ӓна палуба ҫинче пурте чӓтӓмсӓррӓн тем те пӓр ҫинчен тавҫӓрса, вӓл мӓн каласшӓн пулнине пӓлесшӓн ҫунса кӓтрӓҫ. Вӓл тухрӓ те — ҫынсен сӓнӓнче вӓсем тӓлӓнмелле ёҫ-пуҫ кӓтнине курчӓ, анчах мӓн пулса иртессине хӓй йӓлтах ансат тесе шутланӓ пирки ют чунсем хумханса тинкерни ӓна кӓштах эрлентерчӓ.

— Нимех те мар, — терӓ Грӓй мостик трапӓ ҫине вырнаҫса ларса. — Юхан шыв вӓрринче карапӓн пӓтӓм такелажне улӓштариччен тӓрӓпӓр. Хӓрлӓ пурҫӓн илсе килнине куртӓр пулас. Парӓ ӓсти Блент ертсе пынипе унран «Вӓрттӓнлӓх» валли ҫӓнӓ парӓ ӓсталаҫҫӓ. Унтан ҫула тухатпӓр, ӓста — каламастӓп. Анчах кунтан аякка мар. Арӓм патне каятӓп. Хальлӓхе вӓл, чӓн та, манӓн арӓм мар-ха, анчах — пулатӓ. Вӓл пире инҫетренех асӓрхатӓр тесе хӓрлӓ парӓ каратпӓр. Унпа ҫапла килӓшсе татӓлнӓ. Ҫакӓ ҫеҫ. Хӓвӓрах куратӓр: кунта нимӓнле вӓрттӓнлӓх та ҫук. Ҫитӓ кун пирки.

— Апла иккен, — терӓ Атвуд ӓшӓ кулӓпа витӓннӓ сӓн-питсенче матроссем евӓклӓн аптӓраса ўкнине, ҫавӓнпах каласма тӓхтаса тӓнине курса. — Акӓ мӓн иккен, капитан... Эфир, паллах, апла-капла шутлама пултараймастпӓр. Мӓн шут тытрӓр — ҫаплах пулӓ. Саламлатӓп сире.

— Тавах.

Грӓй боцман алине хытӓн чӓмӓртарӓ, анчах лешӓ мӓнпур вӓйне хурса хӓскӓч пек ҫатӓрласа тытрӓ те — капитан парӓнчӓ. Вара Грӓя ыттисем ҫавӓрса илчӓҫ, вӓтанкӓслӓн та ӓшшӓн пӓха-пӓха, пӓрин хыҫҫӓн тепри салам сӓмахӓ мӓкӓртата-мӓкӓртата иртрӓ. Никам та кӓшкӓрмарӓ, шавласа каймарӓ — капитан тата-тата

каланă сăмахсенче матроссем хайсене халиччен пулман темӗнле япала кӗтнине туйрӗс. Пантен сӑмӑллӑн сывласа ячӗ, хавхалансах кайрӗ — чунӗнчи сулам ирӗлсе сӑхалчӗ. Карап платникне сес темӗн килӗшмерӗ пулмалла.

— Капитан, сирӗн пуҫа ку япала аҫтан килсе сакланчӗ? — Грэйӑн алине ленчешкеллӗн тытса пӑхса кӑмӑлсӑррӑн ыйтрӗ вӑл.

— Сан пуртту сӑпнӑ пек, — терӗ Грэй. — Циммер! Кӑтарт-ха хӑвӑн йӗкӗтӗҫене.

Сӗрме купӑсӑ мусӑкӑсене сурӑмран лӑпка-лӑпка кӗпӗрленсе тӑракан ушкӑнран ытла та тирпейсӗр тумланнӑ сичӗ сынна тӗртсе кӑларчӗ.

— Ак сакӑ, — терӗ Циммер, — тромбон, вылямасть — тупӑпа пенӗ пек калать. Майӑхсӑр сак икӗ маттур — фанфарӑсем; кӑшкӑртма пуҫласанах сӑпӑсма тытӑнас килет. Кусем — кларнет, корнет-а-пистон тата иккӗмӗш сӗрме купӑс. Пурте вӗсем сивӗч примӑна, урӑхла каласан, мана, ыталама сав тери аста. Ку вара пирӗн хаваслӑ ӗсӗн чи аслӑ хуҫи — Фриц, парӑпансӑ. Парӑпансӑсем, пӗлессӗр килет тӗк — пурте тенӗ пекех кӑштах шанчӑк сӑхатнӑ сӑнлӑ, анчах ку — хӑйне хисеплесе, хавхаланса сӑпӑть парӑпанне. Вӑл вылянинче унӑн патакисем пек темӗнле уҫӑмлӑхпа тӗрӗлӗх пур. Кӑмӑлӑра тивӗсертӗмӗр-ши, капитан?

— Тӗлӗнсе каймалла, — терӗ Грэй. — Сире валли трюмра вырӑн тупса хунӑ, хальхинче, эппин, вӑл темӗн тӗрлӗ «скерцӑпа», «адажиопа» тата «форте-симфони» тулса ларать. Саланӑр. Пантен, вӗренсене салтӑр, тапранатпӑр! Сире икӗ сехетрен ылмаштаратӑп.

Сак икӗ сехете Грэй асӑрхамарӗ те, мӗншӗн тесен вӗсем ӑшри пӗр вӗсӗм янӑракан музыкӑра иртсе кайрӗс; кевӗ вара юн тымарӗ чарӑнми тапнӑ пек пӗтмесле юкса тӑчӗ. Грэй пӗр япала сӑнчен шухӑшларӗ, ӑна савӑ сес кирлӗ пулчӗ, вӑл ун патне сес ӑнтӑлчӗ. Ӗссӗр минреме юратманскер малалла мӗн пулассине ӑсӗнче савӑртгарса-виҫсе пӑхрӗ, мӗн шухӑшланине шашкӑсене куҫарса лартнӑ пек ансаттӑн та хӑвӑрттӑн чӑна кӑларма май килменшӗн сес пӑшӑрханчӗ. Туйӑмӗсен хусканӑвне сӑн-питӗнчи пӗчӗкӗ пӗр йӗр те палӑртмарӗ. Тӗрӗссипе вара сак хускану шавӗ пуҫ тӗлӗнчи хӑватлӑ чан сасси пек янӑрарӗ, нервсен йынашавӗ пек ӑсран ярасла пӗтӗм чун-чӗрине пӑлхатса куҫрӗ. Шутсӑр аптӑраса ситнӗрен юлашкинчен вӑл ӑсӗнче шутлама пуҫларӗ: «Пӗрре... иккӗ... вӑтӑр...» — тата малалла та, «пин» тейичченех. Сакӑ усса килчӗ-килчех — хӑй мӗн тума шутланине вӑл тинех айккинчен пӑхса илме пултарчӗ ӗнтӗ: Ассольпа пӗртте курса калаҫманшӑн-тӑр, Грэй хӗрӗн туйӑмне, кӑмӑлӗ мӗнлине уҫӑмлӑн пӗлейменшӗн кӑштах тӗлӗнсе илчӗ. Грэй таҫта вуланӑччӗ: хӑвна сав сын тесе шутласа унӑн сӑнне хӑвӑн сӑнупа еврӗлени сынна ӑнланма, пӗтӗмпех мар, паллах, кӑштах та пулин ӑнланма пулӑшӑть иккен. Куҫӗ темле тӗлӗнмеллерех, хӑйӗнни пек мар сӑна куҫма, майӑхӗ айӗнче тути вӑйсӑррӑн палӑракан йӑваш кулӑпа сисме пуҫланӑччӗ ӗнтӗ, анчах Грэй хӑйне алла илчӗ те ахӑлтатса кулса ячӗ, вара Пантена ылмашгарма тухрӗ.

Тулта тӗттӗм. Пантен куртка сӑхавине сӗкленӗ, компас тавра уткालать, хушӑран-хушӑ рулевоя хушӑть:

— Чӗрӗк румб сулахаярах, тата кӑштах. Тӑр: тепӗр чӗрӗк.

Парӑссен суррине карнӑ «Вӑрттӑнлӑх» йӑнелӗ силпе пырать.

— Пӗлетӗр-и, — терӗ Пантен Грӗя, — эпӗ кӑмӑллӑ.

— Мӗнпе?

— Эсир мӗнпе, эп те савӑнпах. Пӗтӗмпех ӑнлантӑм. Ак сакӑнта, мостик сӑнче. — Куллине чӗлӗм кӑварӗпе сӑтатса Пантен куҫне чеен хӗссе илчӗ.

— Аха... — терӗ Грэй сӑмах мӗн пирки пынине сасартӑк чухласа, — эсир унта мӗн ӑнланнӑ-ха?

— Контрабанда илсе тухмалли чи лайӑх меслет, — пӑшӑлтатрӗ Пантен. —

Кирек кам та хайне килёшекен темёнле парәса та карма пултарать. Сирён пуç, Грэй, гени пуçе!

— Мёскён Пантен! — терё Грэй тарәхма та, кулма та аптәраса. — Тавçа-руләхәр сивёч әслә, анчах пёр чөптём те төрөс мар. Кайса сывәрәр. Сәмах паратап сире, йәнәшатәр. Мён каларәм — савна таватап.

Грэй Пантена сывәрма ячө, сул төрөс е төрөс маррине төрөслерө, унтан ларчө. Эпир халь әна хәваратпәр, мөншён тесен унән пөччен пулмалла.

VI. Ассоль пөччен юлать

Лонгрөн сөрөпех тинёсре сурерө; сывәрмарө, пулә та тытмарө, шыв чухеннине итлесе, төттөмелле тинкерсе, уçалса, шухәшласа, хай әстала кайнине пөлмесөрех парәс айёнге ишрө. Пурнәсөнчи чи йывәр вәхәтра унән чун-чөрине сакән пек пөр-пөччен сөтсе суренинчен ытла ураҳ нимён те тепөр хут вай парса йөркене көртеймест. Шәпләх, шәпләх кәна тата сын сукләх — шалти төнчери чи вайсәр, чи арпашнә сасәсене әнланмалла янәратмашкән акә мён кирлө әна. Сак каç вәл пуласләх синчен, чухәнләх синчен, Ассоль синчен шухәшларө. Ассоле вәхәтләха та пулин пәрахса хәварма та сав тери йывәр әна; кунсәр пуçне, тамалнә ыратәвне сөнөрен чөртесрен те хәрәть. Карап синче өслеме тытәнсан хайне лере, Капернәра, нихәсан та вилимен түсө көтет тесе шухәшламашкән пуслө — вара, тинөсрен таврәннә чухне, килнелле вилө өмөт хуйхипе сывхарса пырө. Мери ураҳ нихәсан та пурт аләкөнчен тухмө. Анчах Лонгрөн Ассоль валли сөме мён те пулин пултәр терө те савәнпах сак шухәш ыйтнә пек тума шухәшларө.

Лонгрөн таврәннә төле хөрө килте сукчө. Ассоль ир-ирех уçалса сурени ашшөне питех аптәратмасть; анчах хальхинче вәл хөрне кәштах сисчөвлөнөрех көтрө. Көтесрен көтеселле утнә май саврәнчө те — сасартәк түрех Ассоле курчө; пурте әнтәлса, пөр сассәр көнөскер, хөрө ашшө умне нимён шарламасәр пырса тәчө. Ассоль куçөсем пәлханчәк сутапа сиçнине курсан Лонгрөн хәраса та илчө. Ассольра иккөмөш сән — сыннән ахаль чухне куçөсем сөс пөлтерекен чән-чән сән уçалса тухнә пек. Ашшөне питөнчен әнланмалла мар пәхса шәп тәчө Ассоль.

— Эс чирлемерөн пулө те? — хәвәрттән ыйтрө Лонгрөн.

Ассоль түрех хуравламарө. Ыйту пөлтерөшө унән шалти әнкарәвне ситсе лексен тин алә перөннө турат өвөр вөттөн-вөттөн чөтресе илчө, вара түлек савәнәсән тәнәслә куллипе нумайччен кулчө. Унән мён те пулин каламалла, анчах, яланхи пек, мён калассине шухәшласа кәлармалла пулмарө.

— Сук, өпө сывах, — терө вәл. — Мён эс апла пәхатән? Эпө хаваслә. Чәнах та хаваслә, мөншөн тесен паян питө лайәх кун. Ху тата мён пирки шухәшлатән? Сәнунтанах куратап — сана темөн канәсәрлантарать.

— Эп хәть мён шутласан та, сәмах мён синчен пулассине әнланатән пулө тетөп, — терө Лонгрөн хөрне чөрсө сине лартса. — Пурәнма йывәр. Эпө инсө ишөве каймастәп, Кассетпа Лисс хушшинче сурекен почта пәрахучө сине ырнасатәп.

— Сапла, — ашшөн шухәшөпе өсне әнланма тәрәшса аякран пусларө Ассоль, сав вәхәтрах савәнәсне ниөпле те пытарайманшән сөхөрленчө. — Ку питө начар. Мана кичем пулать. Часрах таврән. — Сапла каланә май хай каллех тытса чарайми куләпа йәлкәшрө. — Сапла, юратнәскерөм, часрах таврән, көтетөп.

— Ассоль! — терө Лонгрөн, унтан хөрөн питне ал тупанөпе тытса хай өнелле савәрчө. — Часрах кала, мён пулса иртрө?

Хөрө ашшөн канәсәрләхне сирсе ямаллине туйса илчө, вара хөпөртөвне

пусарса шухайшла та тимлэ пулса тачё, куёсенче сес саплипех сёне пурнаё йайкашрё.

— Телентермёш эс, — терё Ассоль. — Нимён те пулман. Эпё майяр пуц-тартам.

Шухайшенчен хайна пулсан Лонгрэн сакна пётёмпех ёненместчех-тёр.

Вёсем ёс пирки тёплёнрех калазма пусларёс. Лонгрэн хайне валли кутамк-ка хатёрлеме ыйтрё, мён-мён илмеллине каларё те темисе канаш пачё:

— Эпё тепёр вуня кунран тавранатап, эсё вара манан пашала аварла та килтех лар. Хавна кам та пулин курентерме пахсан кала: Лонгрэн кёсех килет те. Ман пирки ан шухайшла, ан пашархан: пурте йёркеллех пулать.

Сакан хысёан Лонгрэн апатланчё, хёрне хытган чуптуса илчё, унтан кутамкине хулуёсийёнчен сакса хула сулё сине тухрё. Ассоль апа паранчака кёрсе сухаличченех пахса юлчё, вара пурте кёчё. Килёнче ёслемелли темён чухлех, анчах вай сакан синчен мансах кайрё. Ас-танне ачаран кёрсе вырнаёна сак суртшан, яланах айёнче усраня пек туйанакан суртшан, Ассоль сасартак ют пулса тачё тейён: йёри-тавралла кайштах телёнрех те касакланарах пахса савранчё, — килё халь апа урах пурнаё теркёшёвёнчен темисе сул иртсен тавраня чухнехи таван вырансем евёр куранчё. Анчах апа хайён сак хирёслёвёнче темёнле йёркесёрлөх, темёнле киревсёрлөх пур пек туйанса кайрё. Вай Лонгрэн тетте асталакан сётел хёррине ларчё, карап умне руль сыпастарма хатланса пахрё; сак япаласене сананя май вёсем Ассоле пысак пек, чан-чан пек куранма тытанчёс. Ирхине мён пулса иртни айёнче тепёр хут хумханса-чётренсе сёкленчё, вара хёрён ури умне тинёс леш енчен хёвел пысакаш ытган сёрё килсе укрё.

Чатса лараймасёр Ассоль килёнчен тухрё те Лисс еннелле утрё. Хулара унан пачах нимён те тумалла мар, унта мёншён кайнине те пёлмерё, анчах каймасан та пултараймарё. Сул синче апа суран сын, — ситмелли выранё хай енчине ыйтса пёлесшён сунаканскер, тел пулчё; Ассоль апа усамлан аплантарса пачё те — сакан синчен савантах манса та кайрё.

Ачашшан паха-паха пымалых вёсен кайак йатса утня чухнехилле, вярём сул сисмесёрех вёсленчё. Хулана кёреспе Ассоль унан анля кайшайёнчен вёссе саралакан шавпа кайштах киленсе тачё, анчах хула апа халё унченхилле аптаратса укерсе, харатса пахантараймарё, хёртен чёмсёр харавса туса хураймарё. Ассоль хулана хирёс тачё. Йываёсен сенкер мёлкисем урля касса, иртен-каяна куёсенчен санаса, айшан пахса унка евёрлё бульварпа васкамасёр, тулли шанаслаха утса иртрё. Тёрлё тёслё халах хушшинче таран шухайшла санпа сурекен палля мар хёре, пахсан кайшт телентермёшрехскере, пурне те санама юратакан сынсен арачё кун таршшёпе пёрре мар асархарё. Лапамра хёр алине фонтан пайаркисен айне тытрё, сугалса ялтаракан шыв пёрчисене пурнисемпе сирпёте-сирпёте сапаларё; унтан ларса канчё те вярман сулё сине тавранчё, килнелле утрё. Ассоль халё — кантарлахи чапар куё кёкисене тинех хутёри тикёс йалтарккапа ылаштарня касхи юхан шыв евёр: танасла, уса камалля, сёне чулля. Яла ситеспе шапах сав камракса, карсинкки сёскене ларня пек туйаннаскере, тел пулчё; лапа куми патёнче вай Ассоль палламан сивлек икё сынпа, харампа-пылчакпа вараланса пётнёскерсемпе, пёрле тарать. Ассоль савансах кайрё.

— Аван-и, Филипп, — терё вай. — Эсё кунта мён таватан?

— Нимех те мар, лёпёшём, кустарма тухса укрё, апа лартрам, халь, ав чёлём чётрсе ятам та хамаран атьсемпе пулетёп. Астан эс?

Ассоль хуравларё.

— Пёлётён-и, Филипп, — тинех калазма пусларё вай, — сана эпё питё юрататап, саванпа сана кана пёлтеретёп. Эпё кёсех кунтан каятап. Яланлахах

каятӑп-и тен. Кун пирки эсӗ никама та ан шарла.

— Эс каясшӑн-и? Хӑш еннелле пустарӑнтӑн вара? — тӗлӗнсе кайрӗ кӑмрӑкӑ, ҫаварне ытутлан карнӑран унӑн сухалӗ вӑрӑмланчӗ.

— Пӗлместӗп. — Ассоль хурама айӗнчи усланкӑна, унти урапа тӑракан ыра-на, каҫхи кӗрен ҫутапа витӗннӗ симӗс курака, хуп-хура чӗмсӗр кӑмрӑкӑсене васкамасӑр пӑхса ҫаврӑнчӗ те — кӑштах шухӑшласа тӑрсан хушса хучӗ: — Ку мана паллӑ мар-ха. Хӑш кун, хӑш сехетре каяссине те, ку ҫеҫ те мар, аҫта каяссине те пӗлместӗп хальлӗхе. Урӑх нимӗн те каламастӑп. Текех кураймӑп та — ҫавӑнпах сыва пул. Мана тӑташах лартса ҫуреттӗн.

Ассоль пысӑк хура алла ярса тытрӗ те ӑна мӗн вӑйӗ ҫитнӗ таран силлерӗ. Кӑмрӑкӑн пит-куҫӗ палӑри-палӑрми ӑшӑ кулапа йӗрленчӗ. Хӗр пуҫне сулчӗ, ҫаврӑнчӗ те утса кайрӗ. Филиппа унӑн тусӗсем пуҫӗсене пӑрса ӗлкӗриччен курӑнми те пулчӗ.

— Вӑт тӗлӗнтермӗш, — терӗ кӑмрӑкӑ. — Пыр та ӑнлан ӑна. Паян унпа темскер... апла та капла.

— Чӑнах, — килӗшрӗ иккӗмӗшӗ, — те калаҫать вӑл, те ӳкӗтлет. Пирӗн ӗҫ мар.

— Пирӗн ӗҫ мар, — терӗ виҫӗмӗшӗ те ассӑн сывласа илсе.

Унтан виҫӗшӗ те урапа ҫине хӑпарса ларчӗ, чул сарнӑ ҫул ҫинче кустӑрмапа кӗмсӗртете-кӗмсӗртете тусан ӑшне кӗрсе ҫухалчӗ.

VII. Хӗрлӗ «Вӑртӑнлӑх»

Шап-шурӑ ир; пысӑк вӑрманти йӑмшах тӗтрелӗх тӗлӗнмелле кур ӑнусемпе тулса ларнӑ. Паллӑ мар сунарҫӑ, хӑйӗн кӑвайтне тин ҫеҫ пӑрахса хӑварнӑскер, юхан шыв хӗррипе куҫать; йывӑссем витӗр шыв ҫийӗнчи пушӑ уҫлӑх ҫути йӑлтӑртатать, анчах тимлӗ сунарҫӑ вӑрмантан тухма шутламарӗ курӑнать, нумай пулмасть ҫак тӗлтен иртнӗ уша йӗрӗпе ту еннелле утрӗ.

Пӗри теприне канӑсӑрланса хӑваланин ӑнсӑртлӑхӗпе йывӑссен хушшинче сасартӑк темӗнле сасӑ илтӗнсе кайрӗ — кларнет юрласа ячӗ. Палуба ҫине тухнӑ мусӑкӑ темиҫе хут вӑрӑммӑн янӑракан кӗвӗ сыпӑкне ҫав тери хурлӑхлӑн каларӗ. Кӗвӗ хуйха пусаракан сасӑ евӗр чӗтренчӗ: вӑйланчӗ, тунсахлаґн ыляса-кулса иленҫи турӗ те татӑлчӗ. Инҫетри ахрам ҫак кӗввех тепӗр хут янӑратрӗ.

Уша йӗрне хӑрӑк туратпа паллӑ туса сунарҫӑ шыв хӗррине тухрӗ. Тӗтре сир-ӗлсех пӗтмен-ха; ун ӑшӗнче юхан шыв варринелле вӑраххӑн ҫаврӑнакан мӑн карап кӳлепи курӑнать. Карапӑн чӗркесе хуна парӑсӗ ҫӗкленнӗ май мачтана пысӑк хугланчӑксен вӑйсӑр хӳтлӗхӗпе хушласа тата фестон евӗр усӑнса хускалма-чӗрӗлме пуҫларӗ; ҫынсем калаҫни, утни илтӗнет. Ҫыранран килекен ҫил вӗрме хӑтланса пӑхса парӑса ӳркенчӗклӗн турткалатать; хӗвел ӑшши таврана тинех кирлӗ сӑн ӳкерчӗ; сывлаш пусӑмӗ вӑйланчӗ те тӗтрене сапаласа ячӗ, парӑс ҫинче талккӑшпех розӑпа тулса ларнӑ хӗрлӗ хумсем ҫамӑллӑн ҫиҫе-ҫиҫе ыляма пуҫларӗҫ. Мачтӑсемпе ытти хатӗр-хетӗрӗн шап-шурӑ сӑнӗ ҫийӗн хӗрлӗ мӗлкесем куҫаҫҫӗ, саркаланса лӑпкӑн вӗлкӗшекен парӑссӑр — пысӑк савӑнӑҫ тӗсӗсӗр — пуҫне ытти пӗтӗмпех шап-шурӑ.

Ҫыран хӗрринчен пӑхса тӑракан сунарҫӑ хӑй мӗн курни тӗрӗсех иккенне ӗнениччен темиҫе хут куҫӗсене сӑтӑра-сӑтӑра илчӗ. Карап пӑрӑнчӑка кӗрсе ҫухалчӗ ӗнтӗ, вӑл вара ҫав-ҫавах шывалла пӑхса тӑрать; унтан нимӗн шарламасӑр хушпуҫсине сиктерсе илсе хӑйӗн упи хыҫҫӑн кайрӗ.

«Вӑртӑнлӑх» юхан шывпа пынӑ чухне руле матроса шанса памасӑр Грӗй штурвал умӗнче хӑй тӑчӗ, — ӑшӑха лекесрен шикленчӗ. Пантен юнашар ла-

рать; сёне пустван сёлетне пиншакпа шалавар, йалтәркка сёне картгус тәхәннә, сухалне хырнә, йаваш та каштах мән камәллә. Вәл, малтанхи пекех, карапан хөрлө тумёпе Грэй теллеве хушшинче нимёнле сыхану пуррине те туймарё-ха.

— Кур, — терё Грэй, — манән парәс еплерех хөрелсе-сугалса варкәшпәт, сил те пире майлә. Манән чөрере халь кулач татки курнә слонәннинчен те пысак-рах телей. Савәнпа та, Лисра сәмах панә пекех, сирён камәләра хамән шухәшсемпе савәрма хәтланса пәхатәп. Тәнләр, эпё сире тәмсай е чәркәш тесе шугла-мастәп, сук; эсир — чән-чән моряк, ку вара шутсәр хаклә. Анчах эсир, ытти чылай сын пекех, хайласәр мәнпур чәнләх сассине пурнәсән хулан келенчи витёр итлетёр; чәнләх кашкәрать, эсир вара апа илтейместёр. Эпё халё мән тума шухәшлани вәл — чән-чән илемлөх, пулма пултарайманләх текен авалхи шухәша тәпрен хирёслени; тёрёссипе вара илемлөх пулма та пултарать, пур та. Хула тулашёнче усәлса сурёнё пекех. Кёсех эсир пёр хёре куратәр. Унан эпё сире халь аналантарса паракан меслетпе сес качча тухмалла, урәхла качча тухма юрамасть.

Грэй моряка эфир мән пёлнине кёскен каласа пачё.

— Куратәр ёнтё, — терё аналантарәвне вёсленё май, — камәл сирёплөхөпе теллевиен пёрпеклөхө тата шәпа кунта сав тери тачә тевёлөннө; эпё мана кётекен, мана сес кётме пултаракан хёр патне каятәп, мана унсәр пусне урәх никам та кирлө мар. Мёншён? Тен, шәпах апа пула эпё ансат пёр чәнләха аналанса илнөрен-төр. Чәнләх акә мөнре: телөнтермөш текенскерсене хамәрән аләпа тумалла. Сыншән пилөк пус илесси чи хакли пулсан — пилөк пус пама сәмәл. Енчен те чун суләмлә усен-тәран вәррине — телөнтермөш вәррине — пытарса усрать тәк, пуләш апа сав телөнтермөше ситөнтерме, пуләш — хавалу ситсөсөн.

Унан та сёне чун пулө, санән та — сёне. Айәпланнә сынна төрме пусләхө хай кәларса ярсан, миллиардер сыруса, оперетта юрәсине вилла тата сейф парнелесен, жокей вара халиччен аман тепёр угшән лашине пёр хут та пулин хулентерех ярсан, — савән чухне сакә сәмахпа каласа парайми телөнмелле, евөклө иккенне пурте аналанөччөс. Анчах саксенчен нимөнпе те кая мар урәх телөнтермөшсем те пур: сепөс кулә, хавасләх, касару ыйтни тата... вәхәтра каланә, кирлө сәмах. Сакәнпа хуса пулни пуринпе те хуса пулнине танах. Мана илес пулсасән, пирён, Ассольпа иксөмөрөн, пурнәс пусламәшө яланләхәх парәс сугинче юлать — юрату мөнне пөлөкен чөре варринче карәнса сөкленнө хөрлө парәс сугинче. Аналантәр-и эсир мана?

— Аналантәм, капитан, — Пантен тирпейлөн хутлатнә таса сәмса тутрипе майәхне шәлса эхлетсе илчө. — Эп пөтөмпөх аналантәм. Эсир манән чөрөне хускатрәр. Анам-ха эп аяла. Никсран касару ыйтәм, апа ёнер витрене шыва пугарнәшән ятланөччө. Табак парам апа — хайённе вәл картла выляса янә.

Хайён сәмахө кёске вәхәтрах уса күнипе каштах телөннө Грэй мән те пулин каласа өлкөриччен Пантен траппа көмсөртөтсе те анчө, тақта катара ассән сывласа илчө. Грэй саврәнчө те сүлөлле пәхрө; унта хөп-хөрлө парәс шәппән антәлса вөлкөшет; унан сөввисенче йөпкөн хөрлө төтөм өвөр хөвел йәлтәртатать. «Вәртәнләх» сыранран пәрәнса тинөселле сул тытрө. Грэй хайён янәравлә чунөнче нимөнле иккөленү пуррине те — канәссәрләхән вәртән сөмне те, вак шухәшсен шавне те туймарё; сәмахпа каласа усәмлән хак пама май сук шухәшсемпе тулнәскер, илөртүллө теллеве патне вәл парәс пек ләпкән антәлчө.

Кантәрла ситөспе горизонтра сар крейсөрөн төтөмө курәнса кайрө. Крейсөр сүлне уләштарчө, сур миля инсөшөнчен чарәнма паллә пачө.

— Тусөмөр, — терё Грэй матроссене, — ан хәрәр, пире пөмөсчө! Вөсем хайсем мән курнине ниөпле те ёненөшөн мар.

Вал дрейфа тама хушрѣ. Пушарти пек кӑшкӑрса Пантен «Вӑрттӑнлӑха» сил синчен илсе тухрѣ: карап чарӑнчѣ, ҫав вӑхӑтрах крейсер патӑнчен шурӑ перчеткеллѣ лейтенантпа командӑна лартса пӑспа ӗҫлекен катер ку еннелле ыткӑнчѣ; карап палуби ҫине лексен лейтенант йӗри-тавралла тӗлӗнерех пӑхса ҫаврӑнчѣ, унтан Грэйпа пӗрле каютӑна иртрѣ, тепӗр сехетрен тухрѣ те аллине тӗлӗнерех сулса илсе, чинне ӱстернӗ чухнехилле йӑл кулса сенкер крейсер патне сул тытрѣ. Ку хугӑнче Грэй юмарт Пантенпа калӑҫнӑ чухнехинчен ытларах ӑнӑҫтарчѣ пулас, мӗншӗн тесен крейсер хӑвӑртлӑхне пӗчӗклетрѣ те горизонт еннелле хӑватлӑ салют пачѣ, унӑн ӑнтӑлса тухнӑ тӗтӗмӗ йӑлтӑркка пысӑк мечӗкӗсемпе сывлӑша шӑтарса тӱлек шыв ҫийӗн татӑкӑн-татӑкӑн сапаланчѣ. Крейсер ҫинчисем хӑйсене кунӗпех темӗнле ҫурма уяври пек тытрӗҫ: службӑринчен урахларах, ҫемҫерех. Пур ҫӗрте те — салонран пуҫласа машина трюмӗ таранах — юрату ҫинчен калӑҫни илтӗнчѣ; мина уйрӑмӗн сыхлавҫи вара иртсе каякан матросран ҫапла ыйтрѣ:

— Том, эсӗ еплерех авланнӑ?

Том мӑйӑхне мӑн кӑмӑллӑн пӗтӗрсе илчѣ:

— Вал ман патӑмран чӱречерен тухса тарасшӑнччѣ, эпӗ ӑна юбкинчен ярса тытма ӗлкӗртӗм.

Пӗр хушӑ «Вӑрттӑнлӑх» пушӑ тинӗсре, ҫыранран инҫетерех, ишрѣ; кӑнтӑрла тӗлнелле аякри ҫыран уҫӑлчѣ. Грэй инҫете пӑхмалли трубине илсе Каперна еннелле тинкерчѣ. Ҫурт тӑррисем чӑрмантармасан Грэй пӗр пӱрт кантӑкӗ умӗнче темӗнле кӗнекепе ларакан Ассолье палласа илетчѣ-тӗр. Хӗр вулат; страница ҫинче малти урисемпе ҫӗклене-ҫӗклене илсе, чарӑна-чарӑна тӑрса хӑй килӗнчи пек никама пӑхӑнман сӑнлӑ симӗс нӑрӑ шӑвать. Тарӑхса ҫитнӗ Ассоль нӑрра чӱрече янахӗ ҫине икӗ хугчен сирпӗтсе антарчѣ; темскер калас шуглӑн нӑрӑ кӗнеке ҫине каллех шанӑҫлӑн та ирӗклӗн йӑраланса хӑпарчѣ. Хальхинче нӑрӑ Ассольӑн страница кӗтессине тытнӑ алли тӗлнӗх ҫитрѣ; кунта «кур» сӑмах ҫинче лакса ларчѣ, хӑйне тепре тапӑнасса кӗтнӗ май иккӗленерех чарӑнса тӑчѣ, чӑнах та, ырӑ мар япаларан аран-аран хӑтӑлса юлчѣ, мӗншӗн тесен Ассоль: «Каллех кӑпшанкӑ... ухмахскер!» — тесе кӑшкӑрсах янӑччѣ ӗнтӗ, «хӑнана» татӑклӑн вӗрсе антарасшӑнччѣ, анчах куҫӗсене пӗр пӱрт тӑрринчен теприн ҫинелле ӑнсӑртран куҫарчѣ те — сасартӑк урам уҫлӑхӗнчи сенкер тинӗс хушӑкӗнчен хӗрлӗ парӑслӑ шурӑ карап ишсе тухрѣ.

Ассоль картах сиксе илчѣ, каялла тайӑлчѣ, хытса ларчѣ; унтан ҫӗкленӱллӗ хумханӑвӗн тытса чарайми куҫсулӗпе хыпса илсе пуҫӗ ҫаврӑнса каяс пек татӑлса тапакан чӗрипе вӑптах сиксе тӑчѣ. «Вӑрттӑнлӑх» ҫав вӑхӑтра сулахай борт кӗтессипе ҫыраналла пӑрӑнса пысӑках мар сӑмсахран кунталла ҫаврӑнма пуҫларӗ. Хӗп-хӗрлӗ пурҫӑн ҫуламӗ ялкӑшакан шурӑ палубӑн кӑвак тӗпӗнче лӑпкӑ кӗвӗ илтӗнет; вылянса тухакан ҫӑмӑл ҫемӗллӗ музыка, чӑн та, пурте пӗлекен «Тултарӑр тулли черккесем, ӗҫер-ха, туссем, юратушӑн...» текен ӑнӑҫлах мар сӑмахсемпе янӑрать. Ҫак ҫемӗ ансатлӑхӗнче хӗпӗртесе-савӑнса хумхану-пӑлхану ҫаврӑнать-кӑлтӑртатать.

Килне мӗнле пӑрахса хӑварнине астумасӑр, пулса иртекен ӗҫӗн ҫӗнтерейми силӗ айне лекнӗскер, Ассоль тинӗс хӗрринелле чупрѣ; пӗрремӗш кӗтесрех вӑйӗ пӗтсе ҫитнипе чарӑнчѣ; ури лӗнчӗрех кайрѣ, сывлайми пулса пӱлӗнчѣ, ӑс-тӑнӗ ҫӱҫ пӗрчи ҫинче тытӑнса тӑчѣ. Кӑмӑл ҫирӗплӗхне ҫухатасран сехри хӑпнипе Ассоль урипе ҫӗре тапрѣ те хӑйне алла илчѣ; хӗрлӗ парӑса унран вӑхӑтран-вӑхӑт е пӱрт тӑрри, е карта хупла-хупла хучӗҫ; ҫав самантсенче парӑс ахаль мӗлке евӗр ҫухаласран хӑраса хӗр асаплӑ чӑрмавсене хыҫа часрах хӑварма васкарӗ, вара, карапа тепӗр хуг курсан, сывлӑш ҫавӑрса илме чарӑна-чарӑна тӑчѣ.

Ҫав хушӑра Капернӑра ӗмӗрлӗх асра юлмалӑх ҫӗр ҫӗтрӗннӗ чухнехи пек пӑтрашу-арпашу, хумхану, пӗр ҫын юлми пӑлхану пулса иртрѣ. Ҫак ҫыран

хёррине ку таранччен нихаҫан та пысак карап килмен; карап тата — тахсанах хур-машкәл ятне илтнә парәслә; халә ҫак парәс — пулнин-пулассин, йёркеллә әс-танән мәнпур саккунне хирәҫлекен тасаләхпа, уҫамлән та ёнентерүллән ял-кашпашь. Арсынсемпе херарәмсем, ачасем мәнпе пулнә ҫавәнпа ҫыран херри-нелле ашталанса ыткәнчәҫ; ҫынсем пёр-пёринпе картишёнчен картишне кашкәрашса каласрәҫ. Пёр-пёринпе ҫапәнчәҫ, ҫухәрашрәҫ, такәна-такәна ўкрәҫ; кәҫех шыв херрине халәх кәпёрленсе тулчә.

Ассоль ҫав ушкәна ҫёмрен пек әнтәлса чупса кәчә.

Вәл ҫук чухне унән ячә ҫынсен хушшинче ҫилленчәк те сивлек халхавпа, вәчәллә хәравпа вәҫсе ҫүрерә. Ытларах арсынсем каласрәҫ, юпа пек хытса тәракан херарәмсем пусәрәнчәк сасәпа, ҫәлен чашкәрәвәпе ёсәклерәҫ, енчен те пёри шапәлтатма пуҫларә тәк — пуҫне наркәмәш лекнә пек курәнчә. Ассоль килсе ҫитсен пурте шапланчәҫ, пурте унран хәраса пәрәнчәҫ, вәл вара, ҫухалса кайнәскер, аптәраса ўкнәскер, телейләскер, вёри хайәр пушәләхәнче пәччен тәрса юлчә, аллисене ҫўллә карап еннелле хевтесёррән тәснаскер, хай кәтнә телёнтермәшрен те хёрлөрех питпе хытса тәчә.

Хәвелпе пиҫсе хуралнә кәсменҫәсемпе тулнә кимә карапан уйрәлчә; Ассоль вәсен хушшинче хай мән ачаранпа пәлекен, тәтреллән аставакан (әна халь ҫапла туйәнчә) ҫын тәнине курчә. Вәл хёр ҫине кулса пәхать. ҫак кулә Ассоль ашәтрә те, васкатрә те. Анчах хёре куләшла пин-пин юлашки шик аптәратрә: йәнәшасран, әнланса илеймесрен, вәртән та сиенлә чәрмавран, — пуринчен те вилесле хәраса хёр хумсен ашә чўхенёвне пиләк таран чупса кәчә, «Кунта әпә! Кунта әпә! Әпә ку!» — тесе кашкәра-кашкәра малалла талпәнчә.

Вара Циммер сёркәчне сулса ячә — кәпёрленсе тәракан ҫынсен чёрисене паҫәрхи кевә тепёр хут пырса ҫапрә, анчах хальхинче вәл тулли те чаплә хор сассипе юхрә. Мән куҫать: вәл-и, карап-и, кимә-и, — пәлханса ўкнәрен, пәлётсемпе хумсем куҫнәран, шывпа инҫет йәлтәртатнәран хёр ҫакна ниепле те уйәрса илеймерә. Йёри-тавра мән пурри пәтәмпех куҫать, ҫаврәнать-явәнать, ўкет-тәкәнать.

Ун ҫывәхәнче кәсмен чәмпәлтатса илчә; Ассоль пуҫне ҫәклерә. Грәй пәшкәнчә, әна пиләкәнчен Ассоль аллисем ҫатәрласа тытрәҫ. Ассоль куҫёсене хупрә; унтан хәвәрт уҫрә те савәнәҫпа ҫиҫекен Грәя куҫёсенчен хәюллән йәл кулса пәхрә:

— Йәлтах ҫавән пек, — терә ҫывләш ҫавәрса илсе.

— Эсә те ҫавах, пәчәкскерәм! — терә Грәй йёпеннә хаклә япалине шывран йәтса кәларнә май. — Акә әпә ҫитрәм. Эсә мана палласа илтән-и?

ҫөнә чунлә Ассоль, пәлханнипе чәтрекен куҫёсене хупнәскер, Грәя пиләкәнчен тытса пуҫне сулларә. Унән чунне ҫәмламас кушак ҫури пек телей кёрсе вырнаҫрә. Ассоль тинех куҫёсене уҫма хәю ҫитерчә те — шлюпка чўхенни, хум йәлтәртатни, хәватлән ҫаврәнса ҫывхаракан «Вәртәнләх» борчә пәтәмпех теләк пек туйәнчәҫ; шывпа ҫутә ҫак теләкре стена ҫинчи хәвел пайәркисем евёр чўхенсе-ҫаврәнса вылярәҫ. Мән пулса иртнине әнкараймасәр хёр Грәйән вайлә алли ҫинче трап тәрәх уләхрә. Пур ҫёре те кавир сарса-ҫакса тултарнә палуба парәсен хёрлә чўхенёвәнче — тўпери асамлә сад пек. Кәштахран Ассоль хай пуринчен те лайәхрах пўлёмре — каютәра — тәнине курчә.

...ҫак самантра ҫўлте, чун-чөрене мәнәслә кашкәрәвәпе ҫурса-чәтретсе, хәватлә музыка ҫёнәрен әнтәлса ыткәнчә. Хай пәхас тәк ҫакә пәтәмпех ҫухаласран шикленсе Ассоль каллех куҫёсене хупрә. Грәй хёре аллисенчен чәмәртаса тытрә, вара әста кайсан хәрушә пулманнине пәлсе Ассоль куҫсульпе йёпеннә питне ҫапла асамлән килсе ҫитнә тусән кәкәрә ҫумне пытарчә. Сәмахпа каласа пама ҫук, хакләран та хаклә ҫак самант урәх никамшән та

мар, уншан сес килнипе Грэй хай те хумханса тата төлөнсе кайрә, шухашенче тахсанах-тахсанах курәнанакан пите янахә айәнчен асархануллан, анчах аша кулапа йәтрә, вара хөрән куәсем тинех яри уәалса кайрәс. Грэй унта этемре мән лайаххи пурте пуррине курчә.

— Хамәр пата манән Лонгрена илетән-и? — ыйтрә Ассоль.

— Паллах. — Грэй хайән тимәр пек сирәп «паллахә» хысәән Ассоле хыттән-хыттән чуптурә. Хәр кулсах ячә.

Халә эфир вәсенчен хәпатпәр. Пәлетпәр әнтә, вәсен иккәшән сес юлмалла. Тәнчери төрлә чөлхепе төрлә пулевре — нумай-нумай сәмах, анчах Ассольпа Грэй сак кун пәр-пәрне мән-мән каланине мәнпур сәмахпа та пәлтереймән, ку сес-и — кәштах та каласа кәтартайман.

Сав хушара пәтәм экипаж палуба сине пухәнчә. Грот-мачта төләнче хурт кишәкесе пәтернә пичке ларать. Тәпне сәпса кәларса сәр сулхи тәтәм шәвек-ырләха уснә. Атвуд тәрәть; Пантен тин суралнә ача пек чаплән ларать. Грэй сүле хәпарчә, оркестра паллә пачә те карттусне хыврә, ылтән трубасен юрри юхнә май сәваплә эрехе виркәс стаканпа чи малтан әсса илчә.

— Вәт, пулчә те... — терә вәл әссе ярсан, унтан стаканне пәрахрә. — Халә әсәр, пурте әсәр. Кам әсменни ман тәшман.

Сак сәмаха тепәр хут калаттармарәс. «Вәртәнләх» мәнпур хәвәртләхпа, пәтәм парәсне сәкесе хай яланләхах хәрәтса хәварнә Капернәран аяккалла кайнә май пичке тавра төркәшү пусланчә, вәл темәнле чаплә уявринчен те ирттерчә.

— Епле, киләшрә-и сак шәвек? — Летикәран ыйтрә Грэй.

— Капитан, — терә матрос сәмах шыраса, — әп әна киләшрәм-и — пәлместәп, анчах вәл мана киләшни-киләшменни пирки шутласа пәхас пулат. Садпа вәлле!

— Мәскер?

— Ман сәвара садпа вәлле чиксе хунә, акә мән каласшән әп. Телейлә пулар, капитан. Әпә «Вәртәнләхән» «чи лайах тиевә», чи хаклә парни текенни те телейлә пултәр!

Тепәр кун, сүтәлма пусланә чухне, карап Капернәран чылай аякра ишрә әнтә. Экипажән пәр пайә, Грэй эрехә сәпса хуәнәскер, епле үкнә сәплипех палуба сине сывәрәть; ураран үкменнисем — рулевойпа вахтәри матрос сес тата шухаша путнә үсәр Циммер, виолончель майне янах әйәпе тытса карап хысәнче лараканскер. Сәркәчпе шәшпән сәрсе Циммер хәләксене сәр сине сук асамлә сәмәпе каластарчә, телей сине шухашларә...

Александр Грин — совет литературичче хайне евёрлӗ писатель-романтик. Вӑл этемӗн чи ыра енӗсем, чун тасалахӗпе илемӗ ҫинчен питӗ юратса, хавхаланса ҫырӑ.

Унӑн оригиналлӑ, романтикӑллӑ стильне А.П.Леонтьев тӑлмачӑ кӗнеке тӑршшӗпех чипер тытса пыма пултарнӑ. Гринӑн пӑхӑнулӑ вӑрӑм предложениӗсене ҫавашла кӗске пуллевсемпе куҫарать. Ҫамрӑк вулакансемшӗн йӑлт ӑнланмалла. Куҫару чӗлхи ҫамӑл вуланать, вӑл тирпейлӗ, сӑнарлӑ.

*Александр АРТЕМЬЕВ,
ҫаваш халӑх писателӗ.*

Тӑлмачран

«Хӗрлӗ парӑса» ҫавашла куҫарнӑранпа ҫирӗм ҫул иртрӗ. Чаваш кӗнеке издательствине 1986 ҫулхи раптавра кайса панӑччӗ. Ун чухнехи вӑрӑм черетре тӑма хал ҫитереймерӗм... Вун виҫӗ ҫул иртсен «Ҫамрӑксен хаҫатӗнче» пичетленсе тухрӗ. Александр Грин ҫуралнӑранпа 125 ҫул ҫитнӗ тӗле унӑн тӗлӗнмелле илемлӗ хайлавӗпе ҫамрӑк ӑрава халӗ кӗнеке урлӑ паллаштаратпӑр.

Александр Грин маншӑн — шкул ҫулӗсенченех юратнӑ ҫыравҫӑ. Эпӗ унӑн мӗнпур хайлавне вуланӑ, чылайӑшне — темиҫе хут та. «Хӗрлӗ парӑса» ҫавашла куҫарнӑ май, тен, вӑтӑр-хӗрӗх хут та алла тытнӑ, ара, чӗлхи питех те хайне евёрлӗ. Хӑш-пӗр конструкцисен ҫавашла пӗлтерӗшне ӑнкарма пӗтӗм сюжета йӗрлемелле.

Кама кӑна куҫарман-ши ҫавашла: М.Ридӑн «Пуссӑр юлан утҫине», М.Твенӑн «Том Сойерне», ырӑс совет писателӗсен — ҫӗр-ҫӗр кӗнекине. Гринӑн пӗр хайлавӗ те ҫавашла тухман. Куҫарнӑ чухне ӑнлантӑм — Грина пӗрре ларса куҫараймастӑн: унӑн — питех те хайне евёрлӗ чӗлхе, стиль. Ҫак чӗлхен сӗткенне туллин ҫавашлатас тесен — нумай ӗҫлемелле.

«Хӗрлӗ парӑса» нӗхӑш писателӗн нимӗнле произведенийӗпе те танлаштараймастӑп. Гринӑн — шухӑшласа кӑларнӑ тӗнче, ҫӗршывсем, хуласем, хӑй тупнӑ ют ятсем, пӗрре пӑхсан ӑнланмаллах мар ӗҫ-пулӑм, шухӑш-туйӑм... Грина ӑнланас тесен, Грэйпа Ассоль пурнӑҫне чухлас тесен романтик-писателӗн ытти произведенийӗсене те ӑша илсе вуламалла («Бегущая по волнам», «Блестящий мир», «Брак Августа Эсборна», «Сто верст по реке», «Словоохотливый домовый» т.ыт.).

«Хӗрлӗ парӑс» ҫамрӑк ӑрава паян пушпех те кирлӗ. Мӗншӗн тесен усал, сивӗ, тискер саманана усал, сивӗ, тискер ӗҫсемпе лайӑхлатаймастӑн. Усала ыра ҫеҫ ҫентереет, сивве ӑша ҫеҫ ҫемҫетсе ирӗлтереет.

Ҫамрӑк тусӑм, вуласа тух «Хӗрлӗ парӑса», Гринӑн геройӗсем усала вӗрентмеҫҫӗ.

Алексей ЛЕОНТЬЕВ

Тупмалли

I. Ӑрамҫӑ пӑлтерни	3
II. Грӑй	13
III. Шурӑмпуҫ	21
IV. Пӑр кун маларах	28
V. Хатӑрленӗ	31
VI. Ассоль пӑччен юлать	40
VII. Хӑрлӑ «Вӑрттанлӑх»	42
<i>Тӑлмачран</i>	47

Литературно-художественное издание
*Для детей среднего и старшего
школьного возраста*

Александр Степанович Грин

**ХӖРЛӖ ПАРӐС
АЛЫЕ ПАРУСА**

Роман-феерия

На чувашском языке

Перевод на чувашский язык *А. П. Леонтьева*

Редактор *О. Л. Федорова*

Художник *В. И. Агеев*

Художественный редактор *Г. С. Самсонова*

Технический редактор *А. В. Семенова*

Корректор *Е. Ю. Ермолаева*

Компьютерная верстка *Е. Л. Карпеевой*

Общероссийский классификатор продукции
ОК 005-93-953003. Изд. лиц. №06317 от 26.11.01.

Подписано к печати 23.06.06.

Формат 70х90 1/16. Бумага офсетная.

Гарнитура Тип Таймс. Печать офсетная. Усл. печ. л. 7,56.

Учетно-изд. л. 5,28. Тираж 2000 экз.

Заказ № К-6293. Изд. № 31.

ГУП «Чувашское книжное издательство».

428019, Чебоксары, пр. И. Яковлева, 13.

Отпечатано в ГУП «ИПК «Чувашия».

428019, Чебоксары, пр. И. Яковлева, 13.